ANUL XXXI 1986

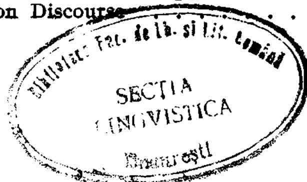
STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOLOGIA

1

Redacţia: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 ● 1 61 01

SUMAR — CONTENTS — SOMMAIRE

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

RELAŢIA TRADIŢIE-INOVAŢIE ÎN CONCEPŢIA SCRIITORILOR DE LA 1848

MARIA PROTASE*

ABSTRACT. — The Tradition-Innovation Relationship in the Conception of the 1848 Writers. The tradition-innovation relationship was one of the basic problems of our intellectual life in the 1848 period. Having a number of reasons, the Romanian Principalities' efforts towards synchronization with the contemporary Western culture and civilization contributed, within a span of three decades (1830—1860), to a radical change of the image of Romanian social life. But the difference between the fast rhythm of assimilation of „the new" and the slow pace of doing away with „the old" may be said to have resulted, in the context of Romanian society, in a bizarre and caricature-like symbiosis of Western and Oriental values. Hence, the just suspicion of some lucid and keen minds of the age who blamed this snobbish and pernicious mimetism for the false orientation of Romanian culture. Among those who have brought into focus, therfore, the problem of the relationship between tradition and innovation, claiming for a critical and balanced reception of „the new", particular mention should be made of Mihail Kogalniceanu and Alecu Russo, joined by the whole generaion of 1848's.

Problemă capitală a vieţii noastre intelectuale în epoca paşoptistă, relaţia dintre tradiţie şi inovaţie, local-universal a constituit una din temele predilecte ale sociologiei culturii româneşti. Momentul paşoptist o impune în mod expres întrucît, prin consecinţele sale de ordin economic şi politic, pacea de la Adrianopol din 1829 contribuie la înlăturarea tuturor barierelor care separaseră Ţările Române de lumea şi civilizaţia Occidentului. Angrenarea firească a Principatelor în circuitul viu al economiei capitaliste europene declanşează astfel un proces activ de disoluţie a structurilor anacronice feudale şi de racordare a societăţii româneşti la ritmurile vieţii moderne apusene. Datorate unui proces necesar, dar stimulate totodată de eforturile tinerei generaţii paşoptiste în direcţia accelerării ritmului de sircronizare cu civilizaţia şi cultura contemporană occidentală, schimburile de mărfuri şi oameni, cărţi şi idei, moravuri şi îmbrăcăminte etc. — cu un cuvînt de „noutăţi" — iau, aproximativ în trei decenii (1830—1860), proporţii spectaculoase, încît imaginea vieţii publice şi particulare a claselor de sus din Principate se modifică radical. Iată cum ne-o sugerează Alecsandri în *Iaşii în 1844:* „Hainele lungi şi largi au dat rînd straielor mai strîmte a Europei; şlicul s-au închinat dinaintea pălăriei, ciubotele roşii şi galbine au dat pasul încălţămintelor de vax; divanurile late s-au cioplit în forme de canapele elegante şi, în urmare a tuturor acestor noutăţi şi a mai multor alte ce

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată şi teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România*

s-au introdus cu moda, casele au trebuit negreșit să primească o formă străină cu natura ideilor de astăzi"[1].

În prima lui fază de desfășurare, pînă spre 1850, acest proces de „modernizare" ia însă un curs primejdios: înlănțuită vreme îndelungată în spațiul sufocant al Orientului musulman și puternic marcată de spiritul fanariot, înalta societate românească, șocată și fascinată acum de insolitul civilizației europene, nu ezită să se subordoneze fără rezerve față de Occident, cu deosebire față de Franța. Călătorii străini ce vizitează Principatele între 1830—1840 consemnează fenomenul cu o legitimă uimire: „Nu există oraș în lume, dincolo de frontierele Franței și Belgiei — scrie Bois le Comte — în care limba noastră să fie atît de răspîndită ca la Iași și Bucureșit". Iar Raoul Perrin constată că boierii români țin enorm la francezi, considerîndu-i „rezumatul cel mai complet al civilizației". Firesc și benefic ca în oricare țară pe cale de recuperare a întîrzierilor impuse de istorie, fenomenul imitării este secondat la noi de semnele franțuzomaniei, vizibile deopotrivă în cultură și în viața socială. Mai mult, diferența dintre ritmul precipitat al receptării „noului" și ritmul încetinit al eliminării „vechiului" face ca, pînă tîrziu, dincolo de jumătatea secolului al XIX-lea, instituțiile, moravurile, îmbrăcămintea etc. să ofere, într-un tablou de un pitoresc unic, o simbioză bizară, caricaturală de Occident și Orient. În fapt, șocul provocat de saltul brusc dintr-o lume veche într-o lume nouă, dintr-un sfîrșit de epocă fanariotă în epoca revoluției, rapiditatea uluitoare a inovării, tirania „modei" fac imposibilă în acest început de „europenizare" selectarea, adaptarea și asimilarea organică a „modelelor" străine. De aici impresia justificată a spiritelor lucide ale pașoptismului românesc a unui mimetism cosmopolit, nociv și caricatural, extins, printr-un snobism caracteristic epocilor de tranziție rapidă, de la categoria conducătoare la mica boierime îmburghezită. De altfel, remarcînd larga deschidere spre stilul de viață francez, Saint Marc Girardin remarca totodată distanța la care se găsea în realitate boierimea română față de adevărata civilizație galică: „E cu neputință ca undeva să fie însușite mai mult exteriorul și formele societății noastre franceze și mai puțin principiile și spiritul ei".

Dar, într-un moment în care cultura română tindea cu orice preț spre relevarea personalității naționale, era cît se poate de firesc ca simulacrul de modernizare și galomania să stîrnească o reacție contrară. Semnificativ, ea vine din partea lui Ion Maiorescu, profesor la Craiova. Printr-o diatribă înveninată apărută în „Foaia literară" din 1837, el protestează împotriva falsei direcții a culturii române pe care o caracterizează drept „mască fără creieri", formulă frapantă, anticipînd după remarca lui A. Marino celebra „formă fără fond" a fiului. Pe bietul român — scrie Ion Maiorescu — „se silesc să-l subție, să-l îmbrace cu haine nouă după civilizația Europei, pînă-ntr-atîta îl cutropesc de petece streine, încît nu se mai cunoaște în el originalitatea"[2].

---

[1] Alecsandri, V., *Opere*, **IV**. *Proză*, București, 1974, p. 67.
[2] Maiorescu, I., în „Foaie literară", 1837 nr. 16.

Spinoasă dar esențială pentru evoluția vieții noastre sociale și culturale, chestiunea raportului dintre tradiție-inovație impunea cu necesitate fundamentarea unei atitudini critice echilibrate și mature. Asumîndu-și-o, Kogălniceanu avea să beneficieze de experiența omului politic, a istoricului și sociologului, insistent preocupat de formele concrete ale dezvoltării istorice și, implicit, de esența adevăratei civilizații. Dezvoltat în articolul *Despre civilizație*, punctul său de vedere în această ultimă direcție se cristalizează deplin în analiza relației tradiție-inovație în dezvoltarea socială: „Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine — își definește el poziția în *Tainele inimei* (1850). Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sînt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat niciunei nații de a se închide înaintea înrîuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la streini".

Departe deci de a respinge valorile materiale și spirituale apusene, el protestează, în schimb, împotriva exceselor și adaptărilor ridicole ale „modelelor" străine, făcînd, înaintea lui Titu Maiorescu, dar cu unele diferențe, procesul „formelor fără fond". „Noi însă, în pretenția de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă ale unei rău înțelese și mincinoase civilizații"[3]. Practicînd un joc suplu, Kogălniceanu preconizează în final o sinteză între tradiție și inovație, afirmînd: „Adevărata civilizație este aceea care o tragem din sînul nostru reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față"; așadar, în termenii exacți ai lui Paul Cornea, el propune judicios o „asimilare selectivă".

Contribuție majoră la teoria socială și filosofică a istoriei, soluția dată constituise de fapt cu zece ani în urmă însuși miezul ideologic al cunoscutului program al „Daciei literare", cu rădăcini adînc înfipte în gîndirea istoricului. Deși denunțarea traducerilor „care omoară în noi duhul național" lăsase inițial impresia unei poziții exclusiviste, în fapt, cum rezultă dintr-un alt număr al revistei, redactorul înțelegea să procedeze selectiv, asimilînd valorile autentice ale culturii universale. Înainte de orice, el cerea însă cu fermitate realizarea condiției supreme a literaturii — originalitatea națională, conferind astfel direcției literare pașoptiste semnificația ei majoră. Convins de validitatea ideilor preconizate, idei îmbrățișate, salutar, de toți confrații de generație, Kogălniceanu, secondat de celălalt mare teoretician al pașoptismului, Alecu Russo, le reia pe parcursul a 15 ani cu o admirabilă consecvență. Paralel, sînt continuate însă și atacurile împotriva împrumuturilor neselective („Imitația ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru — scrie Russo în *Piatra teiului* —, ne încarcă creierul cu idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice"[4]), împotriva maniei „autorlîcului" și pseudoliteraturii: „Care n-are mania de a fi autor?" — se întreabă Kogălniceanu în 1852; iar în „Steaua Dunării" declară: „Urîm

---

[3] Kogălniceanu, M., *Tainele inimei*, *Opere*, I. București, 1974, p. 100.
[4] Russo, Al., *Piatra teiului*, *Scrieri alese*, București, 1967, p. 245.

ignoranţa şi mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare; ... socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, naţională, o literatură însuşită de a ne forma mintea şi inima, o literatură de care să ne fălim înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da-o pacotila de versuri fără poezie, de romane traduse şi de tratate anabaptisto-limbistice a celor mai mulţi din scriitorii noştri de astăzi". În asemenea condiţii, critica — încheie el — e „neapărată". Acelaşi punct de vedere la Alecu Russo, în 1855: „Fiindcă de douăzeci de ani încoace, de la zilele cînd strigam cu toţii scrieţi, bine sau rău, dar scrieţi ... cărţile au plouat ca ciupercile şi scrierea care începuse în limba românească s-au prefăcut în meserie", critica a devenit necesară; ea este „dritul obştesc de a adeveri bunătatea mărfii"[5]. Însuşi I. Heliade Rădulescu, vizat în rîndurile lui Russo, sancţionînd de fapt înaintea lui Kogălniceanu mania „autorlîcului", cerea în 1838 scriitorilor români „să simtă mai bine dignitatea scrisului şi trebuinţele limbii şi ale naţiei"[6].

Fără să fie vorba de transpunerea mecanică a atitudinilor şi a principiilor teoretice în plan artistic, cert este că literatura, angajată la 1848 mai mult decît oricînd într-o comunicare directă cu istoria, îşi asumă rolul de a demonstra şi sancţiona prin ironie şi persiflare ridicolul unei societăţi care, sărind prea brusc din bizantinism în occidentalism, alerga cu tot dinadinsul după forme care îmbrăcau un conţinut neadecvat încă, îmbina, într-un tablou mult mai pestriţ decît în alte părţi, elemente disparate ce nu se succedau pe firul istoriei. De altfel, toate acele scrieri care au ca nucleu generator această epocă *de tranziţie* şi metamorfoze, a cărei spontaneitate trebuia corijată, au, la rîndul lor, o puternică sevă şi culoare locală: *Iorgu de la Sadagura* (1814), *Cucoana Chiriţa în provincie* (1852), *Muza de la Burdujeni* (1849) ş.a. — în domeniul dramaturgiei; *Domnul Sarsailă autorul* (1838), *Cuconiţa Drăgana* şi *Cuconu Drăgan* de I. Heliade Rădulescu, *Pentru ce ţiganii nu sînt români* şi *Au mai păţit-o şi alţii* de C. Negruzzi, *Soirées dansantes (Adunări dănţuitoare)* — 1839 — şi *Tainele inimei* de M. Kogălniceanu, *Iaşii şi locuitorii lui în 1840* de Alecu Russo, *Balta Albă* şi *Iaşii în 1844* de V. Alecsandri, *Provincialii şi iaşenii* de Dimitrie Rellet ş.a. — în domeniul prozei.

În conformitate cu viziunea asupra realităţii şi cu tendinţele ideologice şi morale mărturisite sau numai implicate în pagină, autorii ei, avînd ca obiect de observaţie starea contemporană, o vor percepe îndeobşte din perspectiva dominantei ei absolute: amestecul insolit de Occident şi Orient, care ordonează în plan artistic înfăţişarea contrastantă, ciudată dar pitorească, a tipologiilor, moravurilor, geografiei, vestimentaţiei, mentalităţilor şi limbajului. Semn al unui timp istoric ce se cerea demonstrat cu întregul său ridicol, contrastul dintre Occident şi Orient devine în spaţiul acestei literaturi de epocă o *idee* reluată cu frecvenţa unui laitmotiv: „Amestecul de inovaţii altoite pe vechile datini — scrie Russo — alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între

---

[5] Russo, Al., *ibid.*, p. 235.
[6] Rădulescu Heliade, I., *Despre autori*, în „Dacia literară", 1840, p. 82.

moravurile asiatice și moravurile Occidentului"[7]; „aici ne găsim în împărăția contrasturilor" este prevenit „zugravul franțez" din *Balta Albă;* și tot lui Alecsandri Iașul îi apare „cu tot farmecul unei politii ce are *două fețe,* una orientală și alta evropieniască"[8] etc.

În cazul unor scriitori cu un acut simț al actualității și al imperativelor sale, această subliniere nu ține doar de o anumită propensiune spre o proză-document, ci, în același timp, de profunda lor meditație asupra luptei dintre tradiție și inovație și, prin corelație, asupra geografiei și istoriei poporului român. Așa cum precizasem în cazul începutului de roman *Tainele inimei,* însoțit de un mesaj explicit, chestiunea conflictului dintre cele două „curente" — cel cosmopolit și cel național, — devine pentru Kogălniceanu, ca de altfel și pentru Russo în *Iașii și locuitorii lui în 1840,* „subiectul" unei remarcabile „lecții" de filosofie a istoriei. Într-un fel oarecum înrudit procedase în 1838 și Heliade Rădulescu. În articolul *Pentru autori,* preambul la „fiziologia" *Domnul Sarsailă autorul,* denunțînd inflația literară și cerînd scriitorilor să „simtă mai bine dignitatea scrisului", el își fixa implicit atitudinea de principiu în disputa pentru întîietate dintre tradiție și inovație. Prezentă așadar în text, dar încorporată mai ales substanței operelor, ecuația tradiție-inovație are valoarea unei scheme directoare, a unei constante ideologice, în funcție de care sînt gîndite și organizate fiecare din segmentele ce compun imaginea lumii anchetate, viziunea și unghiul critic de receptare, precum și cîmpul vast al semnificațiilor: programatice, sociale, morale. Ea conferă ansamblului acestei literaturi o unitate subterană și o funcționalitate ideologică precisă, de altfel în nota spiritului militant al literaturii pașoptiste.

---

[7] Russo, Al., *op. cit.*, p. 237.
[8] Alecsandri, V., *Balta Albă*, în *Opere*, **IV.** *Proză*, **p. 182.**

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

PROPAGAREA ERORILOR ÎN ISTORIA LITERARĂ. OBSERVAŢII PE MARGINEA EXEGEZEI MAIORESCIENE

SARA IERCOŞAN*

ABSTRACT. — The Dissemination of Errors in Literary History. Some Remarks on Maiorescu's Exegesis. The article presents some aspects regarding error production and dissemination in literary history. The author starts from some concrete examples found in the studies dedicated to the life and work of **Titu Maiorescu**, the ***spiritus rector*** of „Junimea" Literary Society, and realizes the existence of some recurrent errors. She analyzes the nature, the cause and the ways in which these errors are produced and disseminated, pointing at the same time to some methodological principles that must be observed in order to avoid this process of error dissemination.

Familiarizarea mai îndelungată cu un anumit domeniu al istoriei literare, în cazul nostru cu studiile maioresciene, conduce la observarea unor erori care circulă cu supărătoare frecvenţă de la o epocă la alta, de la un autor la altul, de la un studiu la altul. Desigur, situaţia nu este specifică istoriei literare, ci se întîlneşte şi în alte discipline. Ea se datoreşte anumitor dificultăţi obiective de documentare, ţinînd de bogăţia informaţională, pe de o parte, şi limitele cunoaşterii individuale, pe de altă parte, stadiului atins în elaborarea instrumentelor de lucru necesare cercetătorilor şi, nu în ultimul rînd, unor deficienţe ale metodei de lucru a acestora, deci unor cauze de ordin subiectiv.

Nu ne propunem un studiu atotcuprinzător al dereglărilor ce pot interveni în mecanismul informării şi al cercetării ştiinţifice în domeniul istoriei literare în întregul său. Obiectul rîndurilor de faţă îl constituie semnalarea unor *erori recurente* în perimetrul mai restrîns al maiorescologiei, reliefarea naturii acestora, a cauzelor şi modalităţilor de producere a lor şi, în sfîrşit, sublinierea cîtorva principii metodologice ce trebuie avute în vedere de către istoricul literar pentru a evita atari situaţii.

În mare, după natura lor, erorile care „au făcut carieră" în exegeza maioresciană pot fi împărţite în două categorii: *de informare* şi *de interpretare*. Apar însă şi unele ce ţin de ambele grupări. De altfel, la baza unei interpretări eronate se găseşte, de obicei, o informare greşită. În studiul nostru vom avea în vedere doar exemple din prima categorie.

Principalele cauze ale *producerii* erorilor sînt: informarea lacunară, prin ignorarea sau neglijarea consultării unor surse, în primul rînd a surselor primare, pe de o parte, şi consultarea defectuoasă, superficială a acestora, pe de altă parte. La rîndul ei, ignorarea unor izvoare se datoreşte fie stadiului atins de publicarea lor, fie dispersării informaţiei

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată şi teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România.*

dincolo de limitele obişnuite ale domeniului investigat. Cît priveşte fenomenul *propagării erorii* odată produse, aici intervine în plus fascinaţia criticilor şi istoricilor literari de autoritate, care demobilizează cercetătorul şi-i încurajează comoditatea, făcîndu-l să preia de-a gata informaţii şi interpretări, fără a mai socoti necesară o verificare a lor. Dar, după cum arată Al. George, „criticii cu autoritate pot însă greşi şi erorile lor sînt mult mai păgubitoare decît ale criticilor fără «nume»"[1]. Am putea spune că forţa de propagare a unei erori este direct proporţională cu personalitatea de la care emană sau care o vehiculează. Acelaşi lucru este valabil pentru ediţiile de circulaţie sau pentru ediţiile critice, pentru tratate şi manuale, dicţionare enciclopedice etc. Se poate constata şi o relaţie între forţa de propagare a unei erori şi situarea ei în puncte extreme, în timp, îndeosebi în cel iniţial, ale fluxului informaţional.

Există istorici şi mai ales critici literari care manifestă un dezinteres principial, dacă nu chiar dispreţ, pentru latura informativă a disciplinei practicate. Cei mai mulţi comit însă erori fără a împărtăşi un asemenea punct de vedere. Ei preiau, fie aidoma, aproape automat, unele informaţii greşite din operele predecesorilor, fie amplificîndu-le, prin discuţii şi argumentări, menite să creeze impresia originalităţii.

Cîteva din mai numeroasele exemple ce ne stau la îndemînă, chiar dacă e vorba şi de erori pe cale de a fi scoase, în sfîrşit, din circulaţie, vor ilustra constatările de mai sus.

Maiorescu a fost şi a rămas o mare personalitate a culturii şi literaturii române. Textele sale, îndelung frecventate, au stimulat o bogată exegeză. Unele erori întîlnite în acest domeniu îşi au punctul de pornire la Maiorescu însuşi, care a „reuşit" în cîteva rînduri să-i deruteze pe cercetători.

Pentru început, o informaţie eronată privind biografia criticului. Este vorba de întreţinerea sa la studii în perioada vieneză. Într-o scrisoare către Emilia, sora sa, din 27 ianuarie 1869, în legătură cu un diferend bănesc, Maiorescu afirma: „În ceea ce priveşte cheltuielile enorme pentru educaţia mea, trebuie să amintesc cu durere, că nu tata le-a suportat, ci Ştirbey, care mi-a dat întreaga întreţinere la Theresianum în 1857 şi 1858..."[2]. În 1910, cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a criticului, prelatul ardelean Elie Dăianu publica articolul *Dr. S. Ramonţai şi Titu Maiorescu*, în care arăta: „Între bursierii din anul şcolar 1856/7 [ai Fondului Ramonţai] se găseşte şi numele lui Titu Maiorescu, nume care figurează la 1857/8, ca şi la 1858/9, ca al unui elev de cl. VIII, din institutul «Theresianum», din Viena"[3]. Scriindu-i, Maiorescu afirmă că n-a avut cunoştinţă pînă atunci de stipendiul său blăjean, admiţînd şi posibilitatea, mai puţin probabilă, de a fi uitat. Cheltuielile sînt restituite, în urma corespondenţei purtate cu Elie Dăianu şi apoi cu mitropolitul Victor Mihaly, fiind vărsate în „Fondul cultural al arhidiecezei greco-

[1] George, Al., *La sfîrşitul lecturii*, [Bucureşti], 1973, p. 375.
[2] Ap. Toronţiu, I. E., *Studii şi documente literare*, VI, Bucureşti, 1938, p. 3.
[3] „Convorbiri literare", XLIV, 1910, nr. 1, vol. 2, p. 44—52.

catolice de Alba-Iulia şi Făgăraş"[4]. Şi totuşi, la numai cîteva luni după scrisoarea către sora sa, din care am citat, Maiorescu ar fi putut citi în *Federaţiunea* din Pesta o suită de articole intitulate *Cine a fost dr. Simeone Ramontiai?*, în care, după o evocare biografică, urma tabelul stipendiaţilor din „Fundaţia Ramonţai" pe anii 1849—1869, cuprinzînd mai multe rubrici. La poziţia 37 se consemna: „Titu Maiorescu — gimnaziu — Viena — 60 fl. — prof. de univ. în Iaşi"[5]. *Federaţiunea* publicase în anul precedent ampla *Critica unei critice* a lui Aron Densuşianu şi reproducea în 1869, după *Archivu pentru filologie şi istorie, Critica d-lui Maiorescu* de I. M. Moldovan, ambele reprezentînd cele mai viguroase şi mai temeinice atacuri antimaioresciene venite din Ardeal, cărora criticul le şi răspunde în acelaşi an în *Observări polemice*. Mai trebuie observat că *Federaţiunea* era menţionată de Maiorescu în toate articolele sale polemice din această perioadă. Să-i fi rămas într-adevăr necunoscută criticului consemnarea din ziarul budapestan, ignorată, de altfel, de către toţi exegeţii săi, sau a preferat să treacă sub tăcere sprijinul venit de la Blaj pentru formarea sa spirituală, dat fiind că se găsea angajat într-o polemică acerbă împotriva etimologiştilor blăjeni?

Lovinescu, cel mai prestigios biograf maiorescian, discutînd problema suportului financiar al studiilor vieneze, utilizează informaţia din articolul lui Dăianu şi corespondenţa amintită publicată de Torouţiu. Tudor Vianu, în *Istoria literaturii române moderne*, aminteşte şi el de un „stipendiu ardelenesc". Între timp, problema fusese complet elucidată de către Şt. Manciulea, care dovedeşte că Maiorescu a beneficiat de ajutoare băneşti blăjene din 1853 pînă în 1859, mai întîi din partea Consistoriului, apoi din „Fondul Ramonţai", mijlocitor fiind Cipariu[6].

Şi totuşi, în lucrări mai noi, eroarea reapare, ignorîndu-se pur şi simplu rezultatele cercetărilor amintite. Menţionăm, în acest sens, tratatul de *Istoria literaturii române. III. Epoca marilor clasici*, în care autorul se întoarce tocmai la scrisoarea lui Maiorescu, din 1869, către sora sa, arătînd că „toate cheltuielile şcolarităţii sale vieneze (1857—1858) şi berlineze au fost suportate de Barbu Dimitrie Ştirbei...". Faptul este cu atît mai de neînţeles, cu cît pe aceeaşi pagină este citată monografia lui Lovinescu şi volumul din Torouţiu cu documentaţia menţionată, aflată, e drept, în *Note* (p. 453—460), şi cu atît mai regretabil, fiind vorba de o lucrare cu gir academic.

Am arătat că adesea o sursă de erori persistente o reprezintă primele lucrări de exegeză. În cazul nostru trebuie menţionată cea dintîi biografie maioresciană, publicată de Simion Mehedinţi în numărul omagial din 1910 al *Corvorbirilor* şi retipărită, fără modificări, în 1925, în volum, sub semnătura Soveja. S. Mehedinţi s-a sprijinit mai puţin pe documente şi mai mult pe informaţii provenind de la Maiorescu însuşi, după cum afirmă I. Rădulescu-Pogoneanu, editorul *Însemnărilor zilnice*.

---

[4] Documentaţia în legătură cu acest episod biografic, în T o r o u ţ i u, I. E., vol. cit.

[5] „Federaţiunea", II, 1869, nr. 143, p. 581.

[6] M a n c i u l e a, Ş t., *Titu Maiorescu bursier al Blajului*, în *Omagiu lui Ioan Lupaş*, Bucureşti, 1941, p. 511 şi urm.

Fapt este că în lucrarea sa găsim nu puţine erori. Acestea au trecut în lucrările unor exegeţi prestigioşi, care au contribuit apoi din plin la propagarea lor.

Dintre acestea, să menţionăm informaţia greşită că titlul disertaţiei de doctorat susţinute de Maiorescu la Giessen ar fi fost *De philosophia Herbarti,* informaţie preluată, între alţii, de E. Lovinescu, I. Petrovici, T. Vianu şi chiar de amintitul tratat de *Istoria literaturii române.* III. Acesta din urmă apărea la doi ani după ce Domnica Filimon făcuse rectificarea cuvenită, e drept, în revista *Săptămîna,* iar nu într-o publicaţie de specialitate. Pe baza manuscrisului descoperit, discuţia este reluată de către aceeaşi autoare (*Tînărul Maiorescu,* 1974), de către Simion Ghiţă (*Titu Maiorescu,* 1974) şi de către Liviu Rusu în *Introducere* la Titu Maiorescu, *Jurnal şi Epistolar,* I (1975). S-a stabilit astfel că titlul disertaţiei de doctorat a lui Maiorescu a fost *Relaţia.* Informaţia corectă stătea însă demult la îndemîna cercetătorilor, respectiv de la apariţia volumului I al *Însemnărilor zilnice* (1937, p. 348), unde, în *Anexe,* este reprodusă o listă de *Lucrări literare,* dintre 1851—1861. La anul 1859, figurează, între altele, *Relaţiunea,* cu adaosul „disertaţie filosofică. Luat doctoratul la Giessen". Cercetătorii imediat următori, Mircea Florian, I. Brucăr, E. Lovinescu, menţionează consemnarea din lista amintită, dar numai I. Brucăr, în *Notele biografice* din ediţia *Logicii* lui Maiorescu pe care o scoate în 1940, reproducînd întreaga însemnare, formulează, la modul dubitativ, ideea că *Relaţiunea* şi nu *De philosophia Herbarti* ar putea fi titlul disertaţiei susţinute la Giessen. Dar, după cum am văzut, aceste semnalări nu au avut urmări imediate pentru istoria literară, care a vehiculat în continuare eroarea amintită. Din păcate, în ultimele apariţii ale monografiei lovinesciene, editorii nu menţionează în note eroarea, lăsîndu-i încă şanse de răspîndire.

Tot S. Mehedinţi pune în circulaţie o versiune eronată cu privire la echivalarea studiilor germane ale lui Maiorescu în Franţa: „Noul venit obţine permisiunea de a trece examenele, fără frecventare, şi le trece pe toate în timp de un an şi jumătate, iar *Sorbona îi dă şi echivalenţa doctoratului său filosofic cu licenţa în litere*" (s.n.). Informaţia este preluată şi vehiculată în lucrări de mare autoritate, circulînd în numeroase studii pînă în ultimii ani. Dacă T. Vianu se exprima în această privinţă cu oarecare lipsă de precizie, E. Lovinescu, în schimb, scria fără echivoc: „... la fel izbuti şi la Paris să-şi echivaleze doctoratul în Germania cu licenţa în litere, aşa că obiectul bursei era împlinit fără nevoia unor noi sforţări"[7]. El citează chiar, în notă, o diplomă din 28 ianuarie 1860. Să nu uităm că Maiorescu sosise la Paris în noiembrie 1859! În 1940, Lovinescu nu dispunea de alte date privind problema studiilor pariziene ale lui Maiorescu. Abia din 1972, cînd se publică în *Convorbiri literare* o parte din scrisorile aparţinînd *Epistolarium*-ului III, aceasta putea fi lămurită. O fac, în parte, Domnica Filimon şi S. Ghiţă, în lucrările amintite, dar mai ales Liviu Rusu, în mai multe studii publicate în revista *Viaţa românească* (1976, 1977) şi reunite în volumul

---

[7] Lovinescu, E., *Titu Maiorescu,* vol. I, Bucureşti, 1940, p. 76.

Scrieri despre Titu Maiorescu (1979). Știm acum că studiile pariziene ale viitorului critic au durat doi ani. Diplomele germane și le-a echivalat cu un *bacalaureat în litere*. Cît privește *licența în litere*, după ce intenționase să facă demersuri pe lîngă Eforia din București, în sensul renunțării la ea și al transferării bursei pentru studii juridice, Maiorescu și-o trece totuși, prezentînd ca teză traducerea franceză a lucrării sale *Einiges Philosophische*..., pe baza căreia obține titlul în decembrie 1860[8]. Maiorescu mai rămîne un an la Paris, unde, în noiembrie 1861, devine licențiat în drept, pe baza tezei *Du régime dotal*, și face eforturi, infructuoase, pentru a-și lua doctoratul în litere.

Și de data aceasta trebuie să arătăm că în ediții recente ale unor lucrări de mare autoritate erorile rămîn necorectate. Dacă, de pildă, în volumul 7 din *Scrieri* de E. Lovinescu (1978) lipsesc doar notele editorului care să ateste noile informații, în ediția a II-a a celebrei *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* a lui Călinescu (București, 1982) apar, în această privință, o serie de erori inexistente în cea dintîi. „Acolo [la Paris] — citim în noua ediție — își echivala doctoratul la Giessen cu licența în drept, cu teza *De jure dotium, du régime dotal*" (p. 399). Faptul nu poate duce decît la propagarea în continuare a acestor erori.

În cîteva cazuri, exegezele prestigioase nu reprezintă doar verigi intermediare, ci sursa însăși a unora din informațiile greșite preluate de cercetătorii ce au urmat. În această situație se află, de pildă, monografia lui E. Lovinescu. Din mai numeroasele exemple ce s-ar putea cita, ne oprim asupra unei erori sortite celei mai spectaculoase și incredibile „cariere". Aceasta privește o problemă bibliografică — prezentarea lucrării lui Maiorescu *Despre scrierea limbei române*.

Apărută la Iași în 1866, *Despre scrierea limbei române* cuprindea de la început patru părți: I *Principiul scrierii*. II *Cercetări fonetice asupra alfabetului latin*. III *Despre scrierea lui č, ğ, ș, ț, ḑ, ă, e, i și o critică a sistemului fonetic*. IV *Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic*. Maiorescu retipărește ultimele două capitole, care aveau un caracter polemic, în *Convorbirile* din 1867 și 1873, modificînd și titlurile și ordinea. Edițiile următoare ale lucrării vor fi cuprinse în volumele de *Critice*, începînd din 1874.

Neglijînd să consulte ediția princeps și derutat de republicarea capitolelor amintite în *Convorbiri*, ca și de o prefață la o proiectată ediție, datată ianuarie 1873, Lovinescu prezintă lucrarea astfel: „*Despre scrierea limbei române* a apărut în ediția I, la 1866, cuprinzînd numai partea I și II a studiului. *Critica etimologismului* (adică partea a patra) a apărut întîi în *Conv. lit.*, 1 și 5 (!) august 1867 (vol. I); partea a II-a, *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic*, a apărut întîi în *Conv. lit.*, VII, nr. 1 nov. și 1 dec. 1873. Ediția II-a a întregii lucrări a apărut la «Socec», Buc., 1873; ediția III, la 1893, și a IV, la 1908"[9]. O descriere,

---

[8] M a i o r e s c u, T., *Jurnal și Epistolar*, III, București, 1980, p. 93.
[9] L o v i n e s c u, E., *op. cit.*, p. 187.

după cum se vede, cu totul greșită a ediției princeps, precum și informația eronată despre apariția unei a doua ediții în 1873.

Tot datorită necunoașterii primei ediții și consultării neatente a *Convorbirilor*, în *Istoria literaturii române moderne*, T. Vianu dă o altă versiune, eronată și ea, asupra lucrării în discuție, care ar fi avut inițial doar trei capitole.

Pornind de la acești doi exegeți prestigioși și îndeosebi de la E. Lovinescu, descrierea greșită a lucrării maioresciene se regăsește la zeci de autori. George Mirea, în cartea sa *Junimea. Implicații lingvistice* (Iași, 1983), ne dă o listă, cuprinzînd istorici și critici literari, lingviști, editori, autori de cursuri universitare, listă ce mai poate fi încă lungită.

Dacă unii cercetători aflați în culpă au preluat întocmai o versiune sau alta din cele menționate, cîțiva au amplificat eroarea din dorința de a părea originali. Iată un exemplu: „În prima formă sub care s-a publicat ca broșură în 1866, lucrarea cuprinde următoarele capitole: I. *Principiul scrierii;* II. *Cercetări fonetice asupra alfabetului latin;* III. *Despre scrierea lui č, ğ, ş, ţ, ḑ, ă, e, i și o critică a sistemului etimologic*"[10]. Mai întîi, o lucrare de 152 de pagini nu este o broșură. Apoi, ea apare aici doar cu *trei* capitole. În sfîrșit, titlul celui din urmă este formulat greșit, printr-o contaminare a titlurilor capitolelor III și IV! În continuare, autoarea cărții citate comite o altă serie de erori, totul dovedind că d-sa n-a văzut nici ediția princeps, nici *Convorbirile,* deși vrea să lase impresia că a făcut-o. Și nu e singura în această situație.

Mai semnalăm faptul curios că între copertele aceleiași cărți, de data aceasta ediția critică de *Opere* în curs de apariție, întîlnim două versiuni ale problemei în discuție. În *Studiul introductiv* este preluată aidoma descrierea eronată a lui T. Vianu, iar în *Note* sînt semnalate greșelile unor predecesori, restabilindu-se adevărul cu privire la structura ediției princeps, la republicarea celor două capitole în *Convorbiri* și la inexistența unei ediții autonome care ar fi apărut în 1873.

G. Mirea vorbește cu indignare despre ceea ce el numește „acest incredibil tur al ignoranței și lipsei de respect față de adevăr"[11] și dezaprobă, pe bună dreptate, pe editorii lui Maiorescu și Lovinescu, la care se adaugă și cei ai lui T. Vianu, care nu au făcut rectificările de rigoare nici la ultimele reeditări.

Exemplul discutat relevă prejudiciile aduse cercetării de citirea necritică a unor lucrări semnate cu nume prestigioase, de neglijarea consultării surselor primare sau a altor studii importante apărute pe parcurs. Astfel, chiar G. Mirea și G. Rădulescu-Dulgheru, care restabilesc, în sfîrșit, adevărul în problema discutată, ignoră faptul că *la numai doi ani după apariția monografiei lovinesciene* profesorul Iosif Pervain făcea rectificarea cuvenită. Într-o notă la studiul său *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania,* el dădea descrierea exactă a lucrării lui Maio-

---

[10] Șuteu, Fl., *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești,* [București], 1976, p. 52.

[11] Mirea, G., *Junimea. Implicații lingvistice,* Iași, 1983, p. 184.

rescu, arătînd că „în felul acesta trebuie rectificată informaţia lui E. Lovinescu. . ."[12].

Cîteva din principiile metodologice care se pot desprinde din cercetarea noastră le găsim excelent formulate de către Tudor Vianu în *Metoda de cercetare în istoria literară:* „Un istoric literar, cu o bună pregătire, trebuie să fi avut în mînă şi să fi parcurs toate operele autorilor de oarecare însemnătate din istoria unei literaturi. Trebuie *să cunoască toate ediţiile şi particularităţile acestora.* Trebuie să fi răsfoit *toate periodicele literare şi celelalte publicaţii care au consacrat literaturii o parte din sumarele lor.* Cunoaşterea amănunţită a periodicelor este mai ales esenţială pentru o literatură cum este literatura română, unde prea puţini autori s-au bucurat pînă acum de prezentarea lor într-o ediţie critică" (s.n.)[13]. Desigur, între timp, situaţia s-a ameliorat simţitor, prin apariţia ediţiilor critice şi în domeniul ce ne interesează. Totuşi, datorită nesocotirii unora din exigenţele menţionate sau a altora, nu sînt nici ele cu totul lipsite de erori. Alături de cele semnalate, mai dăm un singur exemplu. Informaţia greşită că G. Bogdan-Duică ar fi adoptat această semnătură ulterior publicării în *Convorbiri* (1890) a recenziei la *Studii critice,* I, de Gherea, o piesă importantă a ceea ce se numeşte „polemica Maiorescu-Gherea, după ce a circulat în diverse variante, aproape comice prin alăturare — „G. Bogdan, care-şi adaugă după 1900 determinativul Duică", „Gh. Bogdan (devenit ulterior Duică)", „G. Bogdan (încă nedevenit Duică") —, pătrunde şi în ediţia critică Maiorescu. De asemenea, chiar în ultimele reeditări ale monografiei lui E. Lovinescu, cele două nume figurează în *Indice* la poziţii diferite, fără a se face trimiterea necesară.

Obligativitatea cunoaşterii surselor, a citirii lor atente, a preluării prudente şi a consemnării corecte a informaţiilor stă în faţa tuturor cercetătorilor din acest domeniu, pentru a se ajunge la contracararea procesului de proliferare şi propagare a erorilor, descris, în unele aspecte ale sale, în paginile de faţă.

---

[12] Verbină, I. [Pervain, I.], *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania,* în „Studii literare", I, 1942, p. 60.
[13] Vianu, T., *Studii de literatură română,* Bucureşti, 1965, p. 13.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

GHEORGHE STOICA: O VIAȚĂ DĂRUITĂ PRESEI MILITANTE

LIVIA GRĂMADĂ*

ABSTRACT. — Gheorghe Stoica: A Life Devoted to Engaged Journalism. Gheorghe Stoica (1887—1959), a dedicated journalist and contributor to numerous newspapers in Transylvania at the beginning of the 20-th century, relentlessly and actively fought for the ideals of his generation: emancipation of the Romanians in Transylvania and the union of this Principality with Romania.

Brought to trial for his courageous convictions, Gheorghe Stoica was sent to prison in Seghedin. The memoirs of his prison years were published a quarter of a century later (*Calvarul unui gazetar*, 1934 (The Ordeal of a Journalist), when bitter feelings and resentment had given way to forgiveness and goodwill. Thus, what the book misses in emotional strain and accuracy is gained in objectivity and lack of hatred and revenge. Contentedness with the accomplished ideals he had fought and suffered for blends with peaceful pleasure in evoking memories of troubled but heroic time.

Author of a volume of sketches and stories (*Alte vremuri*, (Other Times)), Gheorghe Stoica, placed between Slavici and Rebreanu, is a representative of Transylvanian prose in the realist tradition of the Romanian literature.

Gazetar și scriitor ardelean, pe nedrept uitat, ignorat de istoriile literaturii și presei românești, Gheorghe Stoica a fost „un participant zelos cu condeiul în mînă" la luptele premergătoare marii Uniri și el „ar merita cu prisosință fapta și gestul urmașilor de la el de-acasă, să fie readus la lumină în ostenelile și zămislirile lui, din întunericul și uitările ferecatului timp dus"[1].

Cine este scriitorul recomandat cu generoasă însuflețire de L. Kalustian? Născut la 24 august 1877 în Tohanul Vechi într-o familie de țărani, Gh. Stoica urmează studii comerciale la Brașov. Dîndu-și curînd seama că a apucat-o pe o cale greșită, părăsește registrele cu cifre și operații contabile. Ademenit de spectacolele companiei lui Zaharia Bârsan, se angajează în trupa acestuia și o însoțește în turneele sale prin tot Ardealul. Nu i-a lipsit talentul și, înzestrat cu simțul umorului, cu o robustă jovialitate, a fost aplaudat mai ales în roluri comice. Disponibilitățile actorului, dublate de gustul anecdotei, al glumei și vorbei cu duh, sînt valorificate și într-o comedie în două acte, *O ședință comunală*, publicată în 1907 la Brașov. Piesa amintește de țăranii mucaliți, funcționarii venali și negustorii evrei din teatrul comic al lui Alecsandri, la care poate fi raportată și invenția onomasticii sau a comicului verbal, toate transpuse într-o atmosferă tipic ardelenească. Aspirația profesionalismului îl conduce pe băncile Conservatorului din București. Dar văzînd că nici actoria nu-i aduce satisfacții depline, decide să se consacre

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată și teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România*

[1] Kalustian, L., *Simple note*, **III**, București, 1983, p. 258—260.

ziaristicii. Redactor și colaborator la numeroase periodice („Tribuna" de la Arad, „Lupta" din Budapesta, „Foaia poporului" de la Sibiu, „Viața nouă" din Bucovina, „Sămănătorul", „Viața literară", „Luceafărul" etc.), Gh. Stoica este un gazetar de vocație, care-și făcea meseria cu onestitate, curaj, dîrzenie și intransigență. O aleasă modestie îl ține departe de ambiția primplanurilor, aliniindu-se printre „glotașii nației, care nu și-au făcut decît cu abnegație și fanatism datoria"[2].

Condamnat în februarie 1908 la un an și jumătate închisoare, Gh. Stoica împărtășește soarta confraților săi și-și ispășește, alături de ei, cu supliciul detenției, „păcatul" de a fi avut curajul opiniilor. Trece mai întîi prin penitenciarul central din Budapesta, apoi este mutat în temnița de tristă faimă de la Seghedin. Cu douăzeci de ani în urmă, I. Slavici trăise o experiență similară la Vaț, iar peste alte trei decenii, în fortăreața Domnești și la Văcărești. Memoriile acestuia din 1921 insistă îndeosebi asupra ultimelor tribulații prin închisorile României, sub impresia încă vie a unor trăiri fierbinți, imediate, pe care septuagenarul le resimțise cu o ascuțită durere. Concepute ca pledoarie *pro domo,* ele au un caracter explicativ și polemic, încercînd să justifice convingeri și atitudini infirmate parțial de mersul evenimentelor. În 1930, cînd T. Arghezi publica *Poarta neagră,* Gh. Stoica pregătea pentru tipar *Calvarul unui gazetar,* apărut la Orăștie în 1934. Se scurseseră peste două decenii de cînd publicistul ardelean, abia trecut de 30 de ani, fusese pensionarul temnițelor maghiare. Drama se consumase de mult: eroul ei o rememorează de la o distanță care-i permite cenzurarea atitudinilor, înlocuirea patimei cu îngăduința și iertarea. Ceea ce pierd aceste pagini din tensiunea emoțională și acuitatea detaliului, cîștigă prin stricta obiectivitate, absența urii și pornirii spre răzbunare. Satisfacția împlinirii idealului pentru care a luptat și a suferit îi îngăduie plăcerea evocării tihnite a amintirilor, menite să conserve imaginea unei epoci învolburate, eroice, lăsată moștenire generației următoare, dimpreună cu îndemnul: „noi am realizat un ideal: *unirea.* Ea [generația tînără] să-și creeze altul: păstrarea intactă a unirii și a patrimoniului național"[3].

La fel ca Slavici, memorialistul nostru convertește jurnalul *intim* într-un jurnal *extern,* a cărui privire, proiectată din interior spre exterior, fixează tabloul unei epoci și al unei lumi amenințate de dezagregare. Montate într-o arhitectură epică, luminate expresiv de prezența dialogului, întîmplările se derulează într-o atmosferă tensionată: ieșirea din pasivitate readuce pe români în scena vieții politice, cu confruntările din presă și parlament. Starea de agitație e agravată și de ecoul evenimentelor dramatice ale răscoalei din 1907.

Jurnalistul evocă „usturătoarele delicii" ale închisorii: celula îngustă și întunecoasă ca un mormînt, senzația insuportabilă provocată de zgomote, stereotipia mișcărilor și sunetelor: „pe coridoare aceeași larmă, aceleași strigăte pițigăiate de tinichele lovite una de alta, mersul greoi al paznicilor și pasul grăbit al robilor ce-și cărau apă: frecături de

---

[2] I d e m, *ibidem,* p. 258.
[3] S t o i c a, G h., *Calvarul unui gazetar,* Orăștie, 1934, p. 272.

perii, plesnituri de cîrpe pentru ştergerea prafului şi tot atîtea ecouri răsfrînte de acustica puternică a bolţilor. O jumătate de ceas întreaga închisoare fierbea. Pe urmă iarăşi intra liniştea de mormînt a acestui labirint, în care atîtea chinuri, atîtea dureri şi dorinţe sînt înăbuşite"[4]. Cel mai greu de îndurat e supliciul singurătăţii, al claustrării, motiv principal al stărilor depresive sau de surexcitare extremă, ale căror paleative sînt plimbarea, vizitele şi încurajările venite dinafară, corespondenţa clandestină, lectura şi mai ales contactul cu semenii, condamnaţi politici ori de drept comun, prin sentinţe ale tribunalelor habsburgice. Ochiul cercetează curios fizionomiile: „fiecare avea ceva interesant în privire, în atitudine, în stîngăcia şi timiditatea mersului cu suliţa în spate"[5]. Un sentiment adînc, reconfortant, de solidaritate, dătător de speranţă, îl înfrăţeşte cu suferinţele acestora. Cronica faptelor e punctată de o suită de portrete ale fruntaşilor politici români. Directorul „Tribunei" arădane, I. Russu-Şirianu, e un om deschis, jovial a cărui „faţă bronzată şi plină de expresie, umbrită de un păr bogat, lucios, rîdea într-o prietenească transfigurare. . ."[6]. Temperament diametral opus, Aurel Vlad, „primul deputat activist, [era] de o rară îndrăzneală, nervos în gesturi şi violent în cuvinte"[7]. Protopopul Săliştei, Ioan Lupaş, „îndărătnic şi plin de voinţă de muncă", vine la închisoare cu o ladă de cărţi, vrînd să redacteze monografia despre A. Şaguna. Între membrii micii colonii româneşti de la Seghedin s-au perindat în primul deceniu al veacului mulţi gazetari şi politicieni români: Silvestru Moldovan, Victor Branişte, poetul Octovian Goga ş.a. Un preot român din Vălişoara, moşneag cu barbă şi plete lungi albe, biet maniac, uituc şi avar, cu trăsăturile îngroşate de bătrîneţe, este o apariţie insolită, uşor ridiculizată. El contrastează cu figura eroică a „mult încercatului martir" slovac, de o exemplară intransigenţă, a părintelui Andrej Hlinka. Asemenea lui Slavici sau Arghezi, Gh. Stoica înregistrează prezenţa socialiştilor şi împărtăşeşte mai degrabă premoniţiile lui Arghezi decît entuziasmul lui Slavici. Atribuindu-le dogme sociale rău înţelese sau suspectîndu-i de veleitarism politic, memorialistul nu-şi ascunde rezervele, deşi recunoaşte că se aflau pe acelaşi drum, în numele unor idealuri comune. Portretele în negru predomină, chiar cînd sînt ale unor amici sau confraţi (Dumitru Lascu, fire ciudată, nervoasă, aspră, închisă) şi mai ales ale cerberilor (pandurul Fórro, fost cizmar, mititel şi roşcovan, cu mustaţă stufoasă şi barbete, şiret, rău şi arţăgos). Semnele omeniei sînt rare în această lume brutală, stăpînită de instincte primare. Cîte un bătrîn paznic, român sau ungur, păstrează ceva din cinstea şi bunul simţ al ţăranilor ce au fost odinioară.

Plecarea din Seghedin nu este ultima staţie a Golgotei pentru „soldatul trecut prin foc [care] n-are alt gînd, decît să se întoarcă iar la luptă". Fiind pus pe „lista neagră" a guvernului, este din nou dat în judecată pentru „aţîţare la rebeliune" şi e silit în cele din urmă să treacă

[4] I d e m, *Ibidem*, p. 99—100.
[5] I d e m, *ibidem*, p. 109—110.
[6] I d e m, *ibidem*, p. 12.
[7] I d e m, *ibidem*, p. 127.

Carpații. Își continuă activitatea publicistică și își încearcă condeiul în literatură. Bun cunoscător al vieții satului românesc, de care se simte puternic legat, Gh. Stoica compune proze scurte, reunite în volumul *Alte vremuri,* publicat la Orăștie în 1913, prefațat de Octavian Tăslăuanu. Cu acțiuni desfășurate în Transilvania sau peste munți, unele schițe și povestiri reiau atmosfera și temele preferate din nuvelele lui Slavici : iubirea idilică *(La fîn, La izvor),* patima averii și conflictele din lumea satului *(Hîrca, Hanul cu tei, Comoara lui Colceag* etc.). Problema ridicării intelectualității din rîndul țărănimii, abordată în *Domnul mamei,* reactualizează situații din *Mara* și *Budulea Taichii.* Lelea Nuță, care „cam trăgea a domnie", atinsă și ea de mîndria și ambiția Marei sau a părinților lui Huțu, vrea să-și vadă feciorul popă, dascăl sau notar în sat. Dar „domnul mamei" nu se oprește la condiția personajelor lui Slavici: „nu l-a mai oprit nimenea de la învățătură... Iar după ce-a gătat cu cartea, s-a așezat la oraș în niște case ca ale împăratului. Din cînd în cînd mai dă pe-acasă, și lelea Nuță, cînd îl zăria pe ferestrele vagonului, nu se putea opri să nu zică: „doftoru mamii și procatăru mamii!" Oamenii-și luau pălăria ca d-un domn mare, muierile se ridicau de pe prispă, iar lelea Nuță, îmbrăcată întotdeauna în haine de duminecă, le mulțumea cu inima deschisă: „Plecăciune!"[3]. Părintele Achim de la Vadu Rău din *Alte vremuri* este o variantă palidă a lui *Popa Tanda,* om de viață, iubitor de trai bun și vin de soi, întreprinzător, care știe preface sfaturile și slujbele în parale.

Atașamentul sincer față de natura satului, de oamenii ei, predilecția pentru viața patriarhală, așezată în contrast cu lumea coruptă a orașelor (Sinică din *Paznicii,* chemat la oaste, se îndreatpă spre „afurisitul de București"), ostilitatea față de boierii noi, de ciocoii greci sau armeni imprimă prozei lui Gh. Stoica o tentă sămănătorist-poporanistă. Străină modei, sustrasă oricărei influențe de grup sau de școală, această viziune ține de structura sa țărănească, nealterată de studii ori de îndeletnicirile și moravurile citadine. Prozatorul, mișcat de „durerile înbușite din inima țăranului", le descoperă pretutindeni în cuprinsul spațiului românesc: obijduiții din Cîmpia Dunării se unesc cu ungurenii veniți de dincolo de Carpați, pentru a ține piept asupririi *(Hanul cu tei,* cu ecouri din *Pădureanca* lui Slavici). Mentalitatea arhaică e decantată, la fel ca în proza lui Slavici, în cugetări și sentințe, rostite în graiul neaoș ardelenesc, învățat acasă. Convingeri moștenite din timpuri imemoriale despre năravul femeii sau atotputernicia soartei devin aforisme, unele desprinse parcă din *Povestea vorbei* lui A. Pann.

În pragul senectuții, războiul și urmările lui întrerup activitatea scriitorului. Împrejurările îl îndepărtează de ziaristică și sfîrșitul îl surprinde la Malinul din Bistrița-Năsăud, la 20 martie 1959. După un sfert de veac de la moartea sa, datorăm o clipă de rememorare omului integru, ziaristului onest și scriitorului, care, situat între Slavici și Rebreanu, evident fără a fi de mărimea acestora, menține proza ardeleană în tradiția realistă a literaturii române.

---

[3] Stoica, Gh., *Alte vremuri,* Orăștie, 1913, p. 71.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

INTERFERENŢA. ÎNTRE TEORIE ŞI PRACTICĂ

LADISLAU BALÁZS*

ABSTRACT. — **The Interference: Between Theory and Practice.** The neuro-, socio- and psycholinguistic approach to the concept of interference is followed by a survey of the main manifestations of this phenomenon which is charachteristic of languages in contact. The problem of phonemic „calques" is also tackled. In the end, we consider the possible use of the notion „interference" in teaching—acquiring foreign languages.

1.1. Ca fenomen lingvistic, *interferenţa* constă în încălcarea normei din limba A sub influenţa unei limbi B; este rezultatul presiunii unui sistem mai puternic, care poate fi limba învăţată întîi (Ribot, 1882) limba mai familiară, mai intens folosită(Pitres, 1895) sau cea cu o mai mare încărcătură emoţională (Minkowski, 1927). Aceste criterii nu sînt mutual exclusive (Obler, 1983).

1.2. Fiind o restructurare a tiparelor (Weinreich, 1967), cu implicaţii neuro-, socio- şi psiholingvistice, interferenţa necesită o abordare complexă, interdisciplinară. *Bazele neurolingvistice* ale bilingvismului sînt mecanismele „localizate" în scoarţa cerebrală (Paradis, Lebrun, 1983). S-a pus problema dacă cele două limbi sînt fixate complet separat, suprapus total sau intersectat şi dacă ele se află în raport a) de dependenţă unilaterală, b) de subordonare a amîndurora la aşa-zisa capacitate lingvistică general umană, c) de fixare independentă (coordonată) sau d) de sistem compus (Obler, 1983). S-a pus şi problema vîrstei la care a fost însuşită limba a doua, a sexului, a modalităţilor de însuşire (achiziţie naturală sau dobîndire prin instrucţie organizată), a cunoaşterii scrise sau orale a uneia dintre limbi (Galloway, 1983).

1.3. Bilingvii sînt foarte diferiţi, chiar dacă provin din acelaşi mediu sociocultural. Ei se deosebesc prin frecvenţa relativă şi prin domeniile de utilizare a celor două limbi ale lor, fără să vorbim de gradul diferit de competenţă la fiecare nivel al structurii lingvistice şi de interferenţele uni- sau bilaterale (M. Paradis, Y. Lebrun, 1983). Diferenţele de competenţă devin evidente în situaţii *sociolingvistice* diferite. Gradul de cunoaştere a limbii a doua, menţinerea intactă sau pierderea treptată a limbii materne sau a limbii a doua sînt condiţionate social (nivel de instrucţie, statutul politic al grupului căruia îi aparţine vorbitorul, ocupaţia lui ,poziţia lui socială etc.), iar performanţa depinde şi de situaţia concretă în care are loc interacţiunea verbală (tema abordată, raportul faţă de interlocutor etc.).

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limba română şi lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România*

1.4. Contextul sociolingvistic are şi un corolar *psihologic:* Oboseala, neatenţia, supărarea, bucuria, nesiguranţa în tema abordată, tensiunea nervoasă în faţa unui interlocutor de alt statut social etc. influenţează negativ performanţa chiar şi la aceia care, în condiţii normale, ar utiliza absolut corect ambele limbi. Cu atît mai puţin se pot menţine intacte structurile celor două limbi, cînd vorbitorul nu este pe deplin stăpîn pe toate registrele tuturor varietăţilor sociolingvistice ale idiomurilor în cauză.

1.5. Condiţia *lingvistică* a interferenţei sînt înseşi structurile lingvistice prezente în conştiinţa vorbitorului. Modul concret de manifestare a interferenţei, direcţia desfăşurării procesului depind de particularităţile structurale ale limbilor aflate în contact. Între limbă şi gîndire există un raport de unitate dialectică, gîndirea realizîndu-se în şi prin vorbire (Schaff, 1966, Wald, 1981). Limbile sînt diferite. Într-o recenzie asupra unui studiu din 1827 al lui W.v. Humboldt, Hegel scria: „Este contrar naturii lucrurilor să se afirme că o expresie a limbii unui popor se poate reda în limba noastră printr-o expresie care să corespundă celeilalte cu deplină exactitate. Un cuvînt al limbii *noastre* redă reprezentarea *noastră* despre obiectul dat şi tocmai prin aceasta nu reprezentarea celuilalt popor care are nu numai o altă limbă, ci şi o altă reprezentare“ (citează E. Coseriu, 1981). Se adevereşte încă o dată că *forma internă a limbii„* intuită de G. Vico, de G. Herder şi definită de W. v. Humboldt, apoi rediscutată de L. Hjelmslev sub denumirea de *formă a conţinutului* (cf. TLG 1971) trebuie aşezată în centrul preocupărilor de lingvistică contrastivă. Este de un mare interes teoretic şi practic modul în care membrii unei comunităţi lingvistice îşi formulează gîndurile în tiparele limbii proprii. L. Obler (1983, 33) afirmă că ceea ce se învaţă poate influenţa modul în care creierul se organizează pentru a-l trata: „De fapt am ajuns să propunem posibilitatea neo-whorfiană că deosebirile intrinsece între limbile învăţate sau, mai exact, deosebirile dintre perechile de limbi date ar putea să aibă repercusiuni asupra modului în care elementele limbii sînt tratate de creier“.

1.6. Încă în 1942 B. L. Whorf preconiza crearea unei lingvistici „contrastive“ (Whorf, 1963) care trebuie să se folosească, precizează E. Coseriu (1981), de un aparat unitar de concepte.

Prin confruntări se evidenţiază caracteristicile fiecăreia din limbile puse faţă în faţă. Cum remarcă Weinreich (1967), orice deosebire este o sursă potenţială de interferenţe, aşa cum orice identitate, chiar şi parţială, reprezintă izvorul unor transferuri (Juhász, 1970). *Transferul* este o formă creată după modelul celeilalte limbi, dar nu constituie o abatere de la normă. Dacă, învăţînd germana, un vorbitor rus va transfera genul masculin al cuvîntului rusesc *stol* asupra germanului *Tisch,* va rezulta *der Tisch* adică o formă corectă. În schimb, dacă un român va zice *une problème* după modelul rom. *o problemă,* aceasta va fi o încălcare a normei, deci o interferenţă.

Teoretic, oricare dintre limbi poate fi sursă a interferenţei, dacă amîndouă sînt cunoscute şi folosite cu aceeaşi intensitate. Practic, în aceste cazuri de relativă egalitate între limbi, acţiunea porneşte de la

un sistem sau microsistem mai simplu, mai clar, rezultatul intereferenței fiind, prin urmare, o simplificare, o mai pronunțată și mai clară sistematizare. Tipul cu trei timpuri principale e mai puternic decît acela în care acestea prezintă subdiviziuni. Dacă într-o limbă formele de nominativ și de acuzativ sînt identice, influența pornește de aici către limba care prezintă, pentru cele două cazuri amintite, forme morfologice distincte. Un român începător în limba rusă e tentat să spună *ja čitaju kniga* (în loc de *knigu*) după modelul rom. *citesc cartea*. În condiții normale, maghiara nu pune la „genitiv" numele posesorului; acest model transpare în formele *caietul elevul, lupta clasa muncitoare*.

Cînd una din limbi este mai adînc ancorată în conștiință și este, datorită practicii cotidiene, puternic automatizată, se poate întîmpla ca regula amintită (a „simplificării") să nu mai fie valabilă.

Producerea interferenței este mult ușurată de faptul că mecanismul psihologic al conexiunii inverse acționează, în etapa de început a bilingvismului, numai pentru L_1, sau, mai exact, „judecă" performanțele din L_2 tot prin normele „internalizate" ale L_1, considerînd „corecte" toate enunțurile care nu contravin regulilor din limba dominantă.

2.0. Există o varietate infinită a interferențelor. O clasificare a lor ni se pare totuși posibilă. Punctul de plecare ni-l furnizează H. Paul (1886) care stabilește că „amestecul limbilor" se realizează pe două căi principale: 1. preluare de material lingvistic străin și 2. imitarea a ceea ce Humboldt și Steinthal numeau „formă internă". Cum se vede, ne aflăm în fața a două concepte bine cunoscute: *împrumutul* și *calcul*.

• **2.1.1.** În esență, se împrumută *cuvinte*. Dar prin *cuvînt* vorbitorul nespecialist, care își însușește L_2 pe cale naturală, înțelege o secvență sonoră oarecare introdusă în vorbire pentru a umple un gol (obiectiv sau subiectiv), indiferent de dimensiunile acestei secvențe. Cînd ceangăul spune **la capu mesii** *a menyasszony ül* "la capul mesei șade mireasa", el înlocuiește un complement de loc *(asztalfőn)* prin altul. Fiind locuțiuni, deci avînd o funcție sintactică unică, nici *de fapt, de fel* pătrunse în unele graiuri maghiare din România nu depășesc nivelul lexical.

Motivele unei interferențe lexicale pot fi multiple: negăsirea termenului potrivit, căutarea unei expresii mai scurte, mai șocante etc. Cînd și interlocutorul este bilingv, vorbitorul introduce în text un cuvînt din cealaltă limbă fără nici o adaptare fonetică sau morfologică: *Să știi că nici sîrbii nu sînt* **szívbajosok** *(szívbajos* „bolnav de inimă", aici „care poate fi speriat ușor").

2.1.2. Cînd influența unei limbi asupra alteia este deosebit de puternică datorită unor factori extralingvistici, este posibil și împrumutul de morfeme, pornindu-se de la morfeme gramaticale „nelegate" (prepoziții, conjuncții): idiș. american *nit er* **but** *ich* (Weinreich, 1967); ceang. *elszakítottad a ruhát* **dar** *nem volt tű* „ți-ai rupt haina, dar n-a fost ac", *a szeme magának hátul van* **si** *mindent lát* „ochii d-tale sînt în spate și vezi tot", *Jánosz nagyobb* **decît** *e Péter* „János e mai mare decît Péter" (Márton, 1972).

Se ajunge pînă la urmă și la împrumuturi de morfeme gramaticale „legate". H. Schuchardt (1884) semnala în vorbirea germană a slovacilor *in Pressburgu*; Weinreich (1967) citează genitivul englez *'s* în vorbirea

spaniolă din Tampa (Florida) *Juan's padre* și desinențele bulg. de pers. 1. și 2. sg în meglenoromână: *aflum, afliș*.

2.1.3. Împrumuturile de foneme sînt și ele posibile. Márton (1972) arată că, în graiurile ceangăiești, vocala rom. *ă* este rostită și în cuvinte care n-au fost împrumutate din românește: *fălu* „sat", *tărisnya* „traistă". În condițiile unui bilingvism incipient, sunetele străine, inexistene în limba maternă, sînt înlocuite prin sunete apropiate (simțite identice) din L_1 (Polivanov, 1931). Vocalele românești *ă* și *î* sînt astfel identificate cu *ö* și *ü* din limba maghiară: *fîș* se schimbă în *füs*, iar *pălărie* devine *pölörie*. Japonezul rostește engl. *milk* sub forma *miruku*; polinezianul din Hawai, vorbind englezește spune *Meli Kalikimaka* pentru *Merry Christmas*, iar numele englezești ale lunilor le pronunță astfel: *ianuali, pepeluali, malaki, apelila, mei, iune, iule, aukake, kemakemapa, okakopa, mowemapa, kekemapa* (M. Pei, 1966).

Cauza acestor *substituiri* de sunete (foneme) este baza de articulație și — legată de ea — baza de audiție. Vorbitorul pronunță ceea ce aude și aude ceea ce poate pronunța.

2.2. Mult mai interesante și mai variate sînt interferențele realizate prin imitarea unor structuri. Unde există structuri, pot să apară și calcuri. Practic ele se regăsesc în toate compartimentele și la toate nivelele limbii.

2.2.1. Există propoziții și chiar fraze în limba A construite după modelul limbii B. și invers. Fraza *Az ember aki jött tegnap volt beteg* calchiază fraza rom. *Omul care a venit ieri era bolnav*. *Morgen ich werde gehen in die Schule* imită topica rom. *Mîine (eu) voi merge la școală.* Adjectivul nume predicativ, invariabil în germană, provoacă în limba replică construcția *Florile sînt frumos*.

Lipsa genului în maghiară, utilizarea la singular a substantivului precedat de numeral cardinal și nehotărît și absența verbului copulativ la pers .a 3-a ind. prez. determină formularea unei „propoziții" ca *Acesta doi femeia foarte bun*.

Regimul diferit al unor verbe „echivalente" semantic în două limbi dă naștere la secvențe ca *copilul***lui îi** *doare capul* (cazuri similare la Hristea 1968).

2.2.2. Calcul lexical e foarte cunoscut: se copiază fie structura externă, morfematică, fie structura internă, semantică, a modelului: *pasăre-sperie* „sperietoare" după *madárijesztő*, *susul laptelui* „smîntînă" după *tejföl* sînt exemple pentru calcul de structură externă. După I. Ștefan (1963), Th. Hristea (1968) și alții, calcul semantic constă în îmbogățirea unui cuvînt cu un sens nou pe care modelul îl are în plus. Se dau exemple ca *limbă* care s-a îmbogățit cu sensul de „neam, popor" după modelul slav. *językŭ*.

Să nu se uite însă fenomenul contrar: eliminarea unui sens pe care modelul nu-l are. Pentru un maghiar începător în studiul limbii române, cuvintele *masă, capră* n-au decît sensurile fundamentale, întrucît în maghiară *asztal* și *kecske* sînt monosemantice. Sînt și cazuri cînd unele sensuri se adaugă, altele se elimină pentru ca cuvîntul x din limba Z

să aibă aceeași structură semantică ca și modelul. Învățînd franțuzește, un român este tentat să adauge fr. *porte* sensul de „spațiu între bare pe un teren de sport“ și să elimine sensul de „ușă“.

Și în structura semică a sensului întîlnim calcuri interesante. Eliminîndu-se, după modelul rom. *a merge*, semul „pe jos” din structura semică a germ. *gehen*, verbul acesta este folosit și cînd e vorba de o deplasare cu un vehicul, pentru care germana îl are pe *fahren*. Prin aceeași manevrare nejustificată a semelor se explică și forma **măsoară**-*mi merele acestea* (rom. *a cîntări* și *a măsura* le corespunde în maghiară un singur verb: ***mérni***). Eliminarea unui sem duce la „eliminarea” unui lexem, după cum introducerea unui sem în plus duce la apariția unui lexem nou (creat sau împrumutat). Deoarece în dialectul din Gurage (Etiopia) a pătruns din Quabana cuvîntul *mata* „frate”, cuvîntul vechi *wagi* a primit un sem în plus, însemnînd „frate mai mare”, iar *mata* „frate mai mic”. *Advokat* înseamnă, în idișul american, „jurist în afara S.U.A.” iar *lójer* (engl. *lawyer*) „jurist în S.U.A. (Weinreich, 1967).

2.2.3. Calcurile gramaticale nu le mai exemplificăm. Unele din ele au fost menționate mai înainte (1.6.), fie că se referă la expresia gramaticală, fie că vizează semnificația (categoria) gramaticală.

2.2.4 Pe lîngă *substituirile de sunete* care intră în categoria mai largă a împrumuturilor (2.1.3.), se constată, în cadrul interacțiunii limbilor, și alte interferențe. Jakobson vorbea încă în 1931 despre fonemizare, defonemizare și transfonemizare. În altă ordine, U. Weinreich le menționează sub denumirile: *subdiferențiere, supradiferențiere* și *reinterpretare a distincțiilor*.

Subdiferențierea înseamnă eliminarea din structura fonemului a unei trăsături distinctive, pentru că limba model nu operează cu aceste distincții. Astfel, în vorbirea unui român începător, fonemele franceze /ɛ/ și /e/ se contopesc într-un singur fonem, identic cu /e/ din română, în consecință, în pronunțarea lui, se confundă *fait* și *fée, chantai* și *chanter*. Deci dispariția unei trăsături distinctive provoacă contopirea a două foneme într-unul singur, adică eliminarea unui fonem.

Supradiferențierea înseamnă transformarea a două variante ale aceluiași fonem în două foneme distincte. Un italian sau un francez, care în limba lor au opoziția /ɛ/ : /e/, vor sesiza ușor diferența de pronunțare între /ɛto/ și /eti/ în limba rusă și vor fi tentați să considere variantele poziționale ale fonemului rusesc /e/ drept două foneme. E adevărat, aceasta nu duce la o încălcare a normei de pronunțare.

Reinterpretarea distincțiilor înseamnă considerarea unor trăsături redundante drept trăsături distinctive, după un model care operează cu asemenea distincții. În maghiară, fonemele vocalice și consonantice se opun și prin durată. Dacă între /i/ și /í/, /o/ și /ó/, /ö/ și /ő/, /u/ și /ú/, /ü/ ș /ű/ deosebirile se reduc într-adevăr la durată, în cazul perechilor /e/ și /é/, /a/ și /á/ deosebirile sînt mai multe: /e/ este deschis, /é/ e închis și pronunțat prin lărgirea buzelor. Fonemul /a/ este posterior și rotunjit, /á/ este central, nerotunjit și foarte deschis. Sub influența unei limbi care nu cunoaște opoziția de durată, deosebirea între /a/ și /á/

s-ar putea reduce la "rotunjit: nerotunjit", iar cea dintre /e/ şi /é/ la „deschis: închis", care ar putea prelua funcţia distinctivă între aceste foneme. Unele graiuri maghiare din Cîmpia Transilvaniei prezintă o vădită tendinţă spre o asemenea reinterpretare a distincţiilor (Balázs, 1965).

Toate aceste fapte de fonologie dau naştere la o ipoteză: oare subdiferenţierea, supradiferenţierea şi reinterpretarea distincţiilor, întrucît nu presupun introducerea unui material lingvistic străin, ci numai o reorganizare a microstructurii fonemului din L_2 după modelul L_1 (sau invers) nu sînt *tot calcuri?* E. Seidel (1958) vorbeşte despre calcuri fonologice, dar nu le exemplifică şi nu le explică. I. Rizescu (1958) şi Th. Hristea (1968) îşi manifestă îndoiala în privinţa existenţei unor asemenea calcuri.

Totuşi, dacă există calcuri semantice realizate în interiorul structurii semice a sensului, ducînd fie la subdiferenţieri prin eliminarea unui sem după modelul structurii semice a cuvîntului model, fie la supradiferenţieri prin adăugarea unui sem în plus — şi acestea sînt, incontestabil, calcuri, — atunci de ce n-am putea admite, în virtutea izomorfismului dintre structurile fonemice şi cele semantice, că şi modificările survenite în structura fonemelor prin sub- şi supradiferenţiere şi prin reinterpretarea distincţiilor sînt şi ele tot calcuri, şi anume *calcuri fonematice?*

3. Subliniem, în încheiere, că toate aspectele abordate au o finalitate practică. Neurolingvistica bilingvismului ţinteşte recuperarea cît mai completă a afazicilor, sociolingvistica bilingvismului ajută la elaborarea celor mai eficace strategii în politica lingvistică, iar studiul psihologic şi lingvistic al interferenţelor, ajutat îndeaproape de cercetările contrastive, serveşte la găsirea celor mai potrivite metode şi procedee de predare — învăţare a limbilor străine. Întrucît cele două limbi ce se întîlnesc în acelaşi vorbitor nu se pot fixa, de la început, în mod coordonat în creierul acestuia, ele interacţionează în chipuri variate în funcţie şi de caracteristicile concrete ale structurilor lor. Apare permanent posibilitatea încălcării normei, iar profesorul este chemat ca, încă în faza conceperii lecţiilor, să se îngrijească de preîntîmpinarea interferenţelor. Fireşte, programele şcolare, instrucţiunile metodice şi manualele ar trebui să fie gîndite şi elaborate în concordanţă deplină cu realităţile lingvistice.

BIBLIOGRAFIE

1. Balázs, L., *Aspecte ale interacţiunii limbilor*, "StUBB, Filologia", 1, 1965.
2. Coseriu, E., *Kontrastive Linguistik und Übersetzung: ihre Verhältnis zueinander*, în *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft*, Sonderdruck, 1981.
3. Galloway, L., *Études cliniques et expérimentales sur la répartition hémisphérique du traitement cérébral du langage chez les bilingues: modèles théoriques*, în „Langages", **72**, 1983, p. 79–113.
4. Hristea, Th., *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, cap. 3.
5. Jakobson, R., *Prinzipien der historischen Phonologie*, în "Travaux du Cercle Linguistique de Prague", 4, 1931, p. 247–267.
6. Juhász, J., *Probleme der Interferenz*, Budapest, 1970.
7. Márton, Gy., *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, Bucureşti, 1972.

8. M i n k o w s k i, M., *Klinischer Beitrag zur Aphasie bei Polyglotten, speziell im Hinblick aufs Schweizerdeutsche*, în "Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie", **21**, 1927, p. 43–72.
9. O b l e r, L.K., *La neurophyschologie du bilinguisme*, în "Langages", **72**, 1983, p. 33–43.
10. P a r a d i s, M., L e b r u n, Y., *La neurolinguistique du bilinguisme, représentation et traitement de deux langues dans un même cerveau*, în "Langages", **72**, 1983, p. 7–13.
11. P a u l, H., *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a II-a, Halle, 1886.
12. P e i, M., *Szabálytalan nyelvtörténet*, Budapest, 1966.
13. P i t r e s, A., *Etude sur l'aphasie chez les polyglottes*, în "Revue de médicine", **15**, 1895, p. 873–899.
14. P o l i v a n o v, E., *La perception des sons d'une langue étrangère*, în "Travaux du Cercle Linguistique de Prague", **4**, 1931.
15. R i b o t, T., *Diseases of memory: An essay in the positive psychology*, London, 1882.
16. R i z e s c u, I., *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, București, 1958.
17. S c h a f f, A., *Introducere în semantică*, București, 1966.
18. S c h u c h a r d t, H., *Slavo — Deutsches und Slavo — Italienisches*, Graz, 1884, p. 85 și urm.
19. S e i d e l, E., *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 125–140.
20. Ș t e f a n, I., *Calcul linrvistic*, în "Limba română", **4**, 1963, p. 342.
21. *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971.
22. W a l d, H., *Puterea vorbirii*, București, 1981.
23. W e i n r e i c h, U., *Languages in Contact*, ed. 5, Haga, 1967.
24. W h o r f, B.L., *Sprache, Denken, Wirklichkeit*, Hamburg, 1963.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

ÎN LEGĂTURĂ CU PERIODIZAREA LATINEI DUNĂRENE[1]

VIORICA PAMFIL*

ABSTRACT. — On the Periods of the Danubian Latin. The works on the history, structure and evolution of the Romanian language, published in the years, have completed with data and original interpretations the positive results of the predecessors in that field. The article focuses on Fischer's book „The Danube Latin", presents a remarcable contribution by giving a scholarly synthesis of the basic features of the Romanian language.

Analysing the seven chapters of the book and presenting the new arguments and solutions suggested by I. Fischer in connection with a series of difficult questions on the evolution and stages of the Latin languages, the authoress brings up somme important points on the history of the Romanian language. She demonstrates that the term „Danube Latin", although debatable, is more proper than the others. By a judicious selection of the language facts I. Fischer undertakes a profound analysis of the characteristics of the Danube Latin, proving through convincing argument that the change of Latin into Romance languages was not sudden, that there existed a transitory phase leading up to the formation of specific structures. The chief feature of the Danube Latin is its conservatism, somehow more accentuated than that of Latin itself. The birth date of the Romanian language could be fixed, on the basis of relevant evidence, in the VIII-th century.

Preocupările consacrate istoriei limbii române, a originii și evoluției ei de-a lungul veacurilor, au cunoscut în ultimii ani realizări remarcabile, care au completat cu date noi și interpretări originale rezultatele pozitive ale cercetărilor anterioare în acest domeniu. Dacă ar fi să amintim numai importantele sinteze *Istoria limbii române* de G. Ivănescu (Iași, 1980), *Etnogeneza românilor* de I. I. Russu (București, 1981), *Structura și evoluția limbii române* de Ion Coteanu (București, 1981), *Istoria limbii române (pe-înțelesul tuturora)* de Iorgu Iordan (București, 1983), pentru a ne opri doar la cîteva din cele mai recente lucrări, ne-am putea convinge de munca impresionantă depusă de specialiștii noștri pentru a pătrunde în substanța procesului de formare și evoluție a limbii române.

Lucrarea lui I. Fischer, intitulată *Latina dunăreană*, cu subtitlul *Introducere în istoria limbii române*, ne oferă o analiză profundă și originală a procesului complex și îndelungat de transformare a limbii latine în limbă română. Concepută nu ca o gramatică istorică românească din perspectivă latină, ci ca o prezentare selectivă a trăsăturilor caracteristice ale latinei dunărene transmise limbii române, lucrarea relevă atît inovațiile cît și fenomenele conservatoare care conferă limbii române un loc aparte în cîmpul romanic.

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de limba română și lingvistică generală 3400 Cluj-Napoca, România.*

[1] I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Dispunînd de o informație deosebită, fiind unul dintre cei mai apreciați specialiști în problemele legate de particularitățile de limbă semnificative pentru structura latinei dunărene, autorul lucrării pune în discuție toate problemele fundamentale legate de caracterul și începuturile cele mai îndepărtate ale limbii române. Bogăția materialului analizat, puterea de pătrundere și înțelegere a faptelor de limbă, claritatea exprimării și remarcabila concizie, fac din această excepțională lucrare nu numai o sursă de informație ci și de idei.

În paginile acestei lucrări, pe care cititorul o urmărește nu numai cu deosebit interes, ci cu o constantă plăcere și curiozitate, autorul ne oferă o descriere competentă, pe baza unui impresionant material documentar, a principalelor trăsături diferențiatoare ale acestei variante teritoriale a latinei, denumită „latina dunăreană".

Considerăm că acest termen, deși nu scutit de critici, este mai potrivit decît alte denumiri propuse, scoțînd în evidență faptul că obiectul preocupării îl constituie „limba ambelor maluri ale Dunării" (p. 6). Într-un studiu anterior („Studii clasice", 21, 1983, p. 67—68), autorul prezintă argumente convingătoare în legătură cu denumirea de „latină dunăreană".

Operînd o selecție judicioasă a faptelor de limbă, renunțînd la unele detalii și amănunte care ar fi încărcat expunerea, I. Fischer prezintă în cele șapte capitole ale lucrării, marcate de pecetea originalității, o analiză profundă a particularităților lingvistice ale latinei dunărene, a transformărilor „care ne dau dreptul să le considerăm suficient de avansate în timp și structură pentru a le declara românești în sensul lingvistic".

Primul capitol intitulat *Latina, limbă a Romei. Răspîndirea ei în lumea antică,* ne oferă o impresionantă și captivantă sinteză a tuturor problemelor fundamentale legate de procesul de romanizare, în general, și a condițiilor istorico-politice specifice ale acestui proces în spațiu dacomoesian. Definind procesul de romanizare (lingvistică) ca un „proces lent de învățare a limbii latine de către băștinași și de uitare treptată a limbii autohtone", autorul degajă unele trăsături caracteristice ale fenomenului. Se subliniază faptul că: „romanizarea nu a rezultat din deplasarea masivă a unor populații romane în provincii, ci din învățarea de către provinciali a limbii latine" (p. 14).

Remarcăm interesul cu care cititorul urmărește capitolul care prezintă condițiile istorice (politico-militare) ale romanizării spațiului dacomoesian. Dispunînd de o vastă bibliografie în acest domeniu, autorul a selectat cu deosebit spirit de pătrundere cele mai importante aspecte ale problemei. Se cunoaște faptul că mai cu seamă vorbind de Dacia, aproape ultima provincie cucerită și printre primele abandonate, problematica romanizării și a persistenței ei este mai complexă. Autorul înfățișează etapele acestui proces de lungă durată, desfășurat timp de mai bine de trei secole, discutînd factorii și dovezile romanizării. Vorbind de menținerea unei vieți romane (și, implicit, a limbii latine) în fosta provincie Dacia, se arată: „rezistența ei în fața populațiilor migratoare și chiar a infiltrărilor lente se explică prin superioritatea și prestigiul ci-

vilizației romane, a cărei purtătoare era limba latină, prin coeziunea pe care o oferea latina și creștinismul și prin legăturile neîntrerupte cu provinciile din sudul Dunării" (p. 46).

În capitolul al doilea: *Latina „vulgară", limba comună a Imperiului roman,* autorul prezintă trăsăturile pe care le consideră definitorii pentru acest aspect vorbit al latinei. Subliniind faptul că o dată cu trecerea timpului și cu extinderea ei, latina vorbită s-a îndepărtat din ce în ce mai mult de latina scrisă, se precizează că: „numai după secolul al VI-lea, cînd destrămarea unității politice și migrațiile popoarelor au dus la nesiguranța căilor de comunicație, și, în consecință, la izolarea treptată a diverselor grupuri de latinofoni, s-a dizolvat și unitatea latinei vorbite, norma unică nemaiavînd posibilitatea să se impună" (p. 51).

Ca orice limbă vorbită pe un teritoriu atît de întins, latina vulgară prezenta alături de remarcabila unitate și unele diferențieri dialectale, care nu ne îndreptățesc însă să vorbim de împărțirea ei în „dialecte". Sublinierea autorului care arată că o diviziune dialectală veche a latinei, prefigurînd diviziunea romanică, nu poate fi situată decît după secolul al VI-lea este demonstrată de faptele de limbă.

Considerînd latina dunăreană varianta teritorială care stă la baza limbii române, în capitolele următoare sînt precizate, pe lîngă transformările suferite în ansamblul limbii latine tîrzii în evoluția ei spre limbile romanice, și particularitățile specifice latinei dunărene.

Capitolul al III-lea ne oferă un tablou succint al evoluției *fonetismului* latinei dunărene, autorul selectînd cu ochiul sigur al specialistului transformările importante survenite în sistemul vocalic și consonantic. Aceste modificări, mai numeroase și profunde în sistemul consonantic, au fost foarte bine încadrate în cîteva tendințe „a căror realizare nu era generală și nici identic răspîndită pe întreg teritoriul Imperiului" (p. 65).

Discutînd modificările unor grupuri de consoane, reținem felul personal în care sînt explicate transformările grupurilor *cs, ct* > *ps, pt,* în limba română, ca o reacție împotriva tendinței spre asimilare, fenomen atestat și de limba română *(maxilla* > *măsea, dixit* > *zise).* Majoritatea cercetătorilor au pus tendința spre labializare în legătură cu situația din albaneză (lat. *lucta* > *luptă,* alb. *luftë;* lat. *coxa* > *coapsă,* alb. *kofshë*), admițîndu-se o influență a substratului.

Observațiile interesante legate de structura *silabei* și modificările suferite de natura și locul *accentului,* vin să întregească acest important capitol al lucrării.

Morfologia formează subiectul celui de-al IV-lea capitol, care ne prezintă particularitățile *sistemului nominal* (substantivul, adjectivul, pronumele, originile articolului, numeralul) și ale *sistemului verbal* (timpurile, modurile, diatezele, tipurile flexionare, transformări în flexiune).

Din complexitatea problemelor tratate reținem observațiile remarcabile legate de categoria neutrului, autorul demonstrînd că în latina tîrzie a avut loc o „reorganizare" a neutrului, atît pe planul *formei,* neutrul obținînd două noi mărci (terminația *-ora,* devenită specifică, și acordul cu adjectivul feminin), cît și pe planul *conținutului,* neutrul

înglobînd substantivele inanimate. „Această reorganizare a atins o fază mai coerentă și mai clară în estul Romaniei, și mai ales în latina dunăreană“ (p. 82).

Urmărind evoluția declinării latine, autorul stabilește cauzele care au dus la simplificarea flexiunii, considerînd de dată latină confuzia genitivului cu dativul, în favoarea celui de-al doilea, și de dată romanică confuzia dintre nominativ și acuzativ. Reducerea desinențelor în latina tîrzie a întărit importanța opoziției singular/plural și la masculine și la feminine. Se sublniază faptul că se poate vorbi „de un lent progres al opoziției de număr în dauna opoziției de caz“ (p. 91).

În ce privește pluralul nominativ la declinarea a III-a se admite posibilitatea transformării pe cale fonetică a lat. *-es* > *e(s)* > *i*, evoluție influențată, de asemenea, la masculin de declinarea a II-a (mai ales de adjectivele acesteia acordate cu masculinele declinării a III-a), deși în concluziile lucrării se susține că „fenomenul pare mai degrabă morfologic decît fonetic, și ar putea fi o realizare independentă în română și italiană“ (p. 201). Considerăm pluralul în *-i* la declinarea a III-a o extindere analogică de la declinarea a II-a, fenomen atestat și la pronume *(nos > no + -i, vos > vo + -i)* și numeralele *(tres > tre + i)*, desinența de plural *-i* devenind o marcă caracteristică a flexiunii nominale.

Interesante sugestii ne oferă I. Fischer pentru a explica modificările profunde care au avut loc în structura *numeralului*.

Latina dunăreană a reorganizat total sistemul numărării nu numai de la 11 la 19 (singurele construcții de care se ocupă lucrarea), ci și sistemul de numărare de la 20 la 90. S-au dat diferite explicații numeralelor românești; autorul nu admite, în mod justificat, ipoteza slavă, punînd în discuție două ipoteze posibile: a) apariția independentă în limbi în care există acest sistem (albaneză, bulgară, armeană și limbile baltice) și b) sistemul de numărătoare a fost refăcut sub influența sistemului autohton, construcția latină *unus super decem*, fiind o transpunere a uneia similare din substrat. Că a doua ipoteză nu poate fi ignorată o demonstrează, în primul rînd, existența în albaneză a aceluiași tip de formație (alb. *një — mbë — dhjëtë*: rom. *unu — spre — zece;* alb. *tetë dhjëtë: optzeci* etc.). Majoritatea cercetătorilor consideră că sistemul de numărare românesc este datorat parțial mediului balcanic.

Sistemul verbal este tratat cu aceeași putere de sinteză; întîlnim numeroase observații și explicații originale ,care demonstrează larga informație a autorului, capacitatea de a selecta exemplele cele mai ilustrative. Fără a intra în unele amănunte care ar fi încărcat expunerea, nu se trece peste nici un fapt semnificativ în istoria verbului.

În ceea ce privește flexiunea verbală, mult mai conservatoare în general, se observă că „nici o trăsătură specifică exclusiv regiunii dunărene nu poate fi atribuită cu certitudine fazei latine“ (p. 23); cele mai multe inovații aparțin perioadei de după secolul al VI-lea.

Lexicul, care a constituit o preocupare de predilecție a autorului, oferindu-se studii remarcabile în acest domeniu, se distinge prin bogăția materialului, noutatea sistematizării, claritatea expunerii, ceea ce face ca

cititorul să urmărească cu neobosit interes și deosebită plăcere drumul specific parcurs de evoluția vocabularului latinei dunărene.

Arătînd că vocabularul unei limbi este partea cea mai frecvent supusă inovațiilor (atît în inventar cît și în valoarea semantică), autorul își orientează cercetarea lexicului latinei dunărene pe două axe, cea a *unității* și cea a *caracterelor specifice*. Examinarea elementelor de unitate pune în lumină existența celor aproape 500 de cuvinte latinești care se regăsesc în toate limbile romanice, demonstrînd raportul dintre latina dunăreană și ansamblul Romaniei. Fondul unitar panromanic este precizat pe baza celor mai sugestive exemple, arătîndu-se forma cuvîntului în latină și reflexul românesc.

Permanenta evoluție a lexicului de-a lungul secolelor o ilustrează existența trăsăturilor lexicale individuale, care în lucrare se referă la trei aspecte importante: a) absența din latina dunăreană a unor cuvinte păstrate în toate celelalte regiuni; b) alegeri diferite între sinonime și reduceri diferite ale polisemiei; c) prezența în latina dunăreană a unor cuvinte nepăstrate în alte regiuni.

Reținem constatarea că: „elementele de unitate sînt net predominante, față de diferențe" (p. 153). Vorbind de particularitățile lexicale, autorul relevă în ce măsură *împrumuturile* determină fizionomia specifică a latinei dunărene. Sînt foarte interesante și convingătoare observațiile legate de aportul substratului, influența greacă și slavă, autorul demonstrînd că elementele de diferențiere datorate unor factori externi au, în general, o importanță limitată. „Nu numai că înainte de secolul al VI-lea diferențierile dialectale ale limbii latine erau reduse, dar în domeniile în care au apărut, cauzele diferențierilor rezidă în primul rînd în acțiunea factorilor interni" (p. 144).

În descrierea mijloacelor principale pentru a crea unități lexicale noi (cap. 6. *Formarea cuvintelor*), sînt scoase în evidență, pe baza unui impresionant material ilustrativ, sistemele de derivare și compunere.

În ceea ce privește *derivarea cu sufixe,* se arată că în decursul istoriei limbii latine se fac simțite cîteva tendințe generale, a căror realizare s-a produs treptat. Din cele patru tendințe menționate de autor reținem, în primul rînd, preferința pentru sufixele cu un corp fonetic mai amplu și preferința pentru sufixe încadrate în tipuri morfologice clare (decl. I și a II-a). Studiind tipurile derivaționale în latina dunăreană, autorul încearcă să fixeze, pe cît posibil, epoca cînd a avut loc fenomenul discutat.

Reconstruirea sistemului de prefixe a latinei dunărene s-a făcut pe baza supraviețuirii lui în limba română, stabilindu-se cu multă precizie și minuțiozitate cele șapte căi care au dus la simplificarea și diminuarea drastică a prefixelor. Remarcăm și în acest capitol bogăția exemplelor la formațiile latine și descendenții românești.

Ultimul copitol al lucrării intitulat *În loc de concluzii. Probleme cronologice* ne oferă răspunsuri convingătoare la cîteva din întrebările fundamentale legate de datarea fenomenelor: ce e latin (pînă în secolul al VI-lea), ce e „romanic" (după acest secol), și ce este propriu-zis românesc (după secolul al VIII-lea).

Apelînd la cronologia absolută și cronologia relativă, autorul schițează evoluția și periodizarea latinei dunărene astfel: o primă etapă a procesului de romanizare, implantarea, extinsă pe una sau două generații, cînd se vorbea două feluri de latină, cea a „romanilor" (administrație, armată, coloniști etc.) și cea a autohtonilor; a doua etapă este cea romanizării propriu-zise, latina devenind limba principală a întregii populații, se ajunge la unificarea celor două tipuri de latină, moment în care începe istoria latinei dunărene, care cunoaște și ea mai multe faze.

În cea dintîi (sec. al II-lea și al III-lea), tendința generală este spre unificare, datorită curentului nivelator princinuit de integrarea provinciilor în lumea romană.

A doua fază (sec. IV—VI) se caracterizează prin diferențierile care încep să se manifeste, datorită declinului puterii romane, a descentralizării (Dacia iese din sistemul ei). Pînă în secolul al VI-lea latina este încă o limbă unitară pe întreg cuprinsul lumii romane. Începînd cu secolul al VII-lea, această unitate poate fi considerată ca dizolvată.

Autorul lucrării nu admite transformarea bruscă a limbii latine în limbi romanice, postulînd ideea unei faze de tranziție spre structura individualizată a acestora. Argumentele sînt convingătoare pentru a socoti „întregul secol al VII-lea (și poate primele decenii ale celui de al VIII-lea) drept o perioadă de tranziție: limba nu mai este latină, dar nu e încă nici română, italiană, franceză etc." (p. 210). Începînd cu secolul al VIII-lea se poate vorbi de limba română ca de o limbă romanică individualizată, caracterizată prin trăsături care o disting de celelalte limbi provenite din latină.

Lucrarea demonstrează cu multe fapte de limbă că trăsătura dominantă a latinei dunărene, reflectată în românește, este caracterul ei conservator („corect"), uneori mai conservator decît al italienei însăși. Data de naștere a limbii române este fixată pentru secolul al VIII-lea.

O *Bibliografie selectivă* încheie această prestigioasă lucrare, care s-a bucurat de o caldă primire nu numai din partea specialiștilor, ci și a celor care urmăresc cu interes problemele legate de formarea și dezvoltarea limbii române.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

IMPLICAŢII ISTORICE ALE UNOR PARALELISME ROMANICE LEXICALE ŞI TOPONIMICE[1]

MIRCEA HOMORODEAN*

ABSTRACT. — Historical Implications of Some Lexical and Toponymic Romanic Parallelisms. 1. To support the explanation of the preservation, in Romanian, of the ethnic term *român (rumân)* = „Romanian" (< lat. *Romanus*), as a consequence of the linguistic isolation of the Eastern Roman populations, we bring forth a new argument, i.e. the preservation, under similar conditions, of some terms and toponyms in Western Romania: *rumantsch (romontsch)* „the Rhaeto-Romanic dialects of the Swiss district Graubünden" (< lat. *romanice parabolare* or *fabulare*); *ladino (ladina)* „the Rhaeto-Romanic dialects of Val Badia and part of Engadina" (< *latinus, -a*).

2. The semantic involution of the Roum. *cărare* „path" (< lat. *(via) carraria*) finds its correspondents within the lexic and toponymy of the Western Romance languages (cf. it. dial. *carrara*, occit. *Careyrou* „path"). In our case, the explanation for the above-mentioned involution lies in the general regression of the Romanian people's socio-economic life in the early Middle Ages.

3. In the Middle Ages as well, the toponym *Ohaba* (:sl. Roum. *ohaba*) stood for the newly-established villages where the rights of the feudal lords had been curtailed in order to attract more people to the community; cf. in this respect the Hungarian and the Romanian correspondents of this toponym: *Ujfalu* (= the new village) and *Vai de Ei* (= poor fellows), initially, this had been the ironic surname given to the inhabitants of the new villages by the peasants living in the neighbourhood), respectively.

Considerat ca auxiliar al istoriei, studiul limbii poate confirma şi întregi, într-o oarecare măsură, rezultatele deja înregistrate sau, cel puţin, să ofere noi ipoteze de lucru. Aprecierea valorii intrinseci a interpretării rămîne pe seama istoricilor. În lumina acestor consideraţii pot fi evaluate şi modestele încercări care urmează.

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de limba română şi lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România*

[1] Abrevieri:

BSG = *Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie*, Bucureşti, anul I, 1876 ş.u.

CL = *Cercetări de lingvistică*, Cluj-Napoca, anul I, 1956 ş.u.

Conv. lit. = *Convorbiri literare*, Iaşi, apoi Bucureşti, anul I, 1867—1868 ş.u.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, tom. I—II, Bucureşti, 1913—1949.

DR = *Dacoromania*, Cluj, anul I (1920—1921) ş.u.

Nègre, *Top. Rab.* = Nègre, E., *Toponymie du canton de Rabastens (Tarn)*, Paris, 1959.

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, anul I (1950) ş.u.

StUBB = *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai"*, series philologia, Cluj, 1950 ş.u.

Studii = *Studii. Revistă de istorie*, Bucureşti, anul I, 1947 ş.u.

1. *Român (rumân).* Condițiile istorico-sociale care au determinat păstrarea numai în estul Romaniei, adică numai de către români, a termenului lat. *romanus* sub formele *român (rumân), armăn* (ar.), *rumăr* (ir.), ca nume ale poporului nostru, au fost amănunțit discutate și, în general, clarificate de lingviști și istorici. În acest sens, alături de factorii istorico-sociali a fost relevată și poziția izolată sub raport lingvistic a romanicilor răsăriteni. Este neîndoielnic că această împrejurare a determinat folosirea termenului *romanus* cu o accepțiune etnico-lingvistică („populație care vorbește latina, iar mai tîrziu un idiom latin"), ca nume distinctiv în raport cu celelalte populații, nelatine, vecine sau conlocuitoare[2].

Ceea ce, după părerea noastră, nu s-a subliniat încă îndeajuns este faptul că și alți termeni și nume proprii — care, este adevărat, păstrează doar indirect pe *romanus* — denumesc în Apus idiomuri și populații romanice sau teritorii locuite de atare populații, care se găseau tot la o extremitate a romanității, adică în imediata vecinătate a unor teritorii locuite sau stăpînite de germanici.

Astfel, termenul *rumantsch (romontsch)* desemnează dialectele retoromane vorbite în cantonul elvețian Graubünden. Reținem și faptul că numele populației respective este *(pievel) romontsch*. După cum se știe, *rumantsch (romontsch)* continuă adv. *romanice* din construcții ca *romanice parabolare* (sau *fabulare*), odinioară răspîndite în întreaga Romanie, cu sensul de „a vorbi ca locuitorii de pe teritoriul Romaniei", adică nu într-un idiom germanic, ci într-un idiom romanic care se năștea din evoluția latinei.

Tot așa, *Romagna* denumește azi doar o regiune a Italiei, regiune odinioară vecină și opusă *Langobardiei* (aproximativ, actuala Lombardia). Se știe, de asemenea, că *Romagna* provine din *Romania* „orbis romanus" și că a ajuns la semnificația geografică actuală printr-o continuă restricție a ariei, restricție determinată de cauze istorice.

În sfîrșit, vechiul termen *latinus (latina)* se continuă pînă azi în forma *ladino (ladina)*, denumire dată de localnici dialectelor retoromane din Val Badia și o parte din Engadina; pe cale cultă, această denumire a devenit sinonimă cu termenul de *retoromană*[3].

---

[2] În legătură cu această problemă, vezi Arvinte V., *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, p. 75—96; cf. Philippide, Al., *Originea românilor*, I, Iași, 1923—1925, p. 659, 660; Pușcariu, S., în DR, VIII, 1936, p. 332; Stănescu, E., în *Studii*, XVII, 1964, nr. 5, p. 967—1000 și XXI, 1969, nr. 2, p. 189—206; Panaitescu, P. P., *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 139—142; Tagliavini, C., *Le lingue neolatine*, ed. a VI-a, Bologna, 1972, p. 159—170 (traducerea românească, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 121—130); Armbruster, A., *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 11—37; Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 250—251.

[3] Pentru termenii romanici apuseni, vezi Tagliavini, C., *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 121—130. De notat că *ladino* este și termenul care desemnează, în vorbirea locală, iudeospaniola din Balcani (id., *ibid.*, p. 303). Cf. și *al-latini* „latina africană", termen cu care locuitorii din Gafsa (Tunisia) își numesc propriul idiom (vezi Pellegrini, G. B., *Saggi di linguistica italiana. Storia, struttura, società*, Torino, 1975, p. 446).

După cum se observă, și în cazul acestor forme avem a face cu restrîngeri semantice și de arii de răspîndire. Subliniem din nou că, întocmai ca și în cazul lui *român (rumân)*, termenii și numele proprii amintite au fost păstrate t o t de populațiile romanice din partea locului. În concluzie, cazurile citate pot constitui noi argumente în favoarea explicării permanenței la noi a lat. *romanus* prin prisma izolării lingvistice.

2. *Cărare*. P u ș c a r i u, S. (*Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 34, 35) arată că „dacă înțelesul de «drum făcut de care», deci «drum lat» [al termenului *cărare*, din lat. *(via) carraria*] a ajuns să însemneze «potecă», pe care nu poți umbla decît pe jos sau călare, aceasta se explică prin traiul în regiuni muntoase ale strămoșilor noștri“ (cf. și DA, s.v. c ă r a r e)[4].

Este adevărat, adăugăm noi, că și alți continuatori romanici atît ai lat. *carraria*, cît și ai altor termeni latinești cu sensul de bază de „drum“ și-au însușit, izolat, în regiuni muntoase, împădurite sau în general accidentate, semnificația de „drumeag“ sau „potecă“. Asftel *carèya* (Perinaldo, nordul Italiei) înseamnă „via mulattiera molto ripida e infossata“ (L a m b o g l i a, N., *Toponomastica dei comuni di Alassio e Laigueglia*, Albenga, 1938, p. 49); cal. *carrara* are înțelesul de „drum îngust, drumeag în munți sau pe hotar“ (cf. R o h l f s, G., *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria. Prontuario filologico-geografico della Calabria*, Ravenna, 1974, p. 52); cf., de asemenea, it. *vie armentarie* „cărări făcute de boi în deplasările lor din loc în loc, în pășunile alpine“.

Uneori, modificarea semantică are loc prin intermediul derivării cu sufixe diminutivale. Astfel it. *viottolo* (dublu diminutiv al subst. *via*) înseamnă și el „drum îngust, drumeag în munți sau pe hotar“. În cantonul Rabastens, din sudul Franței, occit. *carrie(y)ru [karyèro, karièro]* înseamnă „stradă, uliță“; diminutivul toponimic *Careyrou* denumește însă o „potecă“ (Nègre, *Top. Rab.*, p. 336).

Transformarea semantică în regiunile muntoase, împădurite și, în general accidentate, a termenilor de acest fel se explică, desigur, prin faptul că în atare regiuni drumurile sînt „mai mici“, adică mai înguste și mai puțin practicabile. Cum se explică însă faptul că, dintre toți continuatorii romanici ai lat. *(via) carraria*, numai rom. *cărare* are e x c l u s i v sensul de „potecă“?

Explicația de mai sus a lui S. Pușcariu lasă să se înțeleagă că acest sens, odată creat, a fost dus cu sine de români, din regiunile muntoase în toate viitoarele provincii românești, prin revenirea lor de mai tîrziu în zonele de dealuri și cîmpie. Admițînd însă că la începuturile evului mediu românii n-au trăit numai în munți, trebuie să acceptăm, implicit, faptul că involuția semantică generală a termenului *cărare* reflectă procesul general de ruralizare din această perioadă, mai accentuat la noi decît la alte popoare romanice. Desigur că, în conjunctura dată,

[4] Vezi și P u ș c a r i u, S., *Limba română*, București, 1940, p. 356.

drumurile erau peste tot, nu numai în munți ci și în zonele păduroase ale dealurilor și cîmpiilor, drumuri naturale, înguste și adîncite, mai mult sau mai puțin practicabile în funcție de anotimp, sau drumuri mai mult sau mai puțin late, de picior. De altfel, un reflex lingvistic al aceleiași conjuncturi istorice îl constituie, între altele, și nepăstrarea în română a unor vechi termeni rutieri ca lat. *via, calceata (< via calceata), strata (<strata viarum)*, menținuți în Apus, ca și restricția semantică, iarăși generală, a altora ca rom. *punte* „passerelle" (< lat. *pontem* „pod") etc. În sfîrșit, în procesul semantic amintit un oarecare rol l-a putut avea diferențierea semantică față de *cale* (< lat. *callem*), termen mai general, însemnînd atît „drum" cît și „potecă".

3. *Ohaba*. Într-un alt studiu[5], menționam că, așa cum reiese din atestările documentare, unele sate *Ohaba* (cu diminutivul *Hobița*) sînt amintite de-a lungul vremii nu numai ca „sate libere" (lat. med. *villa libera*, magh. *Szabadfalu*) ci și ca sate noi (magh. *Újfalu*, germ. *Neudorf*) și mici (magh. *Kisfalu*) și chiar sub porecla colectivă (rom. *Vai de Ei* sau *Vaidei*)[6]. Așa sînt:

Ohaba, sat și com., jud. Alba (magh. *Ohába, Székasszabadja*); a. 1372 *villa Wjfalw*, a. 1488 *Newdorf*, a. 1733 *Ohaba*[7];

Ohaba-Sibișel, sat în com. Rîu de Mori, jud. Hunedoara (magh. *Ohábasibisel*), a. 1359 *Kis Sebes*, a. 1439; poss. *Zabathfalw*, a. 1440 *Sebesel*, a. 1750 *Szibisel Ohaba*;

Ohaba Streiului, sat aparținînd de orașul Călan, jud. Hunedoara (magh. *Sztrigyohába*), a. 1392 poss. *Kysfalu*, a. 1440 *Zabadfalwa*, a. 1500 *Ohaba*, a. 1805 *Sztrigy-Ohaba*;

•*Hobița*, sat în com. Pui, jud. Hunedoara (magh. *Hobica*), a. 1411 villa libera nomine *Wyzkuz*, a. 1473 *Ohabycza* etc. Numele mai vechi, românesc, al satului, *Între Ape*, tradus în documentele medievale în magh. *Vizköz*, se păstrează pînă azi ca nume al unui cîmp arabil din hotarul satului vecin, Uric; în sfîrșit,

Vaideii de Munte, sat în com. Sălașu de Sus, jud. Hunedoara *(Vaidei*, azi *Rîul Mic*; magh. *Vajdei)*, a. 1517 *Waydaohaba*, a. 1532 *Waydeyey*.

De semnificația toponimului *Vaidei (Vai de Ei)* ne-am ocupat îndeaproape cu alt prilej (vezi CL, XVI, 1967, nr. 2, p. 287). Reamintim aici

---

[5] Vezi Homorodean, M., *Date toponimice privind habitatul din spațiul carparto-dunărean în secolele IX—XIV*, sub tipar, într-un volum colectiv îngrijit de acad. Pascu, Șt.

[6] Asupra instituției ohabelor vezi cu deosebire Bogdan, I., în *Conv. lit.*, XL, 1909, p. 295 ș.u.; Dragomir, S., în DR, I, 1920—1921, p. 149—150; Drăganu, N., *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 231—232, 241, 278; Panaitescu, P. P., *Urme feudale în vocabularul limbii române*, în SCL, IX, 1958, p. 166—168; idem, *Introducere la istoria culturii românești*, 1969, p. 124; Iordan, I., *Toponimia românească*, București, 1963, p. 329, 363, 456, 523; Panaitescu, P. P., *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 71, 76; Pascu, Șt., *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, I, 1972, p. 178, 225; II, 1979 p. 411, 462, 484, 488, 492, 493; Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 96—100.

[7] Formele documentare sînt citate după Suciu, C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, I, 1967; II, 1968.

că, după cum remarcă și Iorgu Iordan, acest toponim, întîlnit mai frecvent în Oltenia și Muntenia, se încadrează într-o foarte bogată și variată serie de nume de așezări, la origine porecle colective, cu o accentuată notă ironică, date locuitorilor din satele înființate mai tîrziu, de către locuitorii din satele mai vechi din vecinătate[8].

Este sugestiv, în acest sens, și faptul că, din cele trei sate transilvănene numite (sau supranumite) *Vaidei (Vai de Ei)*, două sînt menționate în documentele medievale — sau chiar și mai tîrziu — sub numele maghiar *Újfalu* (= satul nou).

Astfel, *Vaidei* (Orăștie) este atestat, mai întîi, în 1532 ca poss. *Wjfalu alias Wajdej*. Sub același nume este atestat, la început, și *Vaideiu* (Luduș): a. 1363 *Vjfalu*, iar mai tîrziu (a. 1733) *Vajdej*. Numele maghiare moderne ale acestui din urmă sat sînt *Mező-Újfalu* și *Oláh-Újfalu* (a. 1839), de unde și forma românească *Uifalău*.

Cît despre cel de al treilea sat din Transilvania, *Vaideii de Munte* (Țara Hațegului), el a fost, după cum am văzut, și o h a b ă (cf. a. 1517 *Waydaohaba*), deci, oricum, tot un sat liber, înființat mai tîrziu.

Rezultă din cele de pînă acum că așezările numite *Ohaba* au fost sate de oameni liberi, în majoritate (dacă nu toate) nou înființate. Cît despre instituția generală a ohabelor, se știe că ea era cunoscută în sudul Transilvaniei, Banat și Țara Românească, fiind atestată din sec. al XIV-lea[9].

În sfîrșit, cazul satului *Hobița*, numit la început *Între Ape*, ar putea dovedi că, uneori, „privilegiul" de sat liber era acordat și unor așezări mai vechi, existente anterior. Nu este exclus însă ca, deși nou înființat, satul să fi fost numit întîi de localnicii înșiși în funcție de poziția sa geografică *(Între Ape)*, ulterior impunîndu-se denumirea ce corespundea condiției sale juridice *(Hobița)*. Într-o situație similară se găsește, de altfel, și satul *Ohaba-Sibișel*, menționat mai întîi (a. 1359) sub forma *Kis Sebes*.

Un sinonim românesc este însuși *Uric*, numele satului vecin Hobiței. Este interesant că, după cîte se pare, și satul Uric a avut înainte alt nume; iată atestările: a. 1473 *Wryk*, a. 1478 *Playsor* alio nomine *Erwk*

---

[8] Vezi I o r d a n, I., *Toponimia românească*, București, 1963, p. 313 ș.u., unde, între altele, sînt menționate toponime ca: *Nătărăi* sau *Însurăței* (Roșiorii de Vede), sat înființat în 1879; *Adunați*, sinonim cu *Slobozia; Frecăței*, sat nou, lîngă *Siliștea* (Ploieșit); *Flămînzi* (Hîrlău), sat nou etc.; cf. și (la p. 325, nota 3) explicația pentru un sat *Vaideeni*, reprodusă după BSG, LI, p. 151: „satul nostru e de venetici, din toate părțile veniți". Pentru *Vaidei*, cf. și P a s c u, Ș t., *op. cit.*, II, p. 488.

[9] Vezi P a s c u, Ș t., *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, I, p. 178, 255. Termenul comun *ohabă* provine din sl. rom. *ohaba* „loc lăsat la o parte", la rîndu-i un postverbal de la verbul охабитисѧ (cf. M i h ă i l ă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 97, 98). Sensurile juridice ale cuvîntului *ohabă*, atestate în sec. XIV—XV, anume cele de „moșie scutită de dări și de prestații, avînd autonomie fiscală și juridică", respectiv, „renunțare a suzeranului (voievodului) la drepturile sale în favoarea unui feudal sau a unei instituții (mînăstire)" (cf. lat. *immunitas*), definiții date de B o g d a n, I., *(op. cit.)* și completate de P a n a i t e s c u, P. P. (*Urme feudale în vocabularul limbii române*, în SCL, IX, 1958, p. 166—168) ar reprezenta o evoluție aparte pe terenul limbii române (M i h ă i l ă, G., *op. cit.*).

etc. Fără îndoială, *Plăișor* a fost mai întîi numele unui plai de legătură cu Valea Jiului. Este posibil, prin urmare, ca noțiunea de „privilegiu de imunitate" și, adăugăm noi, de „sat privilegiat, cu imunități, sat liber" să fi fost exprimată în Transilvania atît prin termenul de origine slavă *ohabă,* cît și prin termenul *uric* (< magh. *örök* „éternel, perpétuel: héritage, succession"). Facem această precizare întrucît unii cercetători (cf. Rosetti, Al., *Istoria limbii române,* București, 1968, p. 290) consideră că termenul *uric* a fost folosit, cu accepțiunea dată, numai în Moldova; cf. de altfel, în sensul celor de mai sus, și derivatele *a urici* „a curăți un loc de buturugi", *Uricitură,* loc arător (fără îndoială, la origine o poiană), înregistrate în Munții Apuseni (StUBB, 1967, fasc. 1, p. 107—109).

În sfîrșit, un sinonim romanic aproximativ al toponimului *Ohaba* este fr. *Villefranche,* atestat mai întîi în 1139 *(Villafranca,* Jonne) și definit de Dauzat A. și Rostaing Ch. *(Dictionnaire des noms de lieux de France,* Paris, 1963, p. 723) ca desemnînd „une agglomération nouvelle fondée par un seigneur ou une communauté religieuse, avec franchises des droits féodaux, afin d'attirer les habitants". La scurtă vreme, numelor inițiale ale acestor așezări *(Villefranche)* li s-a adăugat, în vederea evitării omonimiei, un determinant format din numele regiunii respective, al unui rîu apropiat etc. (cf. *Villefranche d'Allier, Villefranche de Conflent, Villefranche sur Saône* etc.). În mod obișnuit însă, localnicii neglijează determinantul, utilizînd doar determinatul *(Villefranche)* (cf. Dauzat, A., *Les noms de lieu. Origine et évolution. Villes et villages. Pays. Cours d'eau. Montagnes. Lieux-dits,* Paris, 1963, p. 33, 34, 157, 158). Într-o situație asemănătoare se găsesc numele românești *Ohaba-Bistra, Ohaba de sub Munte, Ohaba de sub Piatră, Ohaba-Mîtnic, Ohaba-Ponor* sau *Ohaba Ponorului, Ohaba-Strei* sau *Ohaba Streiului,* de regulă creații oficiale românești (unele, adaptări după nume oficiale maghiare), unde determinantul este, de regulă, un nume de sat mai vechi (și mai mare) sau al unui rîu din apropiere. Și de astă dată localnicii utilizează, aproape întotdeauna, numele simplu *(Ohaba).*

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

DESPRE ORIGINEA NUMELOR TOPICE *ŢAGA* ŞI *ŢAGU*

ONUFREI VINŢELER*

ABSTRACT. — On the Origin of Toponimics Ţaga and Ţagu. On the basis of long time researches, the autor reaches the conclusion that the toponimic names *Ţaga*, *Ţagu*, formerly considered to be of slavic origin (cf. Russian *seža* „fence with fish-traps, fish-net") are of Scythian origin cf. Ostein *saxa*, *zaxa*, „strem, tempestuous torrents of water and high floods with stones").

Ţaga este denumirea unui sat şi a unei comune în judeţul Cluj, iar *Ţagu*, numele unui sat din comuna Budeşti, judeţul Bistriţa-Năsăud[1]. Pe teritoriul comunei *Ţaga* se află şi lacurile *Ţaga Mare* şi *Ţaga Mică*, iar în apropiere de *Ţaga* există localitatea cu denumirea *Ţăgşoru*. Iulian Marţian[2] menţionează existenţa de odinioară a încă unei localităţi cu numele *Ţaga*, care ar fi fost în partea de vest a satului Tărpiu (jud. Bistriţa-Năsăud). În Ungaria, judeţul Szatmar, există satul cu denumirea *Czegeny*.

Originea acestor două nume se află de mult timp în atenţia specialiştilor. *Ţaga* este atestată încă la începutul veacului al XIII-lea, în 1211 sub forma *Cége*, apoi în 1243 — *Chegeteleke*. Este deosebit de interesant faptul că încă în 1257 s-a găsit atestat: „Duas piscaturas que *Seege* vocantur" (= la locul numit *Zegge*, loc unde sînt două heleşteie)[3]. În continuare se întîlnesc formele: 1321 — *Chegue, Chege*, 1324 — *Chegue*, 1332 — *Chegey*, 1334 — *Chaga*, 1342 — *Cheke*, 1343 — *Cheg*, 1412 — *Czege*, 1497 — *Czeg*, 1587—1589 — *Czeghe*, 1733, 1750 — *Czaga*[4]. În secolele XVIII şi XIX atestările devin tot mai frecvente. *Ţagu* este atestat pentru prima dată în 1327 sub forma *Cheeg*, apoi în 1329 — *Ceeg, Maior Ceeg*, 1349 — *Cheegh*, 1356 — *Chegh, Cheg*, 1402 — Possessio sau villa *Olahczeg*, 1750 — *Csagu*[5].

În dicţionarele maghiare[6] se subliniază originea slavă a lui *Ţaga* şi *Ţagu*, aceste forme fiind raportate la rus. *seža* ,,un fel de baraj, un

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de filologie slavă, 3400 Cluj-Napoca, România*

[1] I o r d a n, I., G î ş t e a n u, P., O a n c e a, I. D., *Indicatorul localităţilor din România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1974.

[2] M a r ţ i a n, Iu., *Fata* (Tradiţie şi istorie), în „Arhiva Someşeană", Năsăud, 1926, nr. 4, p. 15, cf. şi p. 16, 17—22.

[3] *A magyar nelv történeti-etimológiai szótára*, I, p. 415, Budapest, 1967. Cf. şi *Révai Nagy Lexikona*, Budapest, 1912, vol. 8, p. 220.

[4] S u c i u, C., *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1968, vol. II, p. 211.

[5] I d e m, *ibidem*.

[6] Cf. nota 3.

gard în care se fixează capcane cu care se prinde pește"[7]; srb.-cr. *sëđa, sgëđa,* slov. pop. *sedze,* ucr. *siža.* În germana populară există *zeese* cu același sens, dar se menționează că ar fi de origine balto-slavă; cf. în lit. *per-sëda* „gard din pari și nuiele pe care se fixează capcane", și *sedžia* „pungă, sac în gardul ce întrerupe rîul". Max Vasmer[8] propune pentru rus. *seža* și o formă protoslavă **sědia* ce are legătură cu verbul *sidet'* „a ședea".

În limba rusă există și un alt cuvînt, mai apropiat de *Țaga: saga* „popină" (grădiște), „scruntar" (renie), atestat de Dl. Dal'[9] și de Max Vasmer[10] care îl explică: „revărsare de rîu", „vîlcea" „(în partea sudică a Donului)", termen pătruns în numirea rîurilor de pe Niprul inferior. Vasmer presupune o origine turcică: cf. cazac. *saγa* „deltă, vărsare a apei depresiune".

Noi înclinăm să credem că un cuvînt ca *saga* cu sensul de „vîlcea" sau „depresiune" este cu mult mai adecvat pentru explicarea originii lui *Țaga,* decît un cuvînt ca *seža, siža* cu sensul de „gard", „sac", „plasă" etc. Pentru denumirea unei localități (în speță a unui loc) este mai logic să plecăm de la un termen topografic, decît de la numele unui instrument. În al doilea rînd, este neîndoielnic că numele *Țaga* este cu mult mai vechi decît prima atestare (*Chaga:* 1334, *Czaga:* 1733, 1750, cf. și *Csagu:* 1750. De altfel, N. Drăganu sublinia, privitor la această discuție, că numai sașii au creat forma *Ziege,* iar ungurii *Czege,* însă el crede că aici „putem avea a face, mai curînd, cu un nume românesc de origine slavă . . ."[11]. Plecînd de la ideea lui N. Drăganu și bazîndu-se pe atestările lui N. A. Constantinescu[12] (care reproduce numele *Țaga* doar din 1623, apoi *Țagu, Țagoi, Țugulea, Țăgulea*), I. Pătruț[13] consideră că la originea toponimelor *Țaga, Țagu* se află antroponime românești. Pen-

---

[7] *Slovar' russkogo jazyka,* Moscova, 1961, vol. IV, p. 96; cf. și *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka,* Moscova, 1962, vol. 13, p. 571, unde se menționează: *Seža,* reg. 1. „plasă (de obicei sub formă de sac) pentru prins pește", 2. „construcție (despărțitură) pe apă pentru prins pește"; Sreznivskij, I. I., *Materialy dlja* Slovarja drevnerusskogo jazyka, Sankpeterburg, 1903, vol. III, *Sěža* „plasă de pescuit".

[8] Vasmer, M., *Russisches etymologische Wörterbuch,* Haidelberg, 1950—1958, varianta rusească, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka,* Moscova, 1971, vol. III, p. 591.

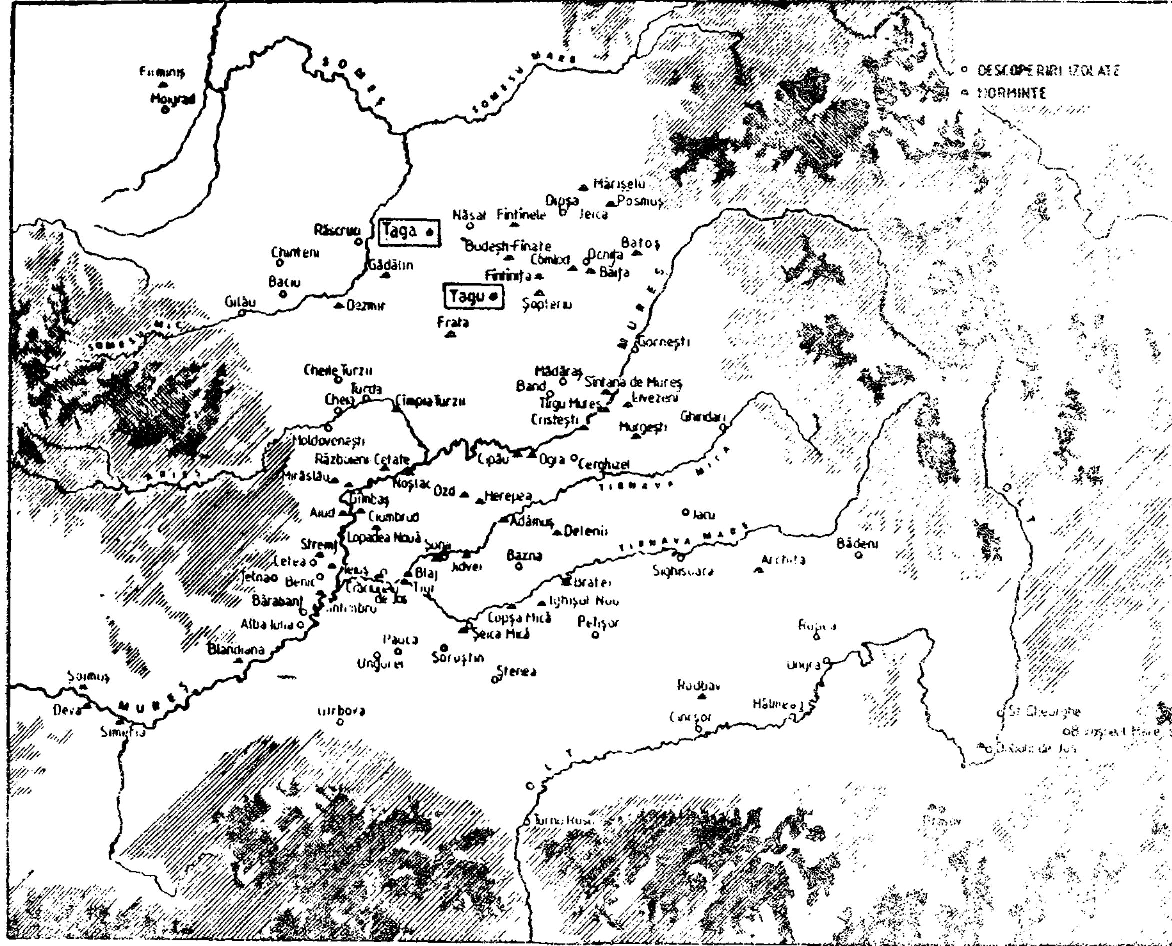
[9] Dal', Vl., *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka,* Moscova, 1956, vol. IV, p. 127: „Albie menadră, probabil rezultată dintr-un cot de mendru părăsit, în cazul unei proeminențe netede a rîurilor de stepă, cu partea încovoiată către rîu; în timpul revărsării se inundă".

[10] Vasmer, M., *idem.*

[11] Drăganu, N., *Toponimie și istorie,* Cluj, 1928, p. 137, 138.

[12] Costantinescu, N. A., *Dicționar onomastic românesc,* Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 185.

[13] Pătruț, I., *Onomastică românească,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 127; cf. și *Nume de persoane și nume de locuri românești,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 33, unde se vorbește despre *Țaga-Țagu* ca „antroponime-toponime românești".

DESCOPERIRI IZOLATE
MORMINTE
SOMEŞ
SOMEŞU MARE
SOMEŞU MIC
MUREŞ
ARIEŞ
TIRNAVA MICĂ
TIRNAVA MARE
OLT
Moyrad
Răscruci
Taga
Tagu
Chinteni
Gădălin
Baciu
Gilău
Dezmir
Năsal
Fintinele
Dipşa
Jeica
Mărişelu
Posmuş
Budeşti-Fînaţe
Comlod
Ocniţa
Batoş
Băiţa
Fintiniţa
Şopteriu
Frata
Gorneşti
Cheile Turzii
Turda
Cheia
Cîmpia Turzii
Mădăraş
Band
Sîntana de Mureş
Tîrgu Mureş
Livezeni
Cristeşti
Murgeşti
Ghindari
Moldoveneşti
Războieni Cetate
Mirăslău
Cipău
Ogra
Cerghizel
Noşlac
Ozd
Herepea
Gîmbaş
Aiud
Ciumbrud
Adămuş
Deleni
Lopadea Nouă
Iacu
Şona
Stremţ
Bazna
Jidvei
Bădeni
Sighişoara
Archita
Blaj
Tiur
Cetea
Benic
Bărăbanţ
Alba Iulia
Ighişul Nou
Copşa Mică
Şeica Mică
Pelişor
Păuca
Şoroştin
Ungurei
Stenea
Blandiana
Şoimuş
Deva
Simeria
Rodbav
Hălmeag
Cincşor
Turnu Roşu

tru explicarea numelui de persoană *Ţaga*, Iorgu Iordan[14] face însă trimitere la gr. *Tzaga* şi la numele topic *Ţaga* (Ardeal).

Analizînd istoria locurilor unde se află *Ţaga* şi *Ţagu* am ajuns la concluzia că aceste denumiri (în formele româneşti) sînt cu mult mai vechi decît s-a susţinut pînă în prezent. Ele provin dintr-un apelativ de origine scitică. În propunerea noastră ne bazăm pe două argumente, unul istoric iar altul lingvistic. Este cunoscut că la Năsal, la cca 4 km. de *Ţaga*, şi la Fîntînele, la cca 15 km. de *Ţaga*, apoi la Budeşti-Fînaţe, la cca 4 km. de *Ţagu* şi la Sopteriu şi Fîntîniţa, la cca 12 km. de *Ţagu*, au fost identificate vestigii scitice-agatîrse[15]. Acest fapt ne îndreptăţeşte să considerăm că la originea numelor topice *Ţaga, Ţagu* este posibil să fi fost un apelativ scitic (iranian), cu atît mai mult cu cît el există într-un număr apreciabil de limbi iraniene şi caucaziene. Astfel, în limba osetină (menţionăm că osetinii sînt consideraţi strănepoţii sciţilor şi sarmaţilor) se întîlneşte forma *saxa* cu varianta *zaxa* cu sensul de „şuvoi", torent furtunos de apă cu pămînt şi viituri cu pietre după o ploaie torenţială"[16]. În Asia Mijlocie această noţiune se numeşte *sel'*. În dicţionarul lui V. I. Abaev[17] sînt menţionate o serie de forme, precum *cad/cadae* „lac", cuvînt iranian comun, atestat şi în alte limbi iraniene cu sensul de „fîntînă", cf. persana **čāt (č't)*, saksa — *tcāta*, avetista — *čāt-*. În hovară există forma *čat* cu sensul de „lac", un împrumut mai vechi din iraniana orientală. Cu sensul de „lac", „baltă" se întîlneşte, în kabardină, forma *šät'ät*. Pe teritoriul Osetiei sînt înregistrate mai multe nume topice cu radicalul *caga-* (ţaga-) şi *cgu-* (ţgul), precum şi nume de persoane ca *Cagaty (Ţagaev(a)*[18], *Ţagarev, Ţagareli* etc.[19].

Ţinînd seama de faptul că *Ţaga* se află într-o depresiune, într-un loc mlăştinos care din vechime are amenajate heleşteie, iar *Ţagu* se află

---

[14] Iordan, I., *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 467.

[15] Vasiliev, V., *Sciţii agatîrşi pe teritoriul României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, cf. planşa nr. 1; Pârvan, V., *Getica*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1982, p. 511 (cf. harta reprodusă).

[61] Abaev, V. I., *Istoriko-etimologičeskij slovar' eostinskogo jazyka*, Leningrad, 1979, vol. III, p. 48—49.

[17] Idem, *ibidem*, vol. I, p. 285.

[18] Ţagaeva, A. Dz., *Toponimia Severnoj Osetii*, Ordžonikidze, partea I, 1971, partea a II-a, 1975. În această lucrare sînt menţionate denumiri cu radicalul *Sag-/Saga-* şi *Caxa-* (ţaha-): *Sagaca* (I, p. 59, 117); *Sagataextae* (II, p. 352); *Sag* (II, p. 160); *Sagi* (I, p. 117 II, p. 117, II, p. 128, 160); Saxatha (I, p. 122); Saxasen (I, p. 117). Unele nume topice (mai noi) au la bază nume de persoană *Cagat*: *Cagaty kuldun* „colina Ţagaevilor" (II, p. 439), *Cagati skaeguaettae* „locul grajdurilor Ţagaevilor" (II, p. 485). Numele menţionate corespund, credem, numelui topic şi de persoană *Ţaga*, iar *Cgu* (Tgu) (I, p. 119, II, p. 227) ar putea corespunde numelui *Ţagu*. Un număr însemnat de denumiri cu forma *Caegat* (ţagat), care înseamnă „nord" au şi sensul de „partea lipsită de soare, dos" (cf. II, p. 22, 23, 49, 107, 177, 274, 275 315 etc.).

[19] Nume topice şi nume de persoană cu radicalul *ţag-/ţaga-* există şi în afara graniţelor Osetiei. Acestea sînt urme ale sciţilor, sarmaţilor şi alanilor.

pe un pîrîu, sîntem de părere că variantele propuse de noi în legătură cu originea acestor denumirii sînt mai concludente. Este totuși, repetăm, mai ușor să admiți crearea denumirii unei localități după forma și proprietățile terenului, decît după numele unor instrumente. Aceste denumiri au fost preluate de daci de la sciți și transmise nouă.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

PROBLEME PRIVIND NOŢIUNEA DE PARONIME ÎN LINGVISTICA MAGHIARĂ

BALOGH DEZSŐ*

ABSTRACT. — On the Notion of Paronyms in Hungarian Linguistics. The author tries to develop the notion of paronyms based on some Hungarian examples. He makes connection with the other phenomena which are related to the category of paronyms: folk ethymology, figura ethymologica. He makes an original definition and gives the classification of the notions which can be considered as a base for new researches in this domain.

Ce sînt paronimele? La această întrebare, în literatura de specialitate găsim un răspuns pe baza căruia problema paronimelor în general şi definiţia naţiunii în special par a fi rezolvate. Dacă analizăm însă puţin mai profund definiţiile existente şi exemplele date în aceste definiţii, ne putem da seama că mai sînt probleme care trebuie clarificate, ba mai mult, mai sînt şi unele confuzii nu numai în definiţia noţiunii, dar şi în folosirea unor termeni.

Dar să vedem mai detaliat, fără însă a intra în amănunte, care sînt aceste probleme.

Deşi în titlul acestei comunicări ne-am referit exclusiv la lingvistica maghiară, vom cita în cele ce urmează două definiţii pentru termenul paronim, întîlnite în dicţionare româneşti: „cuvînt asemănător ca sunete, dar deosebit ca sens de alt cuvînt, cu care în vorbire poate fi confundat" *(Dicţionarul limbii române literare contemporane)*, cu exemplele: *iminent — eminent; imigra — emigra*, şi „cuvînt asemănător, ca sunete, cu un alt cuvînt, dar deosebit, ca sens (şi ca origine), de acesta" *(Dicţionarul limbii române)*.

În aparenţă, aceste două definiţii sînt identice, nefiind exclus ca una să fie parafrazarea celeilalte; în realitate, avem totuşi de a face cu deosebiri esenţiale. Care sînt aceste deosebiri?

a) în prima definiţie se arată că cele două cuvinte care sînt paronime, pot fi confundate, precizare care lipseşte din cea de a doua definiţie;

b) în cea de a doua definiţie avem o paranteză, unde se menţionează că aceste cuvinte se deosebesc nu numai ca sens, dar (eventual?) şi ca origine.

Credem deci, că înseşi aceste deosebiri, care nu pot fi neglijabile, pretind o analiză mai atentă a definiţiei termenului.

În lingvistica maghiară, găsim aceeaşi situaţie. Avem definiţii mai mult sau mai puţin asemănătoare sau chiar identice, ilustrate prin exemple corespunzătoare: *helység* (= localitate) — *helyiség* (=un anu-

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limba şi literatura maghiară, 3400, Cluj-Napoca, România.*

mit loc într-o clădire: cameră, bucătărie etc.); *fáradság* (= străduință, deci o acțiune) — *fáradtság* (= oboseală, deci o stare fizică); *tanúság* (= mărturie) — *tanulság* (= învățămînt); *egyelőre* (= deocamdată) — *egyenlőre* (= egal).

Trebuie să menționăm că paronimele sînt specifice pentru fiecare limbă aparte; exemplele sînt intraductibile (adică dacă sînt traduse, nu mai apar ca atare).

Înainte de a trece mai departe, să vedem care sînt în lingvistica maghiară termenii folosiți — în afară de *hasonló hangzású szavak* și *paronimák* — pentru denumirea noțiunii, precum și cei care se referă la fonemene similare: a) *népetimológia* (— etimologia populară), b) *szójáték* (= joc de cuvinte), c) *paronomázia* sau *annomináció*, d) *figura etimologică*.

Toți acești termeni au trăsătură comună, și anume: denumesc fenomene de limbă, bazate pe asemănarea cuvintelor. Acest lucru înseamnă că avem mai multe categorii de cuvinte sau perechi de cuvinte care se aseamănă prin structura lor fonetică. Paronimele constituie deci doar una din aceste categorii.

Și acum să delimităm noțiunile mai sus amintite, lăsînd la urmă paronimele, care ne interesează mai îndeaproape.

a) *Etimologia populară* se întemeiază pe asemănarea dintre un cuvînt împrumutat sau ieșit din uz și un alt cuvînt existent în limbă. Unele cuvinte (ca de exemplu cele străine sau învechite), care nu sînt înțelese de către vorbitori, sînt legate de un alt cuvînt, care are o structură fonetică (și de cele mai multe ori semantică) similară, dînd astfel naștere unui nou cuvînt.

b) *Jocul de cuvinte* constă în îmbinarea unor cuvinte similare din punct de vedere fonetic, dar deosebite ca sens, în deformarea unor cuvinte, expresii, propoziții cu scop umoristic, pentru a releva, a caracteriza sau a critica ceva. De exemplu: *Miért nyúl a nyúl?* Această întrebare are două sensuri: „de ce iepurele este iepure"? și „iepurele, după ce se întinde"? Prin urmare se pot da două răspunsuri.

c) *Paronomázia* sau *annomináció* (paronomazia = îmbinare de paronime) este o formă frecventă a jocului de cuvinte: îmbinarea unor cuvinte similare, dar deosebite ca sens. De exemplu: *felesleges feleség* (= soție inutilă).

d) *Figura etimologică* se formează prin adăugarea unui sufix, care repetă rădăcina cuvîntului: *(példás) életet él* (= trăiește o viață exemplară).

Am ajuns la paronime, în legătură cu care am citat și unele definiții, exprimîndu-ne totodată unele rezerve față de acestea, în sensul că nici una dintre definițiile cunoscute pînă în prezent nu cuprinde toate trăsăturile noțiunii în cauză. Fără îndoială, cea mai elocventă trăsătură a paronimelor constă în asemănarea fonetică a unor cuvinte. Această trăsătură însă, oricît de importantă ar fi ea, nu este de ajuns pentru a exprima definiția termenului sau denumirea noțiunii. Așa cum am văzut mai sus, aici intervine și problema sensului, precum și etimologia cuvintelor respective. Dat fiind faptul că întreaga problematică a paro-

nimelor aparține problemelor de cultivare a limbii, trebuie să luăm în considerare și cunoștințele de limbă incomplete ale vorbitorilor, căci altfel aceste cuvinte nu s-ar confunda. Posibilitatea de confundare a cuvintelor, este o trăsătură esențială a paronimelor, dar acest lucru nu generează niciodată neînțelegere în comunicare. Acest lucru înseamnă că nu toate cuvintele asemănătoare sînt paronime, ci numai acele care pot fi confundate. Așa de exemplu: cuvintele *két* (doi) și *hét* (șapte) nu se confundă. Eventul, nu se aude clar, prin urmare nu se înțelege clar, și în acest caz ascultătorul pune o întrebare pentru a clarifica despre care dintre cele două elemente lexicale este vorba. Dar dacă în loc de: *Levonta a tanulságot* (= a tras învățămintele) vorbitorul zice: Levonta a tanúságot (= a „tras mărturia"), fiecare ascultător își dă seama de greșeala comisă de vorbitor, eventual îl corectează, dar nu se produce nici o neînțelegere. Aceste greșeli se comit în limba maternă, deci nu este vorba despre o limbă străină care este învățată ulterior. O definiție mai completă decît cele existente pînă în prezent a noțiunii în cauză, ar suna astfel: paronimele sînt cuvinte sau unele forme ale cuvintelor, care, pe baza asemănării lor fonetice și în cele mai multe cazuri semantice și etimologice, pot fi confundate din cauza unor lacune de cunoștințe de limbă ale vorbitorilor în vorbire (rareori și în scris), fără urmări de neînțelegere între vorbitori.

Am putea concretiza această definiție prin exemple surprinzător de multe. Credem însă că nu este cazul să le înșirăm aici. Ne-am permite însă să semnalăm unele puncte de vedere pe baza cărora s-ar putea face o oarecare ordine în această categorie de cuvinte, mai bine zis o clasificare a acestora. Amintesc un singur exemplu pentru fiecare caz.

a) Un prim punct de vedere ar fi funcționalitatea cuvintelor în limbajul vorbitorilor. Sînt cuvinte care pot fi folosite reciproc, adică unul în locul celuilalt. De exemplu: *tanulság* — *tanúság*. Avem cazuri, cînd nu există această reciprocitate, deci se folosește numai unul dintre cele două cuvinte în locul celuilalt: *jelentőség* (= importanță) se folosește în locul cuvîntului *jelentés* (= sens).

b) Sînt paronime în care diferența de sens este rezultatul schimbării unui sufix lexical: *történet* (= întîmplare) — *történelem* (= istorie). Altă dată avem de a face cu două variante ale aceluiași sufix: *gondatlan* (= neglijent) — *gondtalan* (= fără griji).

c) Paronime provocate de lipsa sufixului: *fásláda* (= ladă pentru lemne) — *faláda* (= ladă făcută din lemn).

d) Paronime provocate de schimbarea vocalei copulative: *gyorson* (= cu acceleratul) — *gyorsan* (= repede, iute) sau de lipsa acesteia: *jelzés* (= marcare) — *jelezés* (un termen gramatical: a pune un sufix lexical).

e) Paronime provocate de o altă variantă a rădăcinii: *lelketlen* (= fără inimă) — *lélektelen* (= fără elan).

f) Paronime provocate de un alt sufix gramatical: *egyhangúan* (= monoton) — *egyhangúlag* (= în unanimitate) sau de lipsa sufixului gramatical: *jólét* (= bunăstare) — *jóllét* (= a fi sănătos).

g) Paronime provocate de diferențe stilistice: *forrt* — *forrott* (= a fiert, respectiv a clocotit).

Ar mai fi și altele, cu nuanțe mai puțin importante, dar credem că cele amintite ne îndreptățesc să terminăm aici cu gîndul, că aceste preocupări de precizare și clasificare a noțiunii cercetate n-au fost zadarnice.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

UN CÎNTEC DE DRAGOSTE PENTRU TRANSILVANIA. CÎTEVA ASPECTE ALE TRADUCERII DE POEZIE DIN LIMBA ROMÂNĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

IOANA SASU-BOLBA*

ABSTRACT. — A Love Song for Transylvania. Some Aspects of Poetry Translation from Romanian into English. — The article points to a couple of difficulties the translator came across when translating some poems by Ion Horea into English: the rhyme, the necessity of preserving the same number of syllables in a line of poetry, the rendering of proper names into English etc. The author reaches the conclusion that such a translation is no more than a mere version that might prompt to other similar attempts.

Volumul de poezii al lui Ion Horea: *Un cîntec de dragoste pentru Transilvania* (Editura **Dacia**, Cluj-Napoca, 1983) oferă cititorului de poezie întîlnirea cu un exemplu remarcabil a ceea ce s-ar putea numi „supraviețuirea tradiției“ sau, mai exact, reactualizarea acesteea. Volumul include 69 de poeme unite prin tematica lor, sugerată și de titlu. Dar ideea care stă la baza volumului apare exprimată și mai voalat prin limbajul folosit de poet. Poate că ceea ce surprinde în mod plăcut sînt unele poeme scurte inserate în volum care cuprind secvențe de sinceritate, impulsuri ale unui suflet hipersensibil care-și revarsă sentimentele în versuri perfect construite. Încercarea de a le descifra oferă și un sentiment de satisfacție, de participare efectivă la unele dintre trăirile cele mai umane, fie că este vorba de dragostea pentru „țara transilvană“ *(Cîntec tîrziu)*, de amintirea unor jertfe pentru libertate, dragi poporului român *(Dintre furci)*, de neliniște *(Neliniști)*, teama de ultima plecare *(Din turn)* sau, peste toate, strigătul poetului „Crede și nu te mai teme“ *(Timpuri)*.

Majoritatea poemelor sînt construite, după cum menționam, conform unor tipare tradiționale de prozodie: strofe de cîte patru versuri, un număr determinat de silabe și picioare metrice, rimă etc. Și credem că tocmai această structură perfectă a versului instigă traducătorul, ademeuindu-l să-și încerce puterile, obligîndu-l să se supună versului.

Traducerea în limba engleză a unora dintre poemele din volumul amintit a contribuit la elaborarea unor idei pe baza practicii traducerii și la afirmarea sau infirmarea unor concepte de teorie a traducerii.

Punctul de plecare teoretic a fost acela de redare a *structurii metrice a originalului* și a *conținutului* poemului original. În funcție de frecvența cu care au apărut în traducere, am întîmpinat următoarele dificultăți:

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România*

I. *Structura metrică*

1.0. *Rima*. În cazul în care rima nu a putut fi rezolvată păstrîndu-se neschimbată forma originală a poemului am fost nevoiți să operăm următoarele modificări:

1.1. *Înlocuirea unor cuvinte sau sintagme cu altele apropiate ca sens.* De ex. *amăgire vană* (*Cîntec tîrziu,* I, 1) putea să fie tradus prin *vain / useless cheat / temptation,* dar a fost înlocuit cu sintagma *not only a mere wod,* ca să rimeze cu *world* (I, 3); *bat . . . la obîrșii* (*Dintre furci,* I, 2), putea să fie tradus *knock at the source / origin,* dar a fost înlocuit cu *coming forth* (care apare) ca să rimeze cu *fords* (aproximativ *river bed* = albie de rîu); *jalea să-și mai sune* (Dintre furci, III, 4), unde *jalea* s-ar fi putut traduce prin *sorrow,* dar a fost tradus prin *spites* (răutate, dușmănie, pică, necaz), un cuvînt apropiat ca sens, pentru ca să rimeze cu *pipes; S-aud cătanele pe trepte* (*Dintre furci,* IX, 4), putea să fie tradus prin *Soldiers are heard on the steps,* dar a fost tradus cu *Soldiers are heard . . . so fast,* pentru ca să rimeze cu *unjust; urme vechi* (*Invocație,* I, 4), putea să fie tradus prin *old traces,* dar a fost tradus prin *former wings,* pentru ca să rimeze cu *streams.*

1.2. O situație aparte a constituit-o *necesitatea înlocuirii unui vers întreg pentru realizarea rimei.* De ex. *cît va mai fi cine să-i cheme* (*Dintre furci,* XVII, 3) a fost tradus cu *for as long as there is a rhyme* (aproximativ „atîta timp cît mai există versul") ca să rimeze cu *time; sălbatic o să-l mai implor* (*Cîntec tîrziu,* II, 2), putea să fie tradus *I'll implore it wildly,* dar l-am tradus prin *my wild request and its good grace,* ca să rimeze cu *fireplace; dus din asfințire-n asfințire* (*Invocație,* IV, 2) a fost tradus prin *climbing up and up again, above,* ca să rimeze cu *love.*

1.3. *Necesitatea adăugării cuvintelor suplimentare care nu există în versiunea originală.* De ex. *Și cine-n lume să-i asculte* (*Dintre furci,* XVII, 4), unde ca să rimeze cu *lot,* am adăugat *who to listen on the spot; ce-i fi vrut să spui ș-ai spus* (*Doină,* II, 1), unde ca să rimeze cu *sky* am adăugat *said so high; dobîndire* (*Timpuri,* II, 4), unde ca să rimeze cu *love,* am adăugat *getting above; usucă* (*Ascultă,* I, 3), unde ca să rimeze cu *pass,* am adăugat *dries the grass.*

1.4. *Schimbarea ordinei versurilor în interiorul strofei.* De ex. versul 2 cu versul 4 (*Listen,* II); versul 3 cu versul 4 (*Listen,* IV); versul 3 cu versul 4 (*Listen,* VI); versul 3 cu versul 4 (*Invocation,* I); versul 1 cu versul 2 (*Moments,* I).

2.0. Un alt aspect legat de structura metrică, care a ridicat unele probleme la traducere, a fost și *respectarea numărului de silabe* din cadrul unui vers. Astfel, în unele cazuri, am fost nevoiți să adaugăm unele cuvinte neexistente în textul original, deoarece textul transpus în limba engleză avea un număr prea mic de silabe comparativ cu varianta originală. De
1 2 3 4 5 6 7 8 9 — 1 2 3 4 5 6 7 8 9
ex. *Și judecățile-s nedrepte* a devenit *And why jugements are again unjust*
1 2 3 4 5 6 7
(9) (*Form Among the Forks,* IX, 2) ;*ce-i fi vrut să spui ș-ai spus* (7) a

1 2 3 4 5 6 7 8 1
devenit *what did you want and said so high* (8) (*The Doina,* II, 1); *Din*
2 3 4 5 6 1 2 3 4 5
umeri de dealuri (6) a devenit *There on the old hills* (5) (*Listen,* II, 1);
1 2 3 4 5 6 1 2 3 4 5
cu liniște multă (6) a devenit *and still without noise* (5) (*Listen,* IV, 4);
1 2 3 4 5 6 1 2 3 4 5 6
Prin veacuri ascultă (6) a devenit *Through the time they listen* (6) (*Lis-*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 1 2 3 4 5
ten, VI, 1); *dealurile mele în pîraie* (10) a devenit *all my beloved hills*
6 7 8 9 10
down into the streams (10) (*Invocation,* I, 4).

3.0. Redarea numelor proprii în limba țintă este încă o problemă incomplet rezolvată. Teoreticienii traducerii par să fi ajuns însă la o concluzie comună numele propriu să fie tradus în limba țintă numai în cazul în care acesta deține și o conotație. În cazul traducerii noastre, nu am tradus nici un nume propriu.

3.1. Totuși, am întîlnit unele cuvinte specific românești care nu au un echivalent în limba engleză. În cazul acesta am fost nevoiți să operăm diversificat, în funcție de fiecare situație în parte. De ex. *Vin din adîncuri Agatîrșii* (*Dintre furci,* I, 4). Dicționarul enciclopedic face precizarea că *agatîrși* a fost o semnificație tracică în Dacia muntoasă, care se ocupa cu albinăritul și cu exploatarea minelor de aur (*Minerva,* Enciclopedia română, Cluj, 1929, p. 29). Am optat astfel pentru cuvîntul acceptat în limba engleză *thracians; mare-i clătinarea minții* (*Dintre furci,* IX, 1). Redarea cuvînt de cuvînt a versului nu ar avea sens clar în limba engleză. Am optat pentru redarea versului în forma *how powerful the mind's eyes are;* titlul poemului *Doină* a rămas în forma acceptată și în limba engleză *The Doina; Ardealul, Ardealul!* (*Ascultă,* VI, 4) a fost înlocuit cu sintagma *my Transylvania* (*Listen,* VI, 3).

În urma cercetării intreprinse se desprind următoarele concluzii: 1. În mod cert, *traducerea de poezie* ridică mai multe probleme decît traducerea operelor în proză. 2. În cadrul traducerii de poezie un loc aparte îl ocupă traducerea *versului tradițional.* 3. Traducerea poeziei rimate îl obligă pe traducător să facă față unor dificultăți care trebuie soluționate în scopul redării exacte a *tiparului metric.* 4. În acest sens, aspectul cel mai dificil pare să-l constituie *rima* care, atunci cînd nu poate fi rezolvată în mod perfect, poate fi aplicată totuși prin a/ înlocuirea unor cuvinte sau sintagme cu altele apropiate ca sens; b/ adăugarea de cuvinte suplimentare care nu există în versiunea originală; c/ schimbarea ordinei versurilor în interiorul strofei. 5. Un loc aparte, în cadrul tiparului metric îl ocupă și *respectarea numărului de silabe* din versiunea originală. Soluționarea acestui aspect poate să constea și din adăugarea de cuvinte suplimentare care nu există în versiunea originală, dar care nu schimbă esențial textul (adjective, prepoziții, conjuncții etc.). 6. În general, numele proprii nu sînt traduse. *Cuvintele specific românești* sînt redate fie prin echivalente aproximativ acceptate în limba engleză, fie prin cuvinte care rămîn în forma originală, obligînd în acest caz limba

țintă să accepte o serie de cuvinte noi (de ex. *doina*). 7. Ceea ce obține traducătorul nu este decît o versiune posibilă care poate fi oricînd îmbunătățită. Fiecare traducere rămîne un impuls pentru o nouă versiune.

Cîntec tîrziu

I. (9) Dar nu-i o amăgire vană, a
(8) cînd, peste toate, mai îngîni: b
(9) mi-e dor de țara transilvană a
(8) și de țăranii ei bătrîni! b

II. (9) Voi spune timpului să steie, a
(8) sălbatic o să-l mai implor! b
(9) acolo unde mai scînteie a
(8) un fir de foc în vatra lor b

A Late Song

(9) It is not only a mere word
(8) when, above all, you still can see
(9) you miss the Transylvanian world
(8) and all its ancient peasantry!

(9) I shall implore time to have a rest
(8) — my wild request and its good grace —,
(9) to stop a while and do its best, where
(10) is a sparkle in their fireplace.

Dintre furci

I. (9) Cine-mi dă aurul în care
(9) Bat sfinte chipuri la obîrșii?
(9) Tăcere! De sub rîuri clare
(9) Vin din adîncuri Agatîrșii!

III. (9) Prin cîte veacuri întrebară
(9) Aceleași fluiere nebune
(9) Bătute-n cercuri și ciubară,
(9) De-i slobod jalea să-și mai sune?

IX. (9) Hei, mare-i clătinarea minții,
(9) Și judecățile-s nedrepte!
(9) Cînd luna-și scutură arginții
(9) S-aud cătanele pe trepte.

XVII. (9) Mai lasă-le și lor o vreme,
(9) Și tulnice să spuie multe,
(9) Cît va mai fi cine să-i cheme
(9) Și cine-n lume să-i asculte!

From Among the Forks

(9) Woh is going to give me the gold
(9) With the holy faces coming forth?
(9) Silence! We can feel the Thracians' hold
(9) From deeper under the rivers' fords.

(9) Who is going give me the gold
(9) The same old severe and mad pipes,
(9) Made out of so many hoops and cask,
(9) If they may cry out all their spites?

IX. (9) Well, how powerful the mind's eyes are,
(9) And why judgements are again unjust?
(9) When all the moon's silver coins are spread
(9) Soldiers are heard by all of us so fast.

XVII. (9) Oh, leave to them some spare time,
(9) And let alpenhorns to tell a lot
(9) For as long as there is a rhyme
(9) There is who to listen on the spot!

Doină

I. (7) Doamne Horeo, ce-i fi vrut
(7) cînd o fost și te-o durut,

II. (7) ce-i fi vrut să spui, și-ai spus
(7) numai cerului de sus?

The Doina

(7) Horea what was your word
(7) when it was so bad and hurt,

(8) what did you want and said so high
(7) only to the blesséd sky?

Ascultă

I. (6) Pe-o vreme de ducă,
(6) departe-n Cîmpie,
(6) amurgul usucă
(6) o vară trîzie.

II. (6) Din umeri de dealuri
(6) mai ard, jucăușe,
(6) ca-n treceri de valuri,
(6) aripi de cenușe.

IV. (6) Frumoșii, soldații,
(6) pămîntul îi strînge
(6) în oarbele spații
(6) sub norii de sînge.

VI. Prin veacuri ascultă
(6) cum cheamă din dealul
(6) cu liniște multă,
(6) Ardealul, Ardealul!

Listen

(6) When the time wants to pass
(6) far away in the Field,
(6) the twilight dries the grass,
(6) an old late summer's yield.

(6) There on the old hills,
(6) wings of grey ashes burn,
(6) like the passing of waves
(5) playfully they turn.

IV. (6) The soldiers are but mud,
(6) and the ground gathers them,
(6) under clouds of blood,
(6) wiht a sad requiem.

VI. (6) Through the time they listen
(6) to the hill's constant voice:
(6) my Transylvania!
(5) and still without noise.

Invocație

I. (9) Ploile vor duce-ncet, încet
(10) dealurile mele în pîraie.
(9) Însuși timpul, marele profet,
(10) urme vechi le șterge și le taie.

IV. (9) Luminează-mi fața soare bun,
(10) dus din asfințire-n asfințire,
(9) dă-mi puterea vertei, să-mi adun
(10) focul ei de pace și iubire!

Invocation

I. (9) The rain will take little by little,
(10) all my beloved hills down into the streams.
(9) Even the will wipe and litter,
(10) all the old faces of the former wings.

IV. (9) Oh, enlighten my face you good sun,
(9) climbing up and up again, above,
(9) give me the power of the fireplace
(9) its warm fire of peace and of love!

Timpuri

I. (7) Ei vor veni prea tîrziu,
(8) noi vom pleca prea devreme...
(7) O, dar pămîntul e viu,
(8) crede și nu te mai teme!

II. (7) Drumul spre casă-l mai știi,
(6) poți să mai arzi în iubire.
(7) Lumea-și arată-n copii
(8) tragica ei dobîndire.

Moments

(8) We shall leave too early the life,
(7) and they will come but too late.
(8) Oh, but the earth is still alive,
(7) believe and don't be afraid.

(8) You know the way to your home,
(7) and you still can burn in love.
(7) The world shows in its children,
(7) its tragic getting above.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

ROMANUL LUI JOSEPH CONRAD CA MODALITATE LIRICĂ

ILEANA GALEA*

Romanul englez, prin orientarea sa impresionistă, în care se înscrie şi opera lui Joseph Conrad, tinde să aibă o organizare poetică. Destinul acestei orientări este incontestabil conturat de penetraţia marcată a liricului în proza engleză, un proces extrem de viabil şi productiv, ale cărui începuturi sînt strălucit ilustrate în romanul lui Henry James. Sondarea interiorităţii, înregistrarea mişcării subtile a vieţii psihicului, redarea

ABSTRACT. — Joseph Conrad's Novel and the Lyrical Mode. J. Conrad's novel illustrates a specific literary phenomenon of the XX-th century: the infusion of lyricism into prose fiction. The blending and interaction between the epic and lyrical time dimensions, the specific motifs of lyrical literature, the sonority and rhythm of the text show that the quality and fundamental significance of Conrad's novel is determined by its lyrical nature.

fluctuaţiilor memoriei şi a spontaneităţii impresiilor se răsfrîng asupra ritmului interior al operei, în organizarea ei structurală cît şi în suprafaţa lingvistică a textului.

Experimentul literaturii de avangardă din secolul XX este în măsură să adapteze teoria genurilor la realităţi noi şi mult mai complexe, s-o transforme dintr-un sistem normativ într-unul descriptiv, care să ţină seama de interferenţele multiple dintre genuri literare şi arte. Romanul lui Joseph Conrad, *Lord Jim,* constituie o reflectare a unor asemenea interferenţe şi un punct de referinţă pentru întreaga evoluţie a romanului în secolul nostru.

Dacă vom recunoaşte că genul liric reprezintă o contopire a lumii obiective cu eul, o interiorizare a acestei lumi în cadrul unei dispoziţi sufleteşti care tinde să se autoexprime, va trebui să admitem că el constituie o dimensiune esenţială a oricărui scriitor, un izvor de creaţie şi o necesitate spirituală pentru orice autor, fie el epic sau dramatic. Romanul tradiţional englez, în ceea ce are el mai reprezentativ, a manifestat o tendinţă de expansiune spre exterior, spre cuprinderea unor arii sociale şi economice cît mai largi şi diversificate. Acest fapt însă nu exclude reveniri la fondul intimităţii sufleteşti, ale cărui vibraţii se fac simţite în efuziuni lirice, de la epopeea medievală şi pînă la literatura contemporană. Aşa după cum se arată în *Estetica poeziei lirice* de Liviu Rusu, „foarte rar găsim atitudini tipice pure. În cele mai multe cazuri tendinţele ascunse ale celor trei tipuri artistice se încrucişează, interferează,

* *Universitatea din Cluj-Napoca Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România*

păstrînd — ce-i drept — dominația uneia dintre ele, colorîndu-se însă în același timp și cu nuanțe din celelalte tipuri"[1].

În cele ce urmează vom arăta că romanul *Lord Jim de* Joseph Conrad, operă de căpetenie a impresionismului literar englez, se remarcă printr-o predominanță a liricului ce se împletește într-un mod cu totul original cu dimensiunea epică, ilustrînd totodată și înclinația literaturii de a absorbi trăsături ale celorlalte două arte majore: muzica și pictura.

Conform modalităților de prezentare, Northrop Frye distinge un al patrulea gen, cel al ficțiunii[2] scris pentru cititori, spre deosebire de epos care păstrează convenția unui public ascultător, de dramă, prezentată pe scenă și de liric, acel „mimesis interior al sunetului și imaginilor"[3]. Romanul lui Joseph Conrad este în acest sens proteic, în el manifestîndu-se modalități diferite de prezentare: forma scrisă, specifică ficțiunii, cea a naratorului (apropiată adresării orale din epos) precum și un filon liric. Natura lirică a discursului naratorului din *Lord Jim* se răsfrînge nu numai în atmosfera sau tonalitatea operei, ci și în valorile viziunii, în semnificația globală a acestui roman.

În discursul naratorului se profilează pe de o parte firul epic, reprezentat de povestirea secundului Jim Lingard despre peripețiile sale pe mare și apoi într-un stat din Arhipelagul Malaiez și pe de alta, filonul liric ce exprimă trăirile sufletești ale comentatorului acestor peripeții, ca un acompaniament al celui dintîi.

Aristotel, definind genurile literare după modul de imitație sau de reprezentare, arată că în poezie vorbește propria persoană a poetului, iar Roman Jakobson, demonstrînd corespondențele dintre structura gramaticală și genul literar, relevă că în lirică timpul este prezent și verbul la persoana întîi, pe cîtă vreme genul epic se desfășoară pe dimensiunea timpului trecut și folosește persoana a treia[4]. Structura aceasta este vizibilă și în romanul lui J. Conrad, în diferența dintre timpul povestirii propriu-zise, pe o durtă de aproximativ două ore și timpul întîmplărilor descrise, de-a lungul mai multor ani. Timpul liric al discursului exprimă stările de nostalgie, de visare și unele considerații filosofice ale naratorului în dimensiunea prezentă a povestirii. Situațiile descrise izvorăsc dintr-o trăire afectivă și se cer trăite afectiv. Un eu se exprimă aici și acum.

Ca tipologie umană, centrul de greutate al cărții pendulează între eroul întîmplărilor și interpretul lor care este naratorul și care investește romanul cu o aureolă de incertitudine și visare. Astfel peripețiile pe mare constituie doar un pretext pentru declanșarea unei stări sufletești, străbătută de meditații asupra condiției umane. În poezia lirică autorul se adresează unei muze, abstracțiuni, prieten apropiat sau ignoră

---

[1] Rusu L. *Estetica poeziei lirice*, București, Editura pentru literatură, 1979, p. 82.

[2] Frye, N., *Anatomia criticii*, București, Editura Univers, 1972, p. 310.

[3] *Ibidem*, p. 312.

[4] Wellek, R., Wanren, A., *Teoria literaturii*, București, E.L.U., 1967, p. 301—302.

publicul. Naratorul din romanul *Lord Jim* se adresează unui grup de prieteni, care însă nu-şi validează prin nimic prezenţa, iar povestitorul, în efluviile lui de visare, dă impresia că a şi uitat de existenţa lor. Eul construieşte o lume proprie în dialogul cu sine, cu sufletul său.

Naratorul articulează poetic, metaforizează situaţii care pentru eroul cărţii, prea tînăr şi simplu pentru a le interpreta în toată bogăţia lor, rămîn nearticulate. Bolboroselile tînărului erou despre răsăritul de soare în dimineaţa următoare abandonării de către el a vaporului 'Patna' cu opt sute de călători la bord, se transformă prin glasul naratorului, într-o splendidă imagine poetică: „din partea mea cele cîteva cuvinte mormăite erau suficiente ca să şi văd marginea de jos a discului solar părăsind linia orizontului, să văd vibraţiile vastului freamăt alergînd peste tot întinsul vizibil al mării, de parcă apele s-ar fi înfiorat ca să dea naştere globului de lumină, în timp ce ultima adiere a brizei mişca văzduhul ca un suspin de uşurare"[5]. Povestirea eroului şi meditaţiile comentatorului înregistrează mişcări uşor divergente şi nicidecum o înaintare simultană. Astfel, în vreme ce Jim Lingard înjghebează în continuare din amintire faptele, fantezia naratorului zăboveşte asupra imaginii răsăritului de soare, care-i sugerează tragica disproporţie dintre om şi natură, indiferenţa acesteia din urmă faţă de destinul uman: „vedeam sub goliciunea străvezie a cerului pe cei patru oameni în pustietatea mării; vedeam soarele singuratic, nepăsător faţă de acel grăunte de viaţă, urcînd pe bolta limpede a cerului, vrînd parcă să-şi contemple de la înălţime mai mare propria-i splendoare, oglindită în oceanul tăcut"[6]. Uneori se sugerează o uşoară tensiune între filonul epic şi cel liric, căci cufundat în reverie, naratorul nu mai poate urmări uşor firul evenimentelor: „deodată m-am simţit copleşit de o oboseală de neînvins, ca şi cum glasul lui m-ar fi deşteptat dintr-un vis în care rătăceam prin spaţii pustii, a căror imensitate îmi chinuia sufletul şi-mi sleise trupul"[7].

În discursul său, naratorul realizează o extindere a condiţiei particulare a eroului în destinul uman general. Ascultînd relatarea lui Jim Lingard, Marlow trece printr-un proces de identificare cu el, descinde în străfundurile propriului eu, retrăieşte naufragiul spiritual al eroului, ca apoi să dea glas unor consideraţii asupra existenţei umane în general. Slăbiciunea lui Jim Lingard devine „ceva tainic şi înfricoşător, ca umbra unei stihii, haine cu noi toţi"[8]. Senzaţia de anihilare pe care o trăieşte eroul în barca pierdută pe întinsul mării este extinsă în simţămîntul general al resemnării în faţa morţii: „care dintre noi n-a observat lucrul acesta, sau n-a încercat măcar ceva din senzaţia asta?... O oboseală totală a simţurilor, zădărnicia oricărei sforţări, un dor nesfîrşit de odihnă"[9].

---

[5] Conrad, J., *Lord Jim*, Bucureşti, E.L.U., 1964, p. 126.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 134.
[8] *Ibidem*, p. 65.
[9] *Ibidem*, p. 97.

Prin prezența naratorului romanul se înscrie în tentativa de a explora zonele obscure ale eului, realizîndu-se astfel acel ritm oracular ce constituie „dominanta motrice a poeziei"[10]. Complexitatea dramei eroului îl fascinează pe narator fiindcă ea îi dezvăluie taina vieții omenești. Printr-un proces de fuziune a elementului conceptual cu cel vizual, natura umană particulară și existența devin în repetate rînduri peisaje învăluite în umbră: „impresiile mele asupra lui erau ca niște străfulgerări prin ochiurile mișcătoare ale unei neguri groase — fărîme de amănunte fugare și vii care nu-ți dau o idee despre aspectul general al unui ținut"[11]. O barcă în furtună devine imaginea arhetipală nu numai a luptei cu forțele externe ci și cu „iraționalul pitit în străfundurile fiecărui gînd, fiecărei senzații sau emoții"[12]. Poezia aceasta a contemplației sugerează existența unei complexități a vieții ce scapă iremediabil minții omenești, a unei străluciri efemere, ce se stinge într-un întuneric de nepătruns, astfel că eroul „se adresa ființei noastre multiple, celei întoarse perpetuu spre lumină și celeilalte care trăiește pitită într-o perpetuă umbră"[13]. Naratorul Marlow sondează adîncimile sufletului și remarcă existența unei dicotomii între năzuințele ideale și posibilitățile umane, precum și natura duală a fiecărui suflet. Jim Lingard avea în structura lui psihică „o cantitate minimă, o picătură minusculă din ceva rar și blestemat"[14].

Naratorul exaltă visul romantic, în ciuda forței sale distrugătoare care devastează spații sufletești, situație ce îi sugerează vizual „marea cîmpie pe care oamenii rătăcesc printre morminte și surpături" învăluită în „suava poezie a luminii crepusculare"[15]. Prilej de incertitudine oferă și contrastul dintre necesitatea de a delimita acțiunile umane prin cuvinte și afirmații precise, de pildă cînd Jim Lingard este adus în fața unui tribunal, și existența psihică nebuloasă, difuză și imposibil de circumscris. W. Kayser arată că „esența liricului explică acea inconcizie a contururilor, acea relaxare a „situațiilor de fapt" și labilitatea frazelor și pe de altă parte marea eficacitate a versului, sunetului, ritmului."[16].

Lirica se asociază din timpuri străvechi cu muzica, astfel că în Grecia antică poeziile genului respectiv erau de obicei intonate, iar în Renașterea engleză ele erau acompaniate de liră, accentuarea verbală realizîndu-se prin ceea ce W. B. Yeats numea cantilenă. Discursul liric al lui Marlow are neîndoielnic un ritm poetic, cu atît mai greu de redat într-o traducere, dar fără de care opera își pierde una din componentele ei esențiale. Pe de altă parte lirica se învecinează cu artele plastice, corelație pe care a exploatat-o poetul-pictor W. Blake și mai tîrziu imagismul. Stabilirea acestor afinități cu melosul și artele plastice se vădește în efortul programatic al lui J. Conrad de a vizualiza semnificațiile con-

---

[10] Frye, N., *Op. cit.*, p. 341.
[11] Conrad, J., *Op. cit.*, p. 87.
[12] *Ibidem* p. 125.
[13] *Ibidem*, p. 102.
[14] *Ibidem*, p. 61.
[15] *Ibidem*, p. 205.
[16] Kayser, W. *Opera literară*, București, Editura Univers, 1979, p. 474.

cepţiei lui, de a apela la sensibil pentru a convinge, precum şi prin imprimarea unui ritm interior prozei sale. Aceasta cu atît mai mult cu cît arta, după părerea sa, nu poate să fie persuasivă, nu convinge prin idei, ci exprimă impresii. Tinzînd să impresioneze senzorial, Conrad subliniază că literatura împrumută resurse din celelalte arte: „ea trebuie să aspire cu tărie la plasticitatea sculpturii, culoarea picturii şi sugestivitatea magică a muzicii care este arta artelor"[17].

Orice studiu de evaluare are în vedere şi genul literar şi putem afirma că fără această dimensiune lirică, romanul lui J. Conrad ar fi doar o poveste de aventuri. În partea a doua a operei, în care se descrie viaţa lui Jim Lingad într-un stat din Arhipelagul Malaiez, ca o încercare de împlinire a visului său trădat, predomină dimensiunea epică. Partea aceasta este mai slab realizată din punct de vedere artistic, distonînd cu prima secţiune, la care este alipită în chip artificial. Nu epicul este acela care conferă calitatea acestui roman. Demersul rememorării, pregnant în prima parte a operei, abordează motive şi o tonalitate specifice poeziei lirice: misterul sufletului omenesc, caracterul efemer şi precar al vieţii, exaltarea visului romantic.

E. M. Forster afirma că în opera lui Joseph Conrad există o obscuritate fundamentală, aşa încît „caseta secretă a geniului său conţine mai degrabă un abur decît un giuvaer şi nu trebuie să încercăm să discernem filozofia lui fiindcă în fond ea nu există. Nici un crez nu există de fapt"[18]. Dar romanul *Lord Jim* nu tinde să susţină un sistem de idei şi cu atît mai puţin să le argumenteze. El este în primul rînd un roman al unor stări sufleteşti, evocînd farmecul reveriei, îndoiala, elanurile visului şi întunericul dezamăgirii. Romanul *Lord Jim* nu trebuie judecat aşadar în termenii solidităţii unui sistem da valori şi norme, deoarece liricul diminuează sobrietatea şi rigurozitatea ideatică prin tonalitatea afectivă. Joseph Conrad a realizat însă în această operă un experiment printr-o îmbinare de elemente cu totul originală.

---

[17] Conrad, J., *The Nigger of the Narcissus*, Penguin Bocks, 1968, p. 12.
[18] Forster, E. M., apud Leavis, F. R., *The Great Tradition*, Penguin Books Ltd, 1967, p. 192—193.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

THE NOVEL AND THE MODERN WORLD: AN APPROACH TO J. JOYCE'S „ULYSSES"

MIRCEA CRĂCIUN*

ABSTRACT. — The author re-considers Joyce's novel on the basis of some theoretical premises set forth in Bakhtin's Aesthetics. These have been employed in the analysis of one of Joyce's statements of intention with reference to „Ulysses". The novel is proved to be a climax in the evolution of the genre, an expression of „plurilingualism". Pluringualism, itself socially and economically conditioned, could only ledd to the supremacy of the novel, viewed as a comprehensive expression of the modern spirit. In this respect, „Uysses" is undoubtedly a confirmation of Bakhtin's predictions and therefore we are justified to call him a forerunner of intertextuality.

It is customary to consider the year 1922 as a landmark in European culture. It saw the publication of T. S. Eliot's "The Waste Land" as well as Joyce's "Ulysses"; both works marked a radical departure from tradition . "Ulysses" has been widely regarded as the starting point of a new era in the evolution of the novel. However, in diachronic approaches less emphasis has been laid on "Ulysses" as a possible climax on which the aesthetic co-ordinates of the novel necessarily converge. Some premises of Bakhtin's Aesthetics[1] have proved helpful in our attempt at revealing this novel as an overwhelming synthesis in the objective evolution of the genre. In this respect, Joyce's feat is viewed both as a novel of history in the making and as a final point in its evolution.

If, taking our cue from Bakhtin's ideas, we assume that the style of the novel is an axiological merging of styles, "a system of languages" in which the image of man is replaced by that of his language, all novels become a deliberate and conscious hybrid of the artistic representation of speech. Once we accept the idea that the novel implies the verbal semantic decentering of the verbal-ideological universe, a form in which speech is no longer perceived as an absolute form of thinking, "Ulysses" can be seen to fulfil Bakhtin's prediction that: the decentering of national cultures brings about the loss of the supremacy of speech characteristic of non-novelistic literary forms. Joyce's novel is not only "the novel of two races", but also the ultimate result of the intrusion of linguistically dialogized and stratified daily life on art.

Although not manifest in the novel, the author's attitude towards literary and cultural phenomena has a dialogic character, in Bakhtin's

---

* *University of Cluj-Napoca, Faculty of Philology, Department of Germanic Languages, 3400 Cluj-Napoca Romania*

[1] Bakhtin M., *Probleme de literatură şi estetică*, Editura Univers, Bucureşti, 1982.

sense of the word. We can claim that "Ulysses" is an example of the dissolution of mythic consciousness and, to no lesser an extent, a natural, necessary and objective result of the socio-historical evolution of the novel.

In 1920, referring to "Ulysses", Joyce said: "It is an epic of two races ... and at the same time the cycle of the human body as well as a little story of a day (life). The character of Ulysses always fascinated me — even when a boy ... It is also a sort of encyclopaedia. My intention is to transpose the myth *sub specie temporis nostri*. Each adventure (that is, every hour, every organ, every art being interconnected and interrelated in the structural scheme of the whole) should not only condition but even create its own technique. Each adventure is so to say one person although it is composed of persons ..."[2].

"Ulysses" is the story of two races because, if viewed as a synthesis of centrifugal forces acting, in the field of speech, against the centralization of the verbal universe, the novel is essentially dialogic in character. Joyce's novel is a comprehensive expression of what Bakhtin calls the "Galilean consciousness". The work amounts to a climax in the awareness of the liberation of language and languages from the verbal restrictions of myth. The absence of a linguistic centre allows for an intermingling of dialogues. Viewed as a macrocosm, the work is the dialogue of two races, while on a microcosmic level, the dialogue derives from the encounters between diverse social strata in the novel, each stratum imposing its own, peculiar idiom. This necessarily leads to an axiological merging of styles. In "Ulysses" the dialogic stratification of speech, manifest in each utterance, is organically subordinated to the division of the novel into discrete temporal sequences, "each with its own technique". It is quite obvious that, when he speaks about "technique", Joyce does not mean the manner in which the "stream of consciousness" is verbalised. The various modalities of rendering the characters' unuttered thoughts intermingle in each sequence. He is referring to the idiom or idioms peculiar to each social environment to which the characters belong or in which they act. The method is developed to an extreme where the characters have a symbolic rather than a representative function, merely serving as counterparts of the heroes in "The Odyssey", or, occasionally, acting as ordinary citizens. Thus, with Joyce, the dialogue becomes an end in itself; words are transformed, as they lose their normal semantic values. The unusual syntagms, puns, linguistic procedures which beg definition, the conscious mixture of several idioms not only characterize the "technique" of each episode, but also the way in which each character is fleshed out. The relativization of the language eventually leads to a parody of speech itself. This is achieved by according unexpected registers of speech to the various social groups. The prevailing leitmotif is the characters' obsession with their ethnic identity. The process of decentering is never brought about through the impossibility

---

[2] Litz Walton A., *James Joyce*, p. 77, New York, 1966 (quoted from: Letters of James Joyce, pp. 146—47).

of communication. In “Ulysses” the characters are not alienated, they do communicate, but their acts of communication are performed on different linguistic levels and the result is again a confirmation of one of Bakhtin’s predictions: the supremacy of unique, official, immutable non-novelistic forms fades away due tot the process of decentering and a growing cosmopolitan attitude adopted by national cultures. Plurilingualism “in itself” becomes plurilingualism “for itself”, due to the alternation of points of view, diversity of social voices, of the quasi-total disappearance of the authorial voice. In this respect, Joyce’s Dublin is a macrocosmic synthesis in which the peculiar ”chronotopes“ (the road, the encounter, etc.) combine according to specific codes. It is only when we find a Homeric equivalent that these codes acquire meaning. On the other hand, the Dublin of “Ulysses” has lost the significance of a centre of public life; it does not represent a community, as the characters no longer possess the integrity and unity implied by the communal principle. Dedalus, Bloom and the others roam through Dublin, in a dismembered universe whose lack of unity is even technically suggested by the breaking up of the epic into stricty independent passages. The enclosed space has lost its initial, organic state due to the all-embracing intrusion of the dialogue. According to Bakhtin this dialogue is the most effective device of the linguistic discourse.

Joyce’s novel also treats of “the cycle of the human body”. The uninhibited presentation of both the anatomy and physiology of the human body in ”Ulysses“ may be said to account for another tendency characteristic of the novel. “Man in itself” is shown in all the manifestations of his existence, in a continuous effort to stress the material essence of the world — a tendency originating from the Renaissance. Therefore Joyce is not liable to be charged with falling into naturalism, for in the aesthetic sphere of the novel, the image has come to subsume the cognitive and ethic functions. The “vulgar” voices in the novel consequently belong to the heroes and not to Joyce.

Joyce also wants his novel to be “a little story of a day (life)”. It is the story of a common day because the temporal logic of the characters’ development, of their flaws and deeds, is simultaneity. Bloom is the Wandering Jew, but also the frustrated father and husband; Stephen is Telemachus, but also Joyce himself (the autobiographical element is characteristic of any satirical vision). This simultaneity of characters is itself a manifestation of plurilingualism, though, only partially personified. Through semantic instability — both at the textual level and that of Homeric parallelism — the characters simultaneously acquire the various roles of the speaker. Joyce parodies his own procedure (a great many examples could be given in this respect; see, for instance, the recurrent references to Hamlet and Shakespeare) and, in this way the words become overloaded with meaning. This corresponds to the contradictory evolution of speech. (The process will be even more emphasized in “Finnegan’s Wake”). Through complete relativization, the word becomes a means of ”the hermeneutics of everyday life“. The heterolingualism inherent in the process of dialogue makes the procedure which

Bakhtin calls "hybridization" a means of approaching daily life. In "Ulysses" the "intrinsic hybridization" by which the image loses its special temporal co-ordinates in the tendency of debunking speech, is mixed with what we would call "extrinsic hybridization". The latter is accomplished by parodic references to the epopee, a form of absolute manifestation of speech, and to myth, an immutable form of thought. Therefore as a parody of the absolute of the Homeric epopee, "Ulysses" is also "the novel of a day". "Ulysses" always fascinated Joyce, but within a novelistic framework, the hero's figure could only appear in a comic mode, as an element of parody. By appearing in the novel, Ulysses loses his exemplarity because he enters the dialogized universe and becomes rather a modern counterpart of the "comic Ulysses", a common figure of popular farces in Antiquity and the Middle Ages. The diversity of languages in the making necessarily calls for the comic register, as myth has lost its supremacy over speech. This is, therefore, the only possible way of transposing myth *sub specie temporis nostri* by means of laughter, through a comic disguising of the word. The "accentuation" (Bakhtin's term) of Homer's epopee is performed by the comic destruction of pathetic convention. Besides plurilingualism, laughter is an essential element in creating the novel and Joyce is again a case in point. It is only laughter which goes beyond the scope of interlinguistic relations.

In "Ulysses" Joyce tells the story of two races in which by abandoning the epos, through parodic references to the Homeric matrix (initially meant to impose order), he decisively contributes to the parodic destruction of speech. It is from a poetics rather than a rhetoric point of view that the idiom is polemically aligned. The comic framework of plurilingualism also accounts for the presence of atypical forms, such as verse or quotations, excerpts from the press, quasi-or pseudo-scientific definitions. These serve to emphasize the relative nature of linguistic consciousness within the novel. The reader is left with practically unlimited possibilities of interpretation. Thus, myth is not really „transposed" in the novel. Speech is shown to have been liberated from the domination of myth, in a type of society, that, once the distance between language and reality is achieved, is necessarily placed in the comic range. Therefore, an otherwise natural appeal to the "absolute past" becomes impossible outside the satirical mode. By reformulating a statement of Bakhtin's, according to which the past must be temporally drawn nearer in order to become comic, we may say that, with Joyce, the past brought *sub specie temporis nostri* becomes comic, dismembered, unworthy of respect. The Homeric hero, always at one with himself, comes to be comically incomprehensible, while engaged in moral or amoral daily activities. He is viewed from an infinite number of angles by the others, but also by himself, through a continuous shift of perspective.

The impossibility of achieving a unique image is the natural corollary of creating dialogue which links characters and emphasizes their conflicting personalities. Deeply involved in daily routine, they make up

what Joyce wants to be "a sort of encyclopaedia", by refusing to submit to the sphere of the epos. The text is structured in discrete sequences that form an encyclopaedic image, arrived at, as Joyce puts it: "from a great height". Thus the discourse becomes self-critical, as it approaches a world in which social distinctions have been levelled, a world that is economically and ethnically open. This world is tackled with a kind of detachment that Mathew Arnold would call "disinterestedness". The identity of the characters, constantly subjected to interrelationships, has lost its paradigmatic significance, thus entering the field of the novel and implicitly belonging to our times. This alternation of idioms is only possible in the type of society characteristically created by Joyce. In such a society specific socio-political conditions presuppose total removal of linguistic barriers and they allow for the intrusion of everything that may be considered "popular", "low" or "vulgar" upon the "lofty" spheres of speech. In this respect the novel becomes the genre characteristic of our century, and "Ulysses" is a general synthesis of that genre.

As quoted at the outset, Joyce also said of "Ulysses" that: "each adventure... creates its own technique". In our opinion the statement can only validate the structure, since the absence of narration and the organization of the matter according to patterns in "The Odyssey" are rather a result of plurilingualism at its climax, than means of penetrating the characters' consciousness. The personal idiom, engendered by the diverse techniques of "stream of consciousness" (the direct interior monologue prevails) allows for the author's axiological accents to be presented in a less elaborate manner. At the level of interior monologue the „hybridization" of speech is more easily attained, because words are not rationally censored in order to be uttered.

Finally, with reference to the last part of Joyce's statement about "Ulysses": "each adventure is so to say one person although it is composed of persons", it only epitomizes previous assertions. Stephen, himself, says in the novel: "Every life is many days, day after day. We walk through ourselves meeting robbers, ghosts, giants... but always meeting ourselves". It is in fact a statement about the condition of man in the novel. He dialogizes at the boundary of some interconnected relationships, while being left with a certain degree of humanity. Subsequently he becomes a modern protagonist. Viewed from inside the text, man is no longer "man for himself" but "man in itself", asserting his freedom, within the framework of a literary genre that has done away with all linguistic dogmas.

If the problem of the novel is the problem of artistic manifestation of speech, then "Ulysses" undoubtedly proves to be the supreme moment in the evolution of the novel, an "epiphany" of its socio-historical development.

Furthermore, it is possible to view Bakhtin as a forerunner of intertextuality. This would not be the least important conclusion of our survey.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

BEN JONSON DESPRE CULTURA CLASICĂ A LUI SHAKESPEARE

IOAN CREŢIU*

ABSTRACT — Ben Jonson about Shakespeare's Latin and Greek. Ben Jonson's allusion that Shakespeare had 'small Latin and less Greeke' has too often been interpreted and translated into Romanian in such ways as to become grounds for ungainly criticism against Shakespeare's incomplete formal education; a reevaluation of the exact meaning of Ben Jonson's lines, and their equivalent in Romanian, is being attempted at.

Odată cu apariţia regretabilă a aşa numitei dispute sau controverse cu privire la paternitatea operelor lui William Shakespeare, controversă impregnată de rezonanţele unor conflicte ideologice a căror natură depăşeşte sfera urmărită de aceste rînduri, a început să se citeze tot mai des un vers dintr-un poem de Ben Jonson închinat lui Shakespeare, în care acest contemporan de renume al marelui dramaturg din Stratford ar fi spus în legătură cu educaţia şcolară a marelui geniu că Shakespeare nu ştia decît 'puţină latină şi chiar şi mai puţină greacă'. Opinia aceasta este uneori preluată ca atare chiar şi de către comentatori critici de mare reputaţie şi seriozitate, care de fapt combat ideea unei insuficienţe pe plan formativ-educativ a lui Shakespeare, fără să combată însă şi formularea ca atare; un exemplu ar putea fi rîndurile următoare: „Unii polemişti, în genere diletanţi, pornesc de la ideea că un om de origine socială şi cultură redusă ca ale lui Shakespeare ('a country lad', posedînd, după Ben Jonson, 'small Latind and less Greek') nu poate fi autorul unor opere de proporţiile şi profunzimea celei lăsate posterităţii"[1].

Părerea noastră este că aproape întotdeauna cînd s-au făcut referiri la aceste cuvinte ale lui Ben Jonson s-a neglijat contextul din care fac parte: în primul rînd este vorba de un poem laudativ închinat de Ben Jonson „Memoriei iubitului meu autor, domnul William Shakespeare, şi operelor pe care ni le-a lăsat", natura elogioasă a acestui poem constituind o explicaţie îndestulătoare că enunţurile conţinute nu pot fi nici critice şi nici nişte simple informaţii faptice; în al doilea rînd pretenţiile de rimă şi versificaţie precum şi arhitecturizarea imaginilor limbajului poetic au în mod evident prioritate faţă de conţinutul luat individual al fiecărui cuvînt sau imagini în detaliu; în al treilea rînd ideea se întinde pe nu mai puţin de unsprezece versuri, dacă nu chiar şaispre-

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România*

[1] Vianu, T., *Shakespeare şi opera lui*, Culegere de texte ctirice cu o prefaţă de ~, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1964, p. 479.

zece, şi anume într-o traducere de sens cu sens, fără pretenţii poetice, care ne aparţine:

Pentru că, de m-aş gîndi ca judecata-mi să ţină cont de anii [în care ai trăit]
Ar trebui să te pun alături de tovarăşii tăi de epocă
Şi să spun cît de mult ai întrecut în strălucire pe al nostru Lily
Sau pe sprinţarul Kid, sau versul formidabil al lui Marlowe.
Şi, deşi tu ai avut [parte de ceva mai] puţină latină şi chiar şi mai puţină greacă,
De la acest lucru şi pînă la a te onora [cum se cuvine] nu m-aş opri să caut
Alte nume, ci i-aş invoca [fără preget] pe tunătorul/cutremurătorul Eschil,
Pe Euripide şi pe Sofocle, să ne apară în faţa ochilor,
Pe Paccuuius, pe Accitus, cel ce a murit la Cordova,
Şi să prindă din nou viaţă spre a auzi încălţările eroilor tăi tragici păşind [ferm]
Şi scuturînd/zguduind scena.

(Din totalul de optzeci de versuri ale poemului redăm mai jos pentru conformitate în limba engleză versurile traduse:

„For, if I thonght my judgement were of peeres.
I should commit thee surely with thy peeres,
And tell, how farre thou didst our Lily out-shine,
Or sporting Kid, or Marlowe's mighty line.
And though thou hadst small Latine, and less Greeke,
From thence to honour thee, I would not seeke
For names; but call forth thund'ring Aeschilus,
Euripides, and Sophocles to us,
Paccuuius, Accius, him of Cordoua dead,
To life againe, to heare thy Buskin tread,
And shake a Stage..."[2].

Imaginea poetică destul de dezvoltată a acestor versuri are două elemente care, credem, se cer scoase în relief: în primul rînd jocul de cuvinte, cum ar fi opoziţia dintre „Lily" (care în afara faptului că e un nume propriu, mai înseamnă şi crin, adică floare albă, strălucitoare) şi verbul a străluci şi mai mult decît (out-shine); apoi epitetul „sprinţar" (sporting) şi numele propriu „Kid", care mai înseamnă şi „ied"; (s-ar putea specula şi în jurul combinaţiei „Marlowe's mighty line", deşi, în afara aliteraţiei jocul de cuvinte e mai puţin evident); apoi combinaţia de cuvinte „scuturînd/zguduind scena" (shake a Stage) care se referă la numele lui Shakespeare (adică „scutură lancie"). Al doilea element de subliniat este valoarea referenţială cuprinsă chiar în jocurile de cuvinte: Joh Lyly, Thomas Kyd şi Cristopher Marlowe sînt trei dintre dramaturgii cei mai de seamă ai teatrului elisabetan, reprezentînd grupul de scriitori cunoscuţi sub numele de „University Wits", adică „înţelepciunile universitare" sau „intelectualitatea academică", iar jocul de cuvinte „scu-

---

[2] Smith, D. N., *Shakespeare Criticism*, A Selection, With an Introduction by ~, Oxford University Press — Geoffrey Cumberlage, Publisher to the University —, London, New York, Toronto, 1954, p. 4.

turînd scena" (shake a Stage) referindu-se și la o aluzie malițioasă a altui reprezentant al acestui grup, și anume Robert Greene, care îl numește pe Shakespeare „shake-scene"[3], cîndva la începutul carierei dramatice a marelui geniu.

Deci, generalizînd, mult citatul enunț al lui Ben Jonson cum că Shakespeare nu ar fi știut decît puțină latină și chiar și mai puțină greacă, ar trebui înțeles într-o lumină nouă și anume că, deși Shakespeare nu a studiat atît de multă latină și greacă ca și unii dramaturgi cum ar fi Lyly, Kyd și Marlowe (sau chiar și Greene) care au fost renumiți prin studiile lor academice (de notat că pe atunci atît în renumitele Grammar Schools — care reprezentau nivelul mediu de învățămînt — cît și în universități, materiile de bază studiate erau latina și greaca), asta nu înseamnă că Shakespeare nu ar fi urmat pînă la capăt cursurile de la Grammar School din localitatea sa (avînd astfel cunoștințele de bază de latină și greacă, care intermediau accesul la logică și retorică precum și la alte subiecte de interes în cultura Renașterii), sau chiar că Shakespeare nu ar fi făcut unul sau două semestre (sau chiar ani) la Oxford, și în cele din urmă, deci, că Shakespeare nu s-ar fi bucurat și el într-o anumită măsură de educația formală a acelor vremuri. Dimpotrivă, în pofida faptului că Shakespeare s-a ocupat ceva mai puțin cu latina și greaca scolastică decît înțelepții dramaturgi universitari, el a reușit totuși să-i întreacă pe fiecare dintre reprezentanții menționați ai grupului, situîndu-se deasupra lor, în rînd cu cei mai mari reprezentanți latini și greci ai dramaturgiei, care sînt menționați și ei, ba chiar poate întrecîndu-i și pe aceștia. Iată dar că de fapt cuvintele „small Latin and less Greke" nu înseamnă că Shakespeare nu ar fi știut decît prea puțină latină și greacă, ci din contră, că Shakespeare de fapt știa și el latină și greacă, poate chiar mai multă decît confrații lui cu titluri academice, deși, sigur, nu învățase aceste materii atîția ani la rînd ca și ei. După cum reiese din studiul lui Sister Miriam Joseph[4] se poate deduce că, fără să fi obținut o diplomă universitară — ceea ce ar fi însemnat absolvirea unei facultăți — Shakespeare cunoștea destul de bine textele clasice de latină și greacă, de retorică și logică, el învățînd și reținînd cu o remarcabilă facilitate de autodidact (se pare că a fost o perioadă chiar și dascăl de școală) nu numai din cursurile facultății de drept pe care se crede că a urmat-o cîtva timp, ci și din situații de viață, din legături și contacte cu diferite persoane sau domenii de activitate.

Mergînd deci în continuare pe premisa că Shakespeare cunoștea nu numai destulă latină și greacă ci și destul de multe dintre textele latinești și grecești din care erau formate manualele școlare și universitare atît în Anglia cît și în celelalte centre de cultură din Europa și care constituiau un fond referențial comun de logică și retorică, în raport față de care s-a format cultura europeană, am putea ajunge și la premisa

---

[3] L e v i ț c h i, L., *Istoria literaturii engleze și americane*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 166.

[4] J o e p h, S. M., *Shakespeare's Use of the Arts of Language*, Hafner Publishing Company, New York, 1966, p. 28.

privitoare la formația sa umanist-renascentistă de tip european, realizată deasupra granițelor naționale, care ar putea seconda foarte bine atît preocuparea pentru natura general umană care străbate întreaga operă a lui Shakespeare cît și lejeritatea cu care subiectele pieselor sale par a depășit granițele naționale poposind în afara Insulelor Britanice ba în Italia, ba în Franța sau Grecia, Iliria (în Iugoslavia de azi), Viena, Boemia sau în Danemarca, personajele sale completînd paleta multinațională cu coloritul Spaniei, Egiptului, Ungariei, Poloniei, Rusiei ori chiar al Tunisiei, al Chinei sau al coastelor maure și al Africii. Pînă și numele de Transilvania este menționat, e drept, frugal, în piesa Pericles.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

SOME CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF ENGLISH ADVERBIAL CLAUSES

MARIANA GRUIŢĂ*

ABSTRACT. — The article pleads for the introduction of interclausal relations of *cumulation, exception* and *limitation* — which are often totally or partially omitted in English grammars — into the system of English adverbial clauses. The arguments that the author brings in favour of her position are based on *the universality* of such concepts as cumulation, exception and restriction or limitation, as well as on the fact that the Englisch language has *syntactic means* to express them at the interclausal level.

0. Pedagogical utility, as a fundamental *raison d'être* of contemporary contrastive studies, should not be viewed as the only gain to be derived either from the global or from the partial comparison of two language systems. Such confrontative studies can often provide useful hints for general linguistics and can help to solve certain theoretical and descriptive problems of the examined languages. They can also help the linguist extend certain principles verified in one language to the investigation of the corresponding compartment of the other language. Of course, one should be constantly aware of the risks involved in this transfer and, to the extent possible, avoid encasing the linguistic material of one language into the grammatical moulds of the other.

The contrastive study of adverbial clauses in English and Romanian has helped me look at this section of the English grammar from, a new perspective and suggest some new and more efficient criteria for its description[1]. Consequently, on the basis of semantic differences — also reflected in the selection of connectives —, I have included in the category of English adverbial clauses certain interclausal relations often omitted in English grammars, i.e. *clauses of opposition, cumulation, exception* and *restriction* or *limitation*[2]. I have done this, by taking into

* *University of Cluj-Napoca, Faculty of Philology, Department of Germanic Languages, 3400, Cluj-Napoca, Romania*

[1] See my articles: *On Causal Connectives in English and Romanian* (in „Revue roumaine de linguistique", XXVIII, 1983, nr. 1, p. 53—62); *Raportul concesiv în engleză și română* (in „Cercetări de lingvistică", XXVIII, 1983, nr. 1, p. 18—24); *Conective spațiale în engleză și română* (in „Cercetări de lingvistică", XXIX, 1984, nr. 2, p. 144—148); *Aspecte ale raportului condițional în limba engleză* (in *Pro Didactica*, Cluj-Napoca, forthcoming); also see my book *A Contrastive Syntax of English and Romanian. The Compound and the Complex Sentence*, University of Cluj-Napoca, 1985, p. 61—142.

[2] See, among others, Jespersen, O., *A Modern English Grammar on Historical Principles*, vol. V, London, 1961; Curme, G., *English Grammar*, New York, 1947; Zandvoort, W. R., *A Handbook of English Grammar*, 3rd ed., London, 1965; Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J., *A Grammar of Contemporary English*, New York, 1972. Quirk et al., in their grammar entitled *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, 1985 include the *clauses of contrast* and *exception* (p. 1102), but do not cover the whole gamut of their variants; clauses of cumulation and restriction are again omitted.

account *the universality* of these concepts, as well as the fact that the English language has some *syntactic means* of expressing these relations at the interclausal level.

In this article, I will give a description of the interclausal relations of *cumulation, exception* and *restriction* in English[3].

1. The cumulative subordinate clause expresses addition and cumulation[4], i.e. a relation somewhat similar to the copulative relation[5], but realized by means of subordination. In English, this clause has a precarious position and therefore none of the grammars and studies consulted describes it. I believe that this adverbial clause must obligatorily be introduced into the system of English subordinate clauses, my assertion being based, first of all, on the fact that English has a particular connective specialized in expressing cumulation at the interclausal level. This connective in *not only that,* usually ignored by grammarians or assigned to other relations[6]:

(1) (a) **Not only that** *he didn't come, but he didn't even send us a message*
(b) **Not only that** *he doesn't work, but he also insults us.*

Among the arguments that can be brought in favour of the interpretation of *not only that* as a subordinator, I mention the following:

(a) This complex connective ends in *that,* which is a subordinator with a clear finite-verb government;

(b) *Not only that* does not exhibit the general characteristics of coordinators[7], such as:

— *the uniqueness,* according to which real coordinators never allow other coordinators to precede them (*not only that* can be preceded by *and*);

— the possibility of occurring both at the *sentence-internal* and at the *interclausal level* (*not only that* can occur only at the interclausal level).

As the examples under (1) show, the only *syntactic ordering* for sentesces containing an adverbial clause of cumulation is *B — A* (where A = head clause and B = subordinate clause). It must also be noted that a *correlative* is always obligatory in the head clause (*even, also,* etc.).

---

[3] For the contrastive analysis of the interclausal relation of opposition in English and Romanian, see Gruiţă, M., *Relaţia opoziţională în engleză şi română* (forthcoming in „Cercetări de lingvistică", XXXI, 1986, nr. 2).

[4] As with concessive clauses, the notion of cumulation is expressed in the head clause and not in the subordinate clause.

[5] Due to this similarity, the cumulative relation is often interpreted as a copulative relation; see Halliday, M. A. K. and Hasan, R., *Cohesion in English,* London, 1976, p. 245.

[6] *Ibidem.* Also see Quirk et al., *A Comprehensive Grammar of the English Language,* p. 930.

[7] For the general characteristics of coordinators in English and Romanian, see Gruiţă, M., *A Contrastive Syntax of English and Romanian,* p. 5—9.

The precarious position of the adverbial clause of cumulation in English is partly due to its fragile status. This type of clause has a rather low frequency, being used mostly in emphatic contexts. *Cumulation* is usually expressed, in English, by *gerundive constructions, independent sentences* and *coordinated clauses*. In the case of gerundive constructions, the cumulative meaning is carried by such prepositions as *besides* or *in addition to*:

(2) (a) *He skates* **in addition to** d a n c i n g.

(b) *Bill reads a lot* **besides** w r i t i n g *short-stories.*

When cumulation is expressed by means of independent sentences and conjoined clauses, the relational role is held by some *interesentential connectives*[8], such as *additionally, in addition, in addition to this, further, urthe rmore, moreover, also, besides,* etc.:

(3) (a) *He is a smart boy,* **and,, additionally,** *he is very hard-working.*

(b) *John claims that he doesn't know Mary.* **Furthermore,** *he denies ever having seen or spoken to her.*

2. T h e a d v e r b i a l c l a u s e o f e x c e p t i o n stands in a dual relation of oppositios with respect to the head clause: *totality/exception + negative/affirmative*. The terms of the first opposition are distributed in the following way: *the superordinate clause* contains the notion of *totality*, while *the subordinate clause* that of *exception*. The opposition *negative/affirmative* exhibits an alternative distribution of the terms: *negative superordinate clause/affirmative subordinate clause* and vice versa. Consequently, I have distinguished *two types* of adverbial clauses of exception: *affirmative clauses of exception* and *negative clauses of exception.*

2.1. A f f i r m a t i v e c l a u s e s o f e x c e p t i o n express an exception from the negative totality formulated in the head clause, and are introduced by the following connectives (specialized in expressing exception): *except that, but that, save that, only that.* The first two subordinators are used in standard language, *save that* is typical of literary language[9], while *only that* (*beyond that,* also) of colloquial speech[10]. The list of connectives could be supplemented by some *complex subordinators* formed of a relative pronoun, relative adverb or a conjunction and a relational word that expresses exception, such as *apart from, save, except for, except, only, but,* etc.:

(4) (a) *You are not allowed to eat anything* **except for what** *I have given you.*

(b) *I never spoke to him* **apart from when** *I first met him.*

(c) *You are not going anywhere* **except where** *I send you.*

---

[8] For a detailed description of intersentential connectives in English and Romanian, see G r u i ţ ă, M., *Intersentential Connectives in English and Romanian.* in „Revue roumaine de linguistique", XXIX. 1984, nr. 4, p. 305—314.

[9] See Q u i r k et al., *A Grammar of Contemporary English*, p. 727.

[10] See C u r m e, G., *op. cit.*, p. 190—191.

Some English grammars[11] include in the inventory of subordinators of exception the simple forms too, e.g. *but, except, save, only*. I do not share this position, since it is necessary to make a clear-cut distinction between the interclausal and the sentence-internal usage of these connectives. Thus, when they are used as interclausal relaters, *that-deletion* is frequent, especially in colloquial speech:

(5) (a) *He does nothing all day long* **except (that)** *he eats and drinks.*
(b) *I don't know anything* **only (that)** *he has no family and he is poor.*

In *infinitival* and *gerundive* constructions, *that* is *obligatorily* deleted, and the above-mentioned connectives have a prepositional status (sentence-internal relaters):

(6) (a) *He cannot* **but** admire *her.*
(b) *I have done nothing* **except** send *for his mother.*

The negative totality can sometimes be marked in the head clause by some words which have a negative meaning, such as *nobody, nothing, nowhere, no, any, anything, anything else, anywhere,* etc. (see the examples given thus far).

2.2. Negative clauses of exception denote an exception from the affirmative totality expressed in the head clause and are introduced by *the same* subordinators as the affirmative clauses. The difference between the two types of clauses lies in the type of *correlative* used in the head clause. While in the case of affirmative clauses, the head clause contains some correlatives denoting negative totality (see *supra*), in the case of negative clauses, the heads include some correlatives expressig the affirmative totality, such as *always, everywhere, everybody, everything,* etc.):

(7) (a) *We go shopping every week* **except when** *we are not in town.*
(b) *He has done everything* **except what** *I told him.*

3. The adverbial clause of restriction or limitation indicates either an action (or an object) which restricts the action of the head clause, or the point of view from which the assertion expressed in the head clause is made. Consequently, two types of adverbial clauses of restriction can be distinguished in English.

The first type, which denotes an action (or an object) which restricts the action of the head clause, is introduced by a non-specialized connective[12], *as*:

(8) *John is not very careful* **as** *regards money.*

---

[11] *Ibidem*. Also see Scheurweghs, G., *Present-Day English Syntax*, 2nd ed., London, 1961, p. 222; Quirk et al., *A Comprehensive Grammar of the English Language*, p. 1103.

[12] For the classification of subordinators into *specialized* vs. *non-specialized*, see Gruiță, M., *Intrasentential Connectives in English and Romanian*, in „Revue roumaine de linguistique", XXXI, 1986, nr. 4, p. 305—315.

From this simple conjuction, some other complex subordinators can be formed: *as far as, so far as, insofar as* and *in so far as*[13]:

(9) (a) **As far as** *I am concerned, the fact does not bother me.*

(b) *That's all right* **so far as** *I am concerned.*

(c) **Insofar as** *turbo jets are concerned, they are the most efficient at high speeds.*

As the above-examples show, this type of restrictive clause employs certain verbs whose semantics express a notion of limitation, i.e. *to concern, to regard,* etc.

The second type of restrictive clause, which shows the point of view from which the assertion expressed in the head clause is made, employs *the same* connectives as the first type:

(10) (a) **As** *I see it, the boy is not a genius.*

(b) **As far as/so far as** *I can see it, he has no reasons to get angry.*

In addition, it may also use some other subordinators, i.e. *that* and some complex subordinators formed with *that* and *what* and which also include *for*[14]:

(11) (a) *He has never been here,* **that** *I know.*

(b) *He may be dead* **for what/for all (that)/for anything (that)** *I know.*

In conclusion, it may be said that English restrictive connectives are organized into a unitary formal and functional system, the basic subordinators being similar to one another both formally and functionally, i.e. they are all formed with *as* and are substitutable for one another, due to their synonymy. The same remark partially holds true for the connectives used exclusively to introduce the second type of restrictive clauses, with the exception that their morpho-phonemic structure is based on different constituents *(for ... what/that)* and their distribution is rather reduced.

---

[13] See Curme, G., *op. cit.*, p. 184—185; Jespersen, O., *op.* cit., p. 371. Unfortunately, more recent grammars of English unjustifiedly omit the restrictive clause (see both grammars written by Quirk et al.).

[14] See Jespersen, O., *op. cit.*, p. 371 and Curme, G., *op. cit.*, p. 185.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

DE NOUVEAU SUR que TAMPON SYNTAXIQUE

IOAN BACIU*

ABSTRACT. — Once More about *que* as a Syntactic Buffer. The author shows that sentences as *Mentir est une honte* have a variant with the subject detached after the predicative and separated of this by a buffer **que**: *C'est une honte QUE mentir.* If in the last sentence we question the predicative by means of **que**?, we obtain the sentence *Qu'est-ce QUE mentir?*, where, in spite of the opinion of French authors, the first **que** is the interrogative pronoun and the second is the buffer **que** and so we have not here the emphatic interrogative pronoun *(qu'est-ce que?)* used without verb. Finally the author formulates the hypothesis that this buffer **que** originates in emphatic sentence as: *C'est une honte qu'est mentir* after deletion of the link verb *est*.

1. Dans une communication orale faite à la filiale de Cluj-Napoca de la Société Roumaine de Linguistique Romane[1] nous apportions comme argument en faveur de l'explication de CE QUI et de CE QUE de l'interrogation indirecte française par *qu'est-ce qui*, respectivement *qu'est-ce que* de l'interrogation directe dont les premiers représenteraient la partie finale[2], le fait que CE QUI et CE QUE ne sont possibles que là où dans l'interrogation directe correspondante *qu'est-ce qui* et *qu'est-ce que* sont possibles, c'est-à-dire seulement si la phrase interrogative contient un verbe fini.

---

* *Université de Cluj-Napoca, Faculté de Philologie, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie*

[1] Séance du 20 novembre 1981. Le présent article est le développement d'une autre communication, faite toujours à la S.R.L.R., le 17 avril 1982.

[2] L'idée n'est pas nouvelle, mais d'habitude on ne parle que de CE QUE (et avec des réserves: „[...] peut-être faut-il voir dans ce tour une transposition, dans l'interrogation indirecte, de la formule périphrastique d'interrogation directe *qu'est-ce que*, dont on n'aurait conservé que les deux derniers éléments, (... *ce que*), [...]" Le Bidois, G. et R., *Syntaxe du français moderne*, I, Paris, 1968, § 655). Seul Ph. Martinon, à notre connaissance, prend en considération, sans apporter d'arguments, CE QUI: „Quant à l'interrogation indirecte, elle se transforme en une proposition relative pure et simple par la suppression de *qu'est:* [...]" *(Comment on parle en français,* Paris, [1927], p. 245). La plupart du temps, les auteurs se contentent de signaler que CE QUE a pris la place de QUE (cf. Foulet, L., *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1930, § 269; Galliot, M., *Etudes d'ancien français,* Paris, 1967, pp. 99 et 262; Wagner, R. L., Pinchon, J., *Grammaire du français classique et moderne,* 2-e éd., Paris, [1962], p. 570, etc.) ou que QUI s'est fait précéder par CE (Nyrop, Kr., *Grammaire historique de la langue française,* V, Copenhague, [1925], § 356), certains allant jusqu'à préciser qu'on n'y a pourtant pas affaire à une relative (contre l'avis de Ph. Martinon rapporté ci-dessus: „*Ce qui, ce que* représentent en ce cas une toute autre expression que *ce qui, ce que* conjonctifs neutres quoiqu'ils se soient sans doute formés sous l'influence de ces derniers contaminant le simple *que* interrogatif", Wartburg, W. v. et Zumthor, P., *Précis de syntaxe du français contemporain,* 2-e éd., Berne, [1958], § 23).

Or, cet argument semble être annulé par un passage de M. Grevisse[3]: „Devant un infinitif avec ellipse du verbe *pouvoir*, *que* attribut ou complément d'objet n'est jamais remplacé par la périphrase: *QUE devenir? QUE faire?*“, ce qui confirme encore notre argument, car *qu'est-ce que* demanderait un verbe fini, mais il continue: „Avec le verbe *être*, on a parfois *que* attribut: *Qu'est ce* bruit? (Hugo, *Hern.*, III, 5)“, et finit par soutenir: „Mais on dit le plus souvent: *QU'est-ce que*...? — Cette périphrase est même obligatoire avec un infinitif sujet: *QU'EST-CE QUE mentir?*“ Cette dernière affirmation annule notre argument — *qu'est-ce que* serait possible dans une phrase sans verbe fini, alors que CE QUE en est exclu! — et en même temps elle contredit la première citation de l'auteur *(QUE devenir?*, mais *QU'EST-CE QUE mentir?)*. De plus dans *Qu'est-ce que mentir?* il n'y a pas de prédicat, car *mentir* est, de l'avis même de l'auteur et à juste titre, sujet. Cette absence ne gêne pas non plus Ph. Martinon qui est plus explicite: „Avec le verbe *être* seul, *que* attribut cède tout à fait la place à *qu'est-ce que:* on ne dit pas et on n'écrit guère *qu'est la vie*, mais *qu'est-ce que la vie*, sans *est*, et jamais, avec un infinitif sujet, *qu'est mourir*, mais *qu'est-ce que mourir*, toujours sans *est*“[4]. Personne n'a jamais expliqué, et pour cause, pourquoi le remplacement de *que* par *qu'est-ce que* entraîne obligatoirement la supperssion de *être*.

2. Prenons maintenant les couples de phrases suivants où (b) représente la variante avec SN sujet détaché[5] à la fin de la phrase (a):

(1)	(a) *Mentir est une honte*,	(b) *C'est une honte QUE (DE) mentir;*
(2)	(a) *Mentir est honteux*,	(b) *C'est honteux QUE (DE) mentir;*
(3)	(a) *Partir est mourir un peu*,	(b) *C'est mourir un peu QUE (DE) partir;*
(4)	(a) *Le vie est une aventure*,	(b) *C'est une aventure QUE la vie.*

La première constatation est que l'usage fait apparaître de façon régulière un QUE entre deux nominaux, l'un attribut, l'autre sujet détaché à la fin et un QUE le plus souvent suivi d'un DE (en fait il y a trois variantes: QUE seul, DE[6] seul et les deux ensemble, par contamination) entre l'attribut, quel qu'il soit, et un infinitif sujet détaché à droite de l'attribut. Ce QUE est une sorte de mot cheville, „sorte de pause prononcée“[7], un „pur tampon syntaxique“[8].

[3] *Le Bon Usage*, Paris, 1961, § 570, Rem. 2.

[4] *Op. cit.*, pp. 245—246.

[5] Dans le sens de Gross, M., *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Paris, [1968], pp. 146—147.

[6] Ce DE peut provenir de phrases du type (a) avec un DE devant l'infinitif: „*De l'entendre me fait mal*“ (Duhamel, G.), qui donne facilement la phrase (b): *Ça me fait mal DE l'entendre* (cf. Togeby, K., *DE + l infinitif successeur de l'infinitif substantivé*, in *Le Français modrene*, 1, 1957, pp. 1 sqq.).

[7] Frei, H., *La Grammaire des fautes*, Paris, 1919, p. 272.

[8] Comme appelle A. Henry le second *que* de: „*Ce que c'est que la vie!*“ (*Etudes de syntaxe expressive*, Bruxelles, 1977, p. 153).

La deuxième constatation est que, si, dans les phrases ci-dessus, nous posons la question à l'attribut à l'aide du simple pronom *que*, qu'on notera QUE_1, celui-ci passera en tête et determinera l'inversion simple du vrai sujet dans (a) et du sujet factice *ce* dans (b), où nous noterons QUE tampon syntaxique par QUE_2, et qu'on obtiendra:

(1') (a) *QU_1'est mentir?* (b) *QU_1'est-ce QUE_2 mentir?*
(3') (a) *QU_1'est partir?* (b) *QU_1'est-ce QUE_2 partir?*
(4') (a) *QU_1'est la vie?* (b) *QU_1'est-ce QUE_2 la vie?*

Ces phrases nous permettent une troisième constatation: à savoir que les questions (a) représentent justement ce qu',,on ne dit et on n'écrit guère" et que les questions (b) ne sont que les phrases données par Ph. Martinon et M. Grevisse comme plus acceptables ou même obligatoires. Seulement il est évident, espérons-nous, que *qu'est-ce que* n'y a pas remplacé *que* et que *être n'y* est pas absent, comme le disait explicitement Ph. Martinon et comme le laissait déduire M. Grevisse. Donc *qu'est-ce que* ne s'emploie pas en l'absence d'un verbe fini et notre argument n'est pas démoli. En échange, dans les questions (b) de (1'), (3') et (4'), où il y a le verbe fini *est*, QUE_1 peut être remplacé par QU'EST-CE QUE, ce qui entraîne le retour à l'ordre sujet — verbe (*c'est* et non plus *est-ce*):

(5) *QU'EST-CE QUE c'est QUE_2 mentir (partir, la vie)?*[9]

On remarquera également que le tampon QUE_2 se conserve au passage à l'interrogation indirecte: *Je demande CE QUE c'est QUE_2 mentir.* De même, dans une phrase telle que: ,,[...] *il est de ceux qui font le mieux voir quel homme c'était QUE M. l'évêque de Digne*" (Hugo), où le détachement à droite du sujet, qui a fait paraitre QUE_2 (... *c'était un homme* ... *QUE M. l'évêque* ...) est suivi d'un déplacement en tête dû au déterminant exclamatif *quel*, mais avec maintien de QUE_2.

Enfin, dans les phrases (1) à (4) le présent n'est pas le seul possible (même si l'éventuail des temps est restreint): *est* de (a) peut y être remplacé par *était*, ce qui donne dans (b) *QU_1'était-ce QUE_2* et transforme (5) en:

(5') *QU'EST-CE QUE c'était QUE_2 mentir?*

Or, les formes périphrastiques des pronoms interrogatifs n'ont jamais

[9] Il faut distinguer les questions comme (5), qui sont du français littéraire, de phrases parlées où le mot interrogatif est renforcé deux fois de suite (phénomène signalé par A. Dauzat pour la langue des XV-e au XVII-e siècles, dans *Histoire de la langue française*, Paris, 1930 § 451; par Wartburg, W. v. et Zumthor, P., *op. cit.*, § 32, etc.), comme par exemple: *QU'EST-CE QUE C'EST QUE tu cherches?*, où il y a trois étapes: 1) *QUE_1 cherches-tu?* 2) *QU_1'EST-CE QUE_2 tu cherches?* et 3) *QU_1'EST-CE QUE_3 C'EST QUE_2 tu cherches?*, avec un prédicat distinct, *cherches*. Or, ici aussi Grevisse, M. prend une phrase du type (5) pour une phrase de langue parlée avec double renforcement („*QU'EST-CE QUE C'EST QU'un bourgeois?*", qu'il transcrit en capitales, et donc considère comme un pronom interrogatif renforcé, jusqu'au sujet *un bourgeois*, quand en réalité il y a l'interrogatif *qu'est-ce que* suivi par le sujet formel et le prédicat, *c'est*, par QUE tampon et enfin, par *un bourgeois*, op. cit., § 570, Remarque 3).

que la forme: *qu'est-ce que, qu'est-ce qui,* etc. avec *est* bloqué au présent.

3. Reste maintenant à trouver l'origine de QUE_2 avec rôle de „tampon syntaxique". Selon la plupart des auteurs ce serait la conjonction universelle *que*[10]. Si nous examinons:

(6) (a) *„C'est un douloureux labeur QUE la rupture des sombres attaches du passé"* (Hugo);

(b) *La rupture des sombres attaches du passé est un douloureux labeur,*

nous observons que dans (a) et (b) l'attribut *labeur* n'accepte qu'un prédéterminant indéfini, alors que le sujet, détaché dans (a), non détaché dans (b), n'en accepte qu'un défini: ce dernier est un thème, le premier est un propos. Comme des phrases (a) ne correspondent qu'à des phrases (b) de type équationnel, telles que (6), nous formulons l'hypothèse que (6) (a) provient d'une phrase à attribut clivé dérivée de (6) (b):

(7) *C'EST un douloureux labeur QU'est la rupture des sombres attaches du passé*[11],

avec suppression du verbe *est* (vu qu'il figure déjà dans l'isolant C'EST...QUE), ce qui donne (6) (a). Notons que la suppression du verbe *être* se rencontre aussi avec l'autre isolant (C'EST...QUI), mais, comme QUI est marqué, à la différence de QUE qui, de par sa polysémie et sa fonctionnalité multiple, se prête à un emploi vidé de sens, QUI donc sera supprimé en même temps que *être* qui suit: *C'EST lui QUI est le responsable* devient *C'EST lui le responsable.* D'ailleurs QUE aussi est supprimé, s'il ne doit pas jouer le rôle de tampon syntaxique, ce qui arrive quand l'attribut est un adjectif ou un adverbe: *C'EST beau QU'est ce film* donne *C'EST beau, ce film*[12].

---

[10] Voir, par exemple, ce que rapporte Grevisse, M., *op. cit.,* § 522. 2° B, note 2 et § 547.

[11] Ce qui n'est pas très loin de l'explication de Nyrop, Kr., selon qui (6) (a) proviendrait de la phrase, moins naturelle que notre (7): *C'est un douloureux labeur ce qu'est la rupture... (op. cit.,* V, § 23), explication que Frei, H. repousse comme artificielle et se contente de dire que: „En réalité, le *que* est un simple signe d'inversion: *la rose este une belle fleur Z (c')est une belle fleur (que) la rose (loc. cit.).* Signe d'inversion ou non, on peut se demander d'où il provient.

[12] La difficulté que crée: *C'est beau, cette revue,* qui ne peut provenir de: **C'est beau qu'est cette revue,* pourrait être éludée: avec la suppression de *qu'est,* le lien qu'entretenait *belle* avec le vrai sujet *cette revue* est coupé et l'adjectif s'accorde avec le sujet formel *ce.* Reste pourtant un point obscur: de ce qui précède résulte que le détachement du sujet est l'effet d'un clivage préalable. Or, il y a des phrases avec détachement très analogue où pourant on ne peut découvrir aucune trace de clivage: *Ça broute l'herbe d'autrui, son âne* (il est vrai aussi qu'il n'y existe aucun QUE_2 qui sépare *autrui* de *son âne!*).

Enfin, si QUE tampon provient de C'EST... QUE, on devrait s'attendre à le trouver dans la variante avec détachement du sujet de: *Ce livre est pour enfants, Cette statue este en bronze, Ce bouquet est à Marie,* etc. Or, si le clivage y est tant bien que mal toléré *(C'EST à Marie QU'est ce bouquet),* la forme avec QUE_2 est exclue *(*C'est à Marie QUE ce bouquet),* ce qui semble s'expliquer de la même façon que l'inacceptabilité de: **C'est dehors QUE son chien* (< *C'EST dehors QU'est son chien*): QUE_2 serait exclu quand l'attribut est un adverb ou un SPrép à valeur adverbiale.

Enfin, il nous semble permis de retrouver QUE tampon syntaxique dans des phrases nominales comme: „*Scène exemplaire, plus j'y repense, QUE la scène de ce soir-là!*“ (H. Bazin), „*Bien compliqué, décidément, QUE tout cela*“ *(Le Point)*, avec omission de C'EST initial et de *être* après QUE[13,14].

[13] Le français répugne à mettre en séquence immédiate un mot interrogatif et un pronom personnel sujet, d'où le déplacement du sujet après le verbe ou l'insertion de *est-ce que* qui les sépare. La langue populaire emploie aussi QUE tampon: „*Alors de quoi QUE tu viens te plaindre?*“ (Céline) à côté de la séquence immédiate (... *de quoi tu viens te plaindre?*). Il n'est peut-être pas exagéré de voir toujours un tampon syntaxique dans les incises populaires: „*Bonjour, madame la comtesse, QU'il fait, l'esclave*“ (San-Antonio).

[14] Dans la 12-e éd. du *Bon Usage* refundue par Goosse, A. (éd. Duculot, Paris-Gembloux, 1986, § 388, b), 2° Rem.), il est reconnu au passage que: Qu'est-ce que l'amour?“ est l'interrogation portant sur, par exemple: „C'est une passion dangereuse“, mais notre article a été rédigé et présenté à la rédaction depuis bientôt deux ans et nous n'avons pu consulter cette édition que lorsque notre article était déjà sous presse.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

LA CRITIQUE LITTÉRAIRE ET TANT QUE DISCOURS MODULATEUR

MIHAI ZAHARIA*

ABSTRACT. — The Literary Criticism as Modulation Discourse. The starting point of this study is the idea that the extreme alternatives of the critical discourse are tautology (1) and autarky (2). In both cases tie critical discourse would be mixed up with literature itself from the formal (1) and the ontological (2) points of view. The mode of signification of the literary text could not be, in this extreme and absurd situation, but implicit (the reading as a psychological act). In the case of an explicit significance, literature generates, among other things, the critical discourse which exists definitely in the broad field of intertextuality. Unlike the pastiche, the parody or even the creative literary use of previous themes, the critical discourse singularizes and proposes to the literary text the confrontation with non artistical *langages*, therefore, transitive ones. That makes the critical discourse to be permeable to a systematic approach. Having in view this purpose, our study suggests the concept of modulation discourse which makes possible the coming to light of the constant parameters proposed by some critical discourse during the process of signification. These parameters could become, from a semiotical point of view, a privileged object of study, by comparison with the generative models — special *langages*, formalized or not.

La critique littéraire a été — et reste toujous — une activité ambiguë et, somme toute, fort problématique. Critiques „professionnels", universitaires et écrivains la pratiquent assidûment, sans toutefois réussir à en faire un corpus homogène. Il semble évident que la complexité ontologique de la littérature elle-ême y est pour quelque chose. Bref, la critique paraît épouser de près, quelle que soit la forme qu'elle revêt, le devenir sinueux de l'oeuvre littéraire. C'est — évidence oblige — le sort de toute réalité seconde. C'est également le premier et, sans aucun doute, le plus important des traits caractéristiques assurant à la critique son statut d'activité spécifique, distincte de tout ce qui se produit à travers le vaste domaine de la littérature et de l'ensemble des réflexions que celle-ci engendre. Adrian Marino cite toute une liste d'écrivains et de critiques importants tels Victor Hugo, Oscar Wilde, Charles Du Bos, Benedetto Crose, Paul Valéry, Serge Doubrovsky, ayant formulé une opinion quasi-identique. Victor Hugo qui est, semble-t-il, le premier en date à l'avoir fait, est également celui qui donne la formule la plus heureuse, dans une lettre de 1866: „Vous créez sur une création" (Marino, 1968: 426). La formule hugolienne a le mérite particulier de souligner le caractère second, mais créateur de ce discours paradoxal qu'est la critique. Car écrire *sur* la littérature n'est nullement une

* *Université de Cluj-Napoca, Faculté de Philologie, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie*

simple démarche en marge de ce qui en constitue la motivation immédiate. Il s'agit là, dans une large mesure d'un type bien defini d'activité *créatrice* qui, plus d'une fois, a survécu aux textes qu'elle a été censée „commenter". L'exemple qui s'offre presque de lui-même à cet égard est celui de Georg Lukacs dont la plupart des essais de *L'Ame et les Formes* se réfèrent à des écrivains complètements oubliés de nos jours: Rudolf Kassner, Charles-Louis Philippe, Richard Beer-Hofmann, Paul Ernst. Les trois „sommets" qui y figurent (Kirkegaard, Novalis, Stefan George) ne perturbent, eux non plus, le discours critique lukacsien, particulièrement brillant, à tous les points de vue.

Comme la littérature, la critique entretient avec le réel des rapports inextricables. D'une part, elle le fait à travers les textes littéraires, c'est-à-dire d'une façon hautement médiatisée; d'autre part, la réflexion critique participe d'une façon *indépendante* à l'élaboration d'une image spécifique de la réalité, grâce à son propre système de référence.

Dans le très célèbre et, par endroits, très curieux article *„Qu'est-ce la critique"*, paru en 1963 dans le Times Literary Supplement (et republié par la suite dans les premiers *Essais critiques*) Roland Barthes fait le point sur le problème. La prise de position barthésienne a déclenché, comme toujours, toute une chaîne de commentaires. Malheureusement, l'intervention de Barthes a été jugée presque à l'unanimité en fonction d'une brève citation qui, en dehors de son contexte, pèche par une univocité qui n'est pas du tout celle de l'auteur: „L'objet de la critique est très différent; ce n'est pas le „monde", c'est un discours, le discours d'un autre: la critique est discours sur un discours; c'est un langage *second,* ou méta-langage (comme diraient les logiciens) /c'est Barthes qui souligne/, qui s'exerce sur un langage premier (ou langage-objet)" (Barthes, 1964: 255). Comme l'affaire Barthes-Picard était sur le point d'eclater au grand jour (voir Bartes, 1963, *Sur Racine,* Picard 1965, *Nouvelle critique ou nouvelle imposture?* et surtout Barthes, 1966, *Critique et vérité)*, les intentions polémiques du chef de file de la nouvelle critique française sont parfaitement transparentes. C'est dans cette perspective qu'il faudrait comprendre d'autres formules empreintes de la même univocité que l'on peut découvrir dans l'article en question: „. . . le critique n'est qu'un métalangage"; „le discours critique comme d'ailleurs le discours logique — n'est jamais que tautologie", etc. (Barthes, 1964: 255—256). C'est seulement à la fin que le penchant barthésien pour le paradoxe cède le pas à une vision plus calme du problème: le méta-langage critique s'avère, en dernière analyse, chose impure. Cette volte-face tardive qui n'est qu'un effet calculé, sans doute, de la stratégie scripturale de l'auteur, aurait dû prévenir toute une série de malentendus et d'exagérations de la part des tenants de la seule approche technique, pure et hautement formalisée en la matière. Aussi devons-nous prendre la liberté de citer *in extenso* le fragment en question: „C'est en effet en reconnaissant qu'elle n'est elle-même qu'un langage (ou plus exactement un méta-langage) que la critique peut être contradictoirement mais authentiquement, à la fois objective et subjective, historique et existentielle, totalitaire et libérale. Car d'une part le

langage que chaque critique choisit de parler ne lui descend pas du ciel, *il est l'un des quelques langages que son époque lui propose* /c'est nous qui soulignons/ il est objectivement le terme d'un certain mûrissement historique du savoir, des idées, des passions intellectuelles, il est une nécessité; et d'autre part, ce langage nécessaire est choisi par chaque critique en fonction d'une certaine organisation existentielle comme l'exercice dans lequel il met toute sa „profondeur", c'est-à-dire ses choix, ses plaisirs, ses résistances, ses obsessions. (Barthes, 1964: 257). Il est facile de constater que l'esprit du *Degré zéro de l'écriture* refait surface pour amenuiser une dissymetrie dangeureuse, due a des propos dont le choix avait été décidé, d'une façon unilatérale, par l'effort barthésien d'en finir avec le langage incolore et prudent de la critique dite traditionnelle. Le plus subtil des stylistes de la critique française actuelle aurait dû être le dernier à réduire le discours critique — même par antiphrase — à la simple tautologie. Le côté amusant de la situation est que, même si ce cas extrême était possible, cela ne changerait pas grand chose aux données du problème.

Jorge Luis Borges en offre l'extrapolation complète par la performance singulière de Pierre Menard, projection imaginaire du critique idéal, qui assume la mystérieuse tâche de reconstruire *à la lettre* le chef d'oeuvre de Cervantes. Il en résulte un texte absolûment identique à *Don Quichotte,* mais infiniment plus riche parce que plus ambigu (Borges, 1972: 69—81). La parabole borgesienne est à méditer: anachronique de par sa nature même, le discours critique affirme contre son gré une appartenance à un espace et à un temps qui ne sont pas ceux de l'oeuvre. Si, en raison d'absurdes circonstances, la conscience critique ne s'exprimait plus, la littérature s'en trouverait démunie de son fer de lance — véritable machine à traverser le temps — et risquerait de s'enliser à chaque pas du labyrinthe de l'histoire. George Steiner est loin de se méprendre en comparant la traduction à un transfert réciproque d'énergie vitale /interanimare/ (Steiner, 1983: 549). Et qu'est-ce que la critique sinon une tentative de traduction transhistorique. Nous n'entendons pas par là une démarche qui se contenterait tout simplement de résumer et de juger une oeuvre comme dans le cas du feuilleton critique s'attaquant à des productions contemporaines en vue de déblayer le terrain et d'attirer l'attention du lecteur sur d'éventuels chefs d'oeuvres ou ouvrages significatifs. Il faut prendre en considération seulement les discours critiques qui se situent d'une facon consciente dans l'ensemble des langages que le contexte socio-culturel propose.

La langue, grâce à son caractère universel et intransitif, n'impose pas des limites sensibles à l'écrivain, au critique et au scientifique. La façon de situer son discours par rapport au monde-objet range le bénéficiaire de la langue — instrument social — dans une catégorie ou une autre de ceux qui sont engagés dans le processus de la compréhension (construction) du réel. La littérature est, elle-ême, un méta-langage par rapport au monde-objet, mais elle reste „un discours qui considère ses propres signes comme son but" (Alexandrescu, 1974: 23). Tout autre s'avère le cas du discours scientifique, centré sur la référence, donc sur

l'adéquation au monde-objet du modèle qu'il propose. Le discours de la science s'assigne la tâche très problématique d'atteindre à un degré de transivité de plus en plus haut par un mouvement perpétuel de va-et-vient, ayant pour but l'amélioration ininterrompue des modèles construits en vue de rendre compréhensibles les structures et les processus du monde-objet. Il s'ensuit que le discours des sciences (physico-chimiques ou quantitatives) manifeste une tendance, qui lui est propre, à la transparence parfaite (le modèle absolu étant dans ce cas le langage complèment formalisé des mathématiques). Certainement, cela n'est possible qu'en vertu du statut des sciences quantitatives où sujet et objet de la connaissance sont distincts. Dans les sciences dites humaines cette voie s'avère autrement plus difficile à suivre, en raison de l'identité partielle du sujet et de l'objet de la connaissance. Néanmoins, l'exemple de la sémiotique est là pour démontrer le degré remarquable de formalisation et de l'objectivité auquel il est possible d'atteindre. Il n'en est pas moins vrai que cela ne modifie nullement la situation spéciale des sciences humaines — et de l'ensemble de la réflexion sur la littérature egalement. Leur caractère de discours „ajouté" à l'univers naturel fait que la subjectivité et l'individualité humaines y soient non seulement irrépressibles mais aussi définitoires. Il est parfaitement valable que par la socialité et par appartenance à l'univers naturel l'homme produit des discours permeables aux seules méthodes quantitatives. Le fait que l'oeuvre litteraire (artistique) est un produit unique ou, en tout cas, irrépétable rend l'approche quantitative insuffisante et, par cela-même, sujette à caution. C'est de ce fait que le discours critique devient possible: il participe également du discours intransitif et unique de la littérature et du discours scientifique transitif et permutable. Aussi la majorité des critiques actuels se sont-ils situés d'une façon délibérée dans le champs d'une ou de plusieurs méthodologies d'inspiration scientifique — psychanalytique, sociologique, linguistique, sémiotique, mathématique, Le discours éclaté de la critique littéraire s'avère donc discontinu, non cohérent et non systématique en vertu de son rôle majeur qui est celui d'une transposition modulatrice.

BIBLIOGRAPHIE

1. Alexandrescu, Sorin, 1974, *Logique du personnage*, Maison Mame.
2. Barthes, Roland, 1953, *Le degré zéro de l'écriture*, Seuil, Paris.
3. Idem, 1964, *Essais critiques*, Seuil, Paris.
4. Idem, 1966, *Critique et vérité*, Seuil, Paris.
5. Borges, Jorge Luis, 1972, *Moartea și busola*, Editura Univers, București.
6. Steiner, George, 1983, *După Babel*, Editura Univers, București.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

LIMBA TEXTELOR HIEROGLIFICE MAYA

VIOREL PĂLTINEANU*

ABSTRACT. — On the Language of Maya Hieroglyphic Writing. The author tries to demonstrate that the maya hieroglyphic writing had to its base the dialect yucateco of common maya language, because the presentday mayan languages formed themselves only after VIII-th century.

Printre numeroasele incertitudini care îşi aşteaptă încă rezolvarea din partea specialiştilor în domeniul maya, se află şi aceea referitoare la limba în care au fost scrise textele hieroglifice. Răspunsul este îngreunat şi de faptul că s-a acceptat fără rezerve ideea potrivit căreia limbile mayanse de astăzi ar fi început să se formeze cu peste 5.000 de ani în urmă, ceea ce duce inevitabil la dificultatea de a hotărî care dintre cele 24 de limbi actuale a fost folosită ca limbă a imperiului şi deci care a stat la baza scrierii hieroglifice în perioada clasică (250 e.n.—900 e.n.) a culturii maya, ştiut fiind că majoritatea inscripţiilor au fost realizate în acea epocă.

Au fost propuse mai multe soluţii, pornindu-se de la concordanţa care ar exista între zonele arheologice în care s-au descoperit monumente cu inscripţii şi răspîndirea limbilor maya în perioada cuceririi spaniole.

O primă încercare a fost făcută încă din 1882, cînd Eisen a afirmat că inscripţiile de pe monumentele de la Copán (Honduras) ar putea fi scrise în chortí, limbă vorbită de locuitorii acelei zone[1]. O altă ipoteză a lansat Raúl del Moral[2], care consideră că limba chontal de Tabasco ar fi putut sta la baza scrierii maya, pe considerentul că această limbă ocupa un foarte întins teritoriu în perioada de înflorire a culturii maya.

O. Schumann, încercînd să dea un răspuns la întrebarea care ne preocupă aici, spune că „limbile din grupul chol, tzeltal, yucateco, precum şi limbile chortí, tojolabal sau chuj formează un lanţ care se relaţionează, mai mult decît celelalte, cu aria în care, în momentul Conquistei, după cronici sau după datele furnizate de arheologi, se ştie că s-a folosit scrierea maya"[3]. Aşadar, el presupune că limbile de la şes[4] au avut şanse mai mari să fi stat la baza scrierii hieroglifice, dar nu se

---

* *Universitatea din Cluj-Napoca, acultatea de filologie, Catedra de limba română şi lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România*

[1] Cf. Stoll, O., *Etnografía de Guatemala*, Ciudad de Guatemala, 1958, p. 153.

[2] În studiul său *El chontal de Tabasco y el chortí de Guatemala*, în *Antropología e historia de los Mixe-Zoques y Mayas. Homenaje a Frans Blom*, México, 1983, p. 347.

[3] Schumann, O., *La lengua chol de Tila (Chiapas)*, México, 1973, p. 111.

[4] Limbile maya actuale sînt împărţite în două mari grupuri: limbi de la şes şi limbi de la munte, pentru că există trăsături structurale care le definesc ca făcînd parte dintr-un macrogrup sau altul.

poate pronunța care anume dintre aceste limbi este reprezentată în scriere.

Același lucru îl face și Thompson, care ezită în a numi o limbă anume. Astfel, în 1972, spune că o limbă chol ar fi putut fi vorbită de constructorii marilor centre ceremoniale[5], după ce în 1960 spunea că jucateco sau chol ar fi putut sta la baza acestei scrieri[6]. Oricum, și Thompson este de părere că scrierea maya a fost realizată într-o limbă de la șes, pentru că între acestea există o unitate structurală și lexicală mai mare decît între cele de la munte, în ciuda faptului că ele sînt răspîndite pe un teritoriu mai extins.

Maria C. Álvarez face un studiu al trăsăturilor gramaticale ale limbilor maya[7], încercînd să vadă care dintre ele s-ar putea sincroniza mai bine cu structura „gramaticală" bănuită în combinațiile elementelor care compun glifele. Ajunge și ea la concluzia că la baza acestei scrieri a stat unul dintre idiomurile de la șes.

Dar această nesiguranță a autorilor amintiți poate ascunde de fapt o altă ipoteză, aceea că nașterea scrierii hieroglifice maya ar fi de fapt anterioară apariției limbilor actuale. Lansînd o asemenea ipoteză, nu ne întoarcem nicidecum cu cîteva mii de ani în urmă pentru a antedata apariția scrierii față de apariția limbilor maya, potrivit cu datele oferite de glotocronologie, ci propunem o altă epocă în care limbile actuale și-au căpătat o fizionomie proprie. Altfel spus, considerăm că scindarea în limbi independente nu a început acum 5.000 de ani, ci s-a produs mult mai tîrziu, de-abia după secolul al VIII-lea e.n., ceea ce înseamnă că pe timpul imperiului mayaș se vorbea limba maya comună, compusă dintr-o seamă de dialecte care mai tîrziu s-au dezvoltat divergent, ca urmare a scindării societății maya.

În timpul imperiului, întocmai ca în alte părți ale globului, s-a impus unul dintre dialectele de prestigiu ale limbii comune, care se vorbea în zona capitalei. Acest dialect a devenit limba unitară a imperiului mayaș, cunoscută și vorbită și de comunitățile care aveau graiuri și dialecte locale specifice.

Iată cîteva argumente pentru scindarea tîrzie a limbilor maya, care trimite implicit la evidențierea faptului că scrierea cu hieroglife s-a realizat într-o limbă maya comună, respectiv în dialectul de cel mai mare prestigiu al perioadei clasice:

1) Limba evoluează o dată cu societatea și se diversifică atunci cînd se destramă unitatea culturală și administrativă a societății. În cazul societății maya, perioada clasică ar corespunde cu epoca sclavagistă, iar perioada postclasică ar corespunde cu epoca feudală, cînd societatea maya s-a „rupt" în feude (señoríos), care favorizau și evoluția divergentă a limbii;

---

[5] Cf. *Prefața* sa la H. Wilbur Aulie, Evelyn W. de Aulie, *Diccionario ch'ol — español, español — ch'ol*, México, 1978, p. 9.

[6] Thompson, J. Eric S., *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960, p. 16.

[7] In *Estructura del idioma en que se escribieron los códices mayas*, în „Estudios de Cultura Maya", vol. X, 1976/7, México, p. 299—315.

2) Limba huasteco, vorbită astăzi între Tampico și Veracruz, deci la o depărtare de celelalte limbi de peste 1.000 de kilometri, s-a separat de trunchiul maya de foarte multă vreme după opinia unor autori[8], luîndu-se ca argument marea diferență între această limbă și celelalte, vorbite în Mexic și Guatemala. Conform opiniei noastre însă, huasteco s-a desprins de celelalte limbi maya abia după secolul al VIII-lea, căci emigrarea huastecilor a fost o consecință a destrămării statului sclavagist, de vreme ce ei au fost semnalați pe locurile actuale de-abia în secolul X[9]. Acceptînd separarea tîrzie a huastecilor de celelalte grupuri mayașe, se acceptă în același timp și formarea limbilor maya după divizarea societății maya în feude.

Am adus în discuție separarea limbii huastece de celelalte limbi maya, pentru că diferențele dintre acestea au constituit mereu o probă pentru cei care datează formarea limbilor maya cu mult înainte de însăși perioada de mare înflorire a civilizației maya. Calculele glotocronologice, care au stabilit aceste intervale mari în periodizarea limbilor maya, concordau cu aprecierile lui Stoll[10], din secolul trecut, cînd acesta afirma că diferențele dintre huasteco și celelalte limbi maya ar putea să fie rezultatul a peste două mii de ani de divergență[11]. Etnograful german a avut atunci în vedere doar o evoluție lentă a limbilor, dar se știe că în realitate, în evoluția unui idiom pot avea loc și schimbări importante într-un interval scurt de timp, în funcție și de evenimentele care au loc în cadrul societății care vorbește acea limbă. Este vorba de conceptul de salt lingvistic, pe care Al. Graur îl relevă și îl analizează în profunzime. După Al. Graur, „în perioadele de *salt,* în două-trei sute de ani, s-au petrecut schimbări atît de importante, încît se poate vorbi de o limbă înaintea saltului și de o altă limbă după salt"[12]. Astfel, diferențele mari dintre limbile actuale se puteau realiza și în intervale de timp mai scurte, de ordinul a două sau trei secole, nu era nevoie de mii de ani pentru a se realiza aceste diferențe.

Așadar, desprinderea huastecilor după secolul al VIII-lea ar putea pleda pentru o unitate de limbă înaintea acestei date, sincronizate cu o coerență socială, vizibilă astăzi în vestigiile unei mari culturi. Ni se pare cu neputință să negăm unitatea de limbă și de cultură a unei civilizații cum a fost cea mayașă, și deci, prin aceasta, să nu recunoaștem că scrie-

---

[8] Cf. Manrique, L., *Relaciones entre áreas lingüísticas y las áreas culturales,* México, 1975, p. 155, care consideră că separarea între huasteco și celelalte limbi maya s-a produs în jurul anului 1500 î.e.n.

[9] Cf. Soustelle, J., *Olmecii,* București, 1982, p. 244.

[10] Cf. Stoll, O., *op. cit.*, p. 226.

[11] Stoll nu a cunoscut la vremea aceea idiomul cotoque, pe care îl semnalează mai tîrziu Sapper și G. Zimmermann. Acest ultim idiom maya, descoperit în munții din sudul Chiapasului (Mexic), prezintă mari asemănări cu limba huasteco, ceea ce complică foarte mult datările autorilor citați mai sus, după care huasteco s-ar fi desprins cu circa 1700 de ani înaintea imperiului mayas, căci se pune firesc întrebarea: cum a putut supraviețui cotoque printre celelalte limbi maya atîta vreme, păstrînd totuși mari afinități cu huasteco?

[12] Graur, Al., *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă,* București, 1960 p. 120.

rea a fost și ea unitară, comună tuturor mayașilor, avînd la bază limba maya comună;

3) Ideea de limbă comună nu intră în contradicție cu existența unui mare număr de dialecte diferite care o compun[13], nici cu generalizarea dialectului cu cel mai mare prestigiu, care de regulă se vorbea în jurul capitalei[14].

În cazul imperiului mayaș, dialectul devenit limbă unitară a tuturor provinciilor trebuie să fi fost cel din zona Petén, adică cel care se vorbea la Tikal[15]. În acest dialect (devenit astăzi limba yucateco) presupunem că s-a și scris, cel puțin pînă în secolul al VIII-lea, cînd probe ale arheologiei[16] semnalează apariția altor capitale și deci se marchează începutul ruperii unității anterioare. Facem această precizare întrucît cu hieroglife s-a scris și după această dată[17]. Chiar dacă după această perioadă limba maya comună s-a scindat în mai multe dialecte convertite cu timpul în actualele limbi maya, iar dialectul yucateco și-a pierdut din prestigiul generalizat, rămînînd doar ca limbă a zonei Petén, totuși următoarele inscripții și texte hieroglifice puteau să continue a fi scrise în limba unitară anterioară, datorită faptului că sistemul scrierii era atît de bine consolidat, încît nu se lua în seamă desincronizarea ivită între limba scrisă și cea vorbită în anumite zone[18].

Prestigiul generalizat al dialectului yucateco se poate constata și din compararea acestuia cu celelalte idiomuri mayașe de astăzi, atît pe plan lexical, cît și structural: a) Sistemul fonologic conține *doar* elemente comune și celorlalte idiomuri, ceea ce ar putea să însemne că inovațiile au avut un caracter regional; b) Acesta are cuvinte comune cu fiecare dintre celelalte în parte, ceea ce ar putea să demonstreze faptul că lexemele au trecut de la idiomul generalizat în imperiu, la celelalte care erau folosite în zone limitate; c) Elementele abstracte sînt mai abun-

---

[13] Cf. M i c l ă u, P., *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională — cu aplicații la limba franceză*, în „Probleme de lingvistică generală", Vol. I, București, 1959, p. 75.

[14] Cf. limba unitară din Grecia Antică, numită *koiné* și bazată pe dialectul atic, datorită prestigiului cultural al Atenei. Vezi *Introducere în lingvistică*, București, 1965, p. 271.

[15] În nordul Guatemalei de astăzi se află ruinele celui mai dezvoltat centru cultural al imperiului mayaș, care, după unii autori, ar corespunde cu vechea capitală a mayașilor din perioada clasică.

[16] Cf. O c h o a, L., V a r g a s, E., *El colapso maya, los chontales y Xicalango*, în „Estudios de Cultura Maya", vol. XII, p. 64. Autorii vorbesc de apariția a patru capitale în secolul al VIII-lea care ar putea corespunde cu tot atîtea state feudale independente, devenite autonome față de administrația anterioară a imperiului.

[17] Cea mai recentă inscripție în piatră este datată, după calendarul actual, în anul 780 e.n.; cele trei codice hieroglifice, păstrate în Europa (la Dresda, Madrid și Paris) par să fi fost scrise în secolul al XII sau al XIII-lea, orientîndu-ne după cîteva nume proprii pe care le-am identificat în codicele de la Dresda (este vorba de *Kukulcan, Chichen Itzá, Siyan Can Bakhalal* și altele); aceeași datare se poate face și pe baza unor eclipse pomenite în același codice.

[18] Situație similară cu cea din perioada slavonei bisericești sau a latinei culte din imperiul roman.

dente în lexicul yucateco, or se știe că bogăția de elemente abstracte în lexicul unei limbi este semn de evoluție a acelui idiom[19].

În concluzie, dacă acceptăm evoluția interdependentă dintre societatea mayașă și limba acestei societăți, trebuie să admitem și faptul că scrierea hieroglifică — un element de cultură a epocii clasice — a aparținut întregului domeniu maya și a reprezentat în scris limba comună a imperiului, prin dialectul său cel mai prestigios, vorbit în regiunea capitalei iimperiului. Diferențele mari dintre unele limbi maya s-au produs tîrzu, după destrămarea epocii sclavagiste, atunci cînd au apărut relațiile feudale care au favorizat și diversificările la nivelul limbii. Dacă am admite intervalele așa de mari, propuse de autorii citați *supra,* între epoca de formare a limbilor maya și epoca de înflorire a imperiului mayaș, nu ar fi posibil să vorbim despre o limbă unitară a imperiului și, în consecință, nici de o scriere panmayașă.

[19] Cf. Graur, Al., *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* București, 1954, p. 139.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA, XXXI, 1, 1986

RONSARD APOLLINIEN

HORIA LAZĂR*

ABSTRACT. — Ronsard Apollonian. This paper brings into focus elements of Ronsard's poetics. Starting from the assertion of poetic act as a divine gift of the soul (which relates poetry to the other *fureurs:* prophesy, mysteries and love), the author shows the point where Ronsard brings together poetic form and the content of ancient wisdom, i.e. the glorifying of nature and virtue. Further on, the author shows the main elements of Ronsard's conception about the technical aspects of poetry. This poetry refers to a nature that is regarded, beyond the infinite metamorphoses of its forms, as a principle of material stability and moral order. The latter aspect is linked with the idea of nature as a world of profusion left in store, which the poet evokes in his eternal posture as a debtor.

The poetic act is for Ronsard a production of meanings in the sphere of *vraisemblable.* They confirm in the poetic text „the credit" won by common opinions in the language and in the repertory of images. From this perspective, poetry appears as a domain of historical development, being open to lexical innovations and affirming itself as an ever-recurring generation of meanings. Ronsard does not consider poetry, as classicism will do, as a moral *agent,* but rather as a spontaneously moral *world* and as a pacifying act of an Apollonian essence (opposed to the Promethean gesture, which is for Ronsard a regellion of „iron" and an urge to violence).

1. *La possession poétique.* Le poète est un serpent:

> Je ressemble aux serpens, qui gardent les vergers
> Où sont les Pommes d'or: si quelques passagers
> Approchent du jardin, ces Serpens les bannissent
> Bien que d'un si beau fruit eux-mêsmes ne jouissent[1].

Jaloux de son inspiration, de sa parole et de son livre (dont à vrai dire il n'a pas la propriété), Ronsard envisage la poésie comme une expression de la divine fureur de l'âme. Sans être l'auteur de la parole sacrée, le poète, serpent littéraire, en est le gardien: dans la poésie, celle-ci „s'eschappe" dans le peuple[2]; „estranger"[3] dans la foule où il est toujours prêt à partir, et dont, frénésie parlante, il aura à ébranler la conscience et à ranimer les énergies somnolentes, le livre est une „réponse prophétique"[4] aux voeux et aux besoins les plus profonds de

---

* *Université de Cluj-Napoca, Faculté du Philologie, Département de philologie romane, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie*

[1] *OEuvres complètes de Pierre de Ronsard,* nouvelle édition, révisée, augmentée et annotée par Paul Laumonier, Paris, Alphonse Lemerre, 1914—1919, 8 vol. Tome IVe, p. 9.

[2] *Ibid.* tome Ier p. 125.

[3] *Ibid.*

[4] II, p. 138.

la communauté. Aussi la poésie prend-elle place parmi les quatre fureurs, que Ronsard se plaît à rappeler quelque part: la prophétie, la poésie, les mystères et l'amour[5].

La question qui se pose, pour le poète et pour le lecteur, est alors la suivante: comment la frénésie poétique peut-elle concerner, mobiliser et transformer intérieurement celui qui en est l'objet? La *passion de la poésie* doit-elle être partagée, ou bien tenue à l'écart?

Avant tout, il faut dire que le livre n'est pas un lieu de l'absence du sens („Le silence parlant vaut un manuvais langage"[6]), mais le moyen de la célébration et de la glorification de la vertu. En ceci, il sera marqué par la dignité de son objet: „... les pauvres insensez se trompent beaucoup, s'ils pensent que leurs libelles, muettes injures, et leurs livres sans nom, offencent la tranquillité de mon esprit [...]. Je ne veux laisser à la postérité plus grand témoignage de ma vertu que les injures édentées que ces poëtastres vomissent contre noi"[7]. Parler selon la vertu revient à parler selon la nature, qui, seule, doit être objet de la vénération poétique. Or, la perfection de la nature n'est pas dans la stabilité des formes, mais dans leur incessant changement: „Nulle Poësie se doit louer pour accomplie, si elle ne ressemble la nature, laquelle ne fut estimée belle des anciens, que pour être inconstante, et variable en ses perfections"[8]. La permanence *matérielle* de la nature sera, dès lors, comme l'arrière-fond des métamorphoses *formelles* de cellle-ci:

Tout est mortel, tout vieillist en ce monde:
L'air et le feu, la terre mere et l'onde
Contre la mort resister ne pourront,
Et vieillissant ainsi que nous mourront[9],

ou encore:

Ainsi la forme en une autre se change,
Cela n'est pas une merveille estrange:
Car c'est la loi de Nature et de Dieu
Que rien ne soit perdurable en un lieu[10].

Dans ce va-et-vient des formes, dont l'illustration littéraire est l'image de la fortune et celle de théâtre du monde[11], le mouvement des passions tient un rôle privilégié. La tâche du poète-interprète des dieux n'est pas de susciter, devant le lecteur, des personnages schématiquement parfaits, mais de faire voir comment, dans l'homme, le vice et la vertu se compensent et s'équilibrent. Le délire poétique rejoint, par là, la con-

---

[5] II, p. 134.
[6] I, p. 319.
[7] VII, p. 30.
[8] VII, p. 6.
[9] V, p. 115.
[10] V, p. 116.
[11] V, p. 236.

naisance et le discernement pratiques du vice et de la vertu, et la morale devient le couronnement de l'apprentissage imaginaire:

Il faut apprendre à bien imaginer.
[...] Il faut cognoistre aussi le vice revestu
D'un habit vertueux qui d'autant plus offence
Qu'il se monstre honorable, et a belle apparence.
De là vous apprendrez à vous cognoistre bien,
Et en vous cognoissant vous ferez tousjours bien[12].

Dans un premier temps, Ronsard conçoit le poète, pareillement aux antiques, comme opposé au sage: le premier, promis à l'immortalité de la gloire, est animé de passions puissantes, l'autre est un mortel qui s'est dépris de ses passions. La *passion immortelle* de l'être démoniaque et la *mort des passions* moyennant la sagesse ascétique désignent les pôles de l'humanisme antique. Ronsard conserve cette typologie, mais avec un déplacement d'accent qui annonce le classicisme: le poète, promu à la moralité parfaite, est l'agent moral impeccable: la *forme* poétique épouse le *contenu* de la sagesse. Ce changement de point de vue, riche de promesses et de conséquences, est illustré surtout par les réflexions de Ronsard sur les conditions artisanales et techniques du travail poétique.

2. *La propriété (ou métier) poétique.* Bien que la poésie soit un art plutôt „mental" que „traditif"[13], et que l'invention, qui est toute spirituelle et n'obéit à aucune règle y prime la „disposition" ou arrangement des éléments, on ne peut pas dire que *l'acte poétique* ne soit pas soumis à des contraintes formelles. Ronsard oppose toujours la poésie à la versification facile et aux conventions de l'art oratoire. Contrairement aux classiques, pour qui l'art de l'orateur sera le genre même de la vérité[14], Ronsard, rudement éprouvé par les excès de l'éloquence religieuse, essentiellement partisane, n'y voit qu'un parti pris de contrainte et de violence (cf. l'image des „Predicans qui preschent à coups d'espée"[15]): l'art oratoire ne fera, dès lors, que consacrer la guerre des mauvaises opinions et des mensonges de ceux qui sont „enflés de trop d'orgueil, et de trop de raisons"[16].

Contrairement à la pratique oratoire, la poésie est une „*docte* frenaisie"[17]. Sa matière sont les passions, autant de *formes changeantes* de l'âme: aussi porte-t-elle sur les vertus morales, et non sur les vertus intellectuelles. S'exerçant sur des états d'âme changeants, la poésie aura à guider les passions, à les rendre sujettes à la raison morale, à en purifier l'âme et à amener celle-ci à jouir de sa condition divine. C'est dans ce

---

[12] V, p. 351.
[13] VII, p. 44.
[14] Cf. Bossuet, mais aussi la Bruyère, exaltant la vertu morale du „discours chrétien", *Les Caractères, De la chaire*, 1.
[15] V, p. 341.
[16] V, p. 195.
[17] V, p. 422.

sens que la Muse poétique, tout comme la vertu, est „ailée"[18]. En même temps, en tant qu'apprentissage de l'équilibre et technique du juste milieu, la poésie est un conseil de prudence: elle fait voir, par exemples et illustrations, comment il faut se maintenir entre le trop et le trop peu, entre l'excès et l'indigence.

La modération qu'enseignent la poésie et la vertu a pour point de départ la conception de la nature comme domaine de la *richesse tenue en réserve*. Pour Ronsard, la nature n'est pas, simplement, une profusion débordant dans un excès *de formes*[19], mais bien une fécondité mise en épargne: „... le peuple... pense que nos devanciers estoyent plus sages que nous..., en cecy faisant grand tort à la bonne Nature, laquelle ils pensent... estre infertile en bons esprits, et que dès le commencement elle a respandu toutes ses vertus sur les premiers hommes, sans avoir rien retenu en espargne"[20]. A la fois parcimonieuse et généreuse, laconique et frénétique, la nature accède pleinement à la condition morale: pareillement à la poésie (dont le symbole est le serpent), elle est un *effet d'ordre et de prudence*, défini avant tout par l'interdiction de la transgression des limites:

> ... au monde on ne voit chose
> Qu'un accord arresté ne gouverne et dispose...
> Nature vénérable en qui prudence abonde
> A fait telle ordonnance en l'ame de ce monde,
> Qui ne se change point...[21].

Epargnant avec soin ses effets, la nature peut renouveler sa puissance, par une infusion de moralité. Dans la curieuse allégorie de Ronsard, la Nature, déjà vieille, s'unit au Soleil, qu'elle séduit. Or, depuis Platon, le Soleil est l'image du Bien suprême, et la Renaissance est longtemps restée attachée à cette valorisation morale du Soleil. Comme l'ont montré les historiens des sciences, l'héliocentrisme naissant lui-même était moins une doctrine physique et cosmologique qu'une „héliolâtrie" et une rêverie sur la puissance régénératrice de la lumière du Soleil[22]. La Nature de Ronsard, restaurée au contact du Soleil, en tirera un accroissement de moralité.

Si la nature s'étale en une succesion d'apparences, elle est, en tant que réservoir de formes, un éternel créancier: la vie a été „prestée" à

---

[18] V, pp. 419 et 421.

[19] La perpétuité de la nature n'est pas formelle, *mais matérielle:* seule la matière est inépuisable. Les formes sont ce qui, dans la nature, apparaît pour disparaître. Elles incarnent, par là, la loi de l'ordre et de l'équilibre des principes complémentaires. Un excès de *manifestation* serait, au coeur même de la nature, une menace d'épuisement. La nature est le lieu de conjonction des principes de conservation et de rajeunissement du monde.

[20] VII, p. 65.

[21] IV, pp. 215—216.

[22] Cf. A. Koyré, *Introduction* à *Des révolutions des orbes célestes* de Copernic, Paris, Alcan, 1934, p. 23.

Ronsard[23], qui vit, comme tout un chacun, „à crédit". La poésie n'est plus alors une possession, un don et une grâce sans lendemain: elle devient un investissement facultatif, une propriété révocable et une structure de médiation. Si l'on vit „à crédit", c'est qu'on ne vit pas pour rien, *mais pour écrire*. Le livre est, désormais, une dette divine.

Ronsard envisage le labeur poétique (qui est un enfantement dont les images sont identiques à celles de la possession amoureuse et de la fureur prophétique) comme une épreuve nocturne et une peine infernale:

Pour ne me coucher point, je cherche à deviser,
Je lis en quelque livre, ou feins de composer . . .
Puis quand je suis couché, Amour qui me travaille,
Armé de mes pensers me donne la bataille:
Le lit m'est un enfer . . .[24].

La nuit est l'instant de la lucidité suprême, où le sommeil s'enfuit[25], le temps s'étire indéfiniment et l'esprit vit dans la terreur du lit: l'horreur de la veille et le désir du sommeil vont ici de pair. Le dernier est appelé avec ferveur, comme repos de l'âme et oubli des peines de l'écriture:

Somme, le repos du monde,
Si d'un pavot plein de l'onde
Du grand fleuve oublieux
Tu veux arrouser mes yeux
Tellement que je reçoive
Ton doux present qui deçoive
Le long sejour de la nuit,
Qui trop lente pour moy fuit . . .[26].

La fureur nocturne de l'écriture est une *création du sens dans le vraisemblable*. A ce propos, il faut rappeler que la production poétique prend appui sur les opinions reçues et sur les faits et événements consacrés dans les vieilles chroniques et par le „bruit commun"[27]. Contrairement aux opinions des maîtres de l'art oratoire, autant de „bouches ouvertes"[28] qui introduisent une béance exorbitante du sens, les opinions vraisemblables marquent le „crédit gagné", fixé dans le répertoire linguistique et d'images[29]: aussi peuvent-elles être matière poétique,

---

[23] Le débiteur de la nature devient, dans les textes de Montaigne, un voleur d'être, ou même un dilapidateur qui s'empare du trésor qui lui a été confié: „Tout ce que vous vivez, vous le dérobez à la vie; c'est à ses dépens" (*Essais*, Livre premier, chap. XX).

[24] IV, p. 39.

[25] La fureur poétique n'est pas une possession somnambulique: elle est marquée, au contraire, d'un surcroît de conscience, étant, littéralement, perte du sommeil et délire *de la lucidité* insomniaque.

[26] II, p. 324.

[27] VII, p. 70.

[28] V, p. 373.

[29] V, p. 84.

étant devenues objet d'échange et entrées dans le patrimoine de la sensibilté commune.

Le goût du crédit conquis sur l'opinion rend compte également, chez Ronsard, des progrès de l'expression linguistique: les vieux mots pourront toujours être remplacés par des mots nouveaux, ce qui désigne la langue comme le domaine du dynamisme historique, et non comme un inventaire sans mémoire de termes dépourvus de pittoresque: „Tu ne desdaigneras les vieux mots François, d'autant que je les estime tousjours en vigueur, ... jusques à ce qu'ils ayent fait renaistre en leur place, comme une vieille souche, un rejeton; *et lors tu te serviras du rejeton, et non de la souche*"[30]. La langue n'est pas seulement un mécanisme bien monté: elle est surtout un organisme vivant, *où paraît toujours du nouveau,* et où le créancier public fait naître, sans raison, de nouveaux mots qui incarnent le „crédit gagné" par les nouvelles opinions. Boîte de Pandore des opinions et des mots, le langage poétique, qui en ceci rejoint le langage commun, n'est cependant pas un être en expansion infinie, mais bien une *réserve de signification.* Ronsard déconseille l'abus des nuances, n'autorisant que les „epithetes recherchez pour *signifier,* et non pour *remplir* ton carme, ou pour estre oyseux en ton vers"[31]. La tâche dernière de la poésie sera, par là, de bien signifier les choses, en les tirant de leur silence, par une génération et une production littéraire de leur sens, mais non de les amener à la présence dans leur rumeur indécise, en en „remplissant" le poème: les choses sont bannies de la poésie, où elles ne laissent subsister que leur sens. L'apprentissage imaginaire de Ronsard n'aboutit pas, dès lors, à une poésie ontologique: il est une entreprise démiurgique. L'objet poétique n'est pas *une source,* un inconditionné, mais un effet de travail et de production. Concernant la génération du sens par l'entremise des procédés de signification linguistique, *et non ce sens lui-même,* la fonction imaginative n'est pas originaire, mais dérivée, étant, à vrai dire, une *intuition* des objets qui rend l'homme égal à Dieu dans une poésié envisagée comme une création seconde. C'est peut-être cet aspect, tout romantique, des convictions profondes de Ronsard, qui rend compte de la remise en honneur du poète à partir du XIXe siècle. Boileau, on le sait bien, ne l'aimait point[32]. C'est que, pour les classiques, la littérature n'est pas *un monde* moral, mais *un instrument moral.* En elle-mème, la pratique des lettres est plutôt immorale, étant un divertissement et un passe-temps qui éloigne de la vérité. Loin de mettre en présence du vrai, la littérature classique ne fait qu'y ramener, moyennant les artifices, les détours et

---

30 VII, p. 64.

31 VII, p. 53.

32 Cf. *Art poétique,* Chant premier, v. 123—129, où Boileau accuse Ronsard de prolixité et de confusion:

Ronsard, qui le [= Marot] suivit, prit une autre méthode,
Réglant tout, brouilla tout, fit un art à sa mode,
Et toutefois longtemps eut un heureux destin.
Mais sa Muse, en français parlant grec et latin,
Vit, dans l'âge suivant, par un retour grotesque,
Tomber de ses grands mots le faste pédantesque.

les prestiges d'un discours dont le seul mérite est dans l'intention qui l'anime, et qui lui fait poser l'amélioration morale du lecteur comme *but* du livre. Pour Ronsard, la littérature est morale spontanément, originairement, *et non à son terme:* elle l'est comme une évidence immédiate, qui, dans la paix du poème, rend l'homme égal aux dieux. Aussi l'exaltation poétique est-elle une entreprise pacifique par excellence. A la „plume de fer" prométhéenne[33], témoin et agent des discordes entre les hommes et des horreurs des guerres fratricides qui font penser à la barbarie gothique (Prométhée, dieu des arts du fer et du feu, devient paradoxalement, chez Ronsard, le guerrier implacable, partant l'ennemi du genre humain[34]), Ronsard oppose *la plume ailée* apollinienne: pareil à son âme, qui, il y a 400 ans, s'envolait dans les cieux, parmi les immortels, son livre, grand trait d'écriture inscrit dans le coeur de ses semblables, est encore là, pour nous faire toujours participer au pur bonheur de la poésie, qu'il signifie, comme dans ce texte qui fait état de la *trace de la vérité* dans l'inscription poétique cordiale, pratiquée dans le ciel de l'âme:

Le traict qui fuit de ma main,
Si tost par l'air ne chemine,
Comme la fureur divine
Vole dans un coeur humain,
Pourvu qu'il soit preparé,
Pur de vice et reparé[35],

ou encore, comme dans le sonnet du cygne céleste:

Il faut laisser maisons, et vergers et jardins,
Vaisselles et vaisseaux que l'artisan burine,
Et chanter son obsèque en la façon du Cygne
Qui chante son trépas sur les bords Maeandrins.

C'est fait, j'ai devidé le cours de mes destins,
J'ay vescu, j'ay rendu mon nom assez insigne,
Ma plume vole au ciel, pour estre quelque signe,
Loin des appas mondains qui trompent les plus fins.

Heureux qui ne fut onc, plus heureux qui retourne
En rien comme il estoit, plus heureux qui sejourne,
D'homme fait nouvel ange, auprès de Jesu-Christ,

Laissant pourrir ça bas sa despouille de boüe,
Dont le Sort, la Fortune et le Destin se joüe,
Franc des liens du corps pour n'estre qu'un esprit[36].

---

[33] V, p. 337.
[34] V, p. 196:

Maudit soit Prométhé, par qui fut desrobé
Le feu celestiel, et qui forgea *la lame*
Qui si tost hors du corps nous fait enfuyr l'ame.

[35] II, p. 134.
[36] VI, p. 8.

CRONICA

INTERNATIONAL SUMMER COURSE

AUREL CURTUI

The ever-increasing interest in Romanian culture has recently been shown the world over through an increasing participation in the international summer courses held in our country.

Within this framework Cluj-Napoca University is but one of the prestigious institutes that yearly offers such courses to those who wish to become well-acquainted with the Romanian cultural heritage. Each summer course stands out as a remarkable scientific and cultural event attended by participants of varied scholarly and scientific pursuits such as undergraduatds, postgraduates, teachers, researchers, ethnographers, critics, literary historians, musicians and translators or simply friends of Romania. They come from all over the world.

The participants have studied and delved into the problems and themes of literature, linguistics, history, philosophy, folklore, ethnography, sociology, music and Romanian art which opened new horizons leading to a better understanding of Romanian culture and civilization. Many of these endeavours have been turned to account in dissertations, studies, articles, scientific papers, published abroad or in our country.

The 1985 International Summer Course assumed the task of debating a theme of general interest, namely „The Romanian Cultural Scene in the Modern and Contemporary Period. Contributions, Directions, Confluence, Political and Cultural Dialogue". This time again the program was conceived on a broad basis of cross-cultural interferences laying emphasis on processes and phenomena which attest the creative originality, diversity and unity of Romanian culture and civilization. It is significant in this respect that the lectures provided the participants with a wide-range of varied and attractive topics, such as, „Romanian Historiography within the Context of Modern Historical Thought", „Romanian Humanism-European Humanism", „Formation of the Romanian Nation", „Orientations in the Field of Literary Ideology (Trends at the End of the Nineteenth Century and the Beginning of the Twentieth)", „Twentieth Century Romanian Philosophical Syntheses", „Evolution of Romanian Interwar Fiction", „Tradition and Modernity in Interwar Literary Life", „Romania's Position on the International Arena in the Last Two Decades", „Tradition and Creative Originality in the Development of Socialist Society in the Socialist Republic of Romania". The lectures were delivered by scholars of world standing.

Meantime panel-discussions completed and consolidated the knowledge of the participants. They debated on such topics as „National Traits and the Universal Spirit in Romanian Contemporary Music", „The Reception of Contemporary World Literature in Romania", „Autochtonous Syntheses and European Trends in Interwar Romanian Painting", „Tendencies in Contemporary Romanian", „Romania's Foreign Policy in the Interwar Period", „Trends and Orientations in the Twentieth Century Romanian Sociology" and „Romanian Folklore Perspective".

The Summer Course offered an intensive course of Romanian, based on modern and efficient methods, on three levels: elementary, intermediate, and advanced. Instruction involved intensive student participation in class and active use of the spoken and written language. The content of each level was based on a detailed analysis of current Romanian usage.

Throughout the Summer Course an interesting and attractive cultural program, meant to facilitate an understanding of Romanian cultural life, was provided. To this end there were folk music and dance performances, concerts, literary evenings, visits to museums and cultural institutions, exibitions etc. At the same time the participants benefitted from documentary excursions throughout some of the most beautiful towns of Transylvania where they visited museums, monuments and cultural institutions of great interest.

The contact of the participants with the values of the Romanian nation largely contributed to the increasing interest in present-day Romania and acknowledgement of its prestige.

A. CURTUI

RECENZII

Marica Pietreanu, **Salutul în limba română — studiu sociolingvistic —**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 258 p.

Cred că cel mai potrivit e să încep prezentarea acestei cărți cu un citat de pe coperta cărții însăși: „Volumul de față, elaborat în perspectiva unei abordări de tip interdisciplinar, deschide un cîmp de investigare cu largi implicații lingvistice, sociologice, etnologice, culturologice, istorice.

Pornind de la analiza strict lingvistică a salutului ca fapt de vorbire, determinat social, autoarea extinde sfera investigației de la analiza faptelor de limbă literară, la cea a vorbirii populare. Este valorificat astfel un material deosebit de bogat (deseori inedit), rezultat din anchetele pentru „Atlasul lingvistic român". Totodată, este supus unui studiu minuțios și complex aproape întregul repertoriu al formulelor de salut din limba română.

Lucrarea reprezintă o contribuție originală, confirmînd necesitatea unei cercetări interdisciplinare, care trebuie să se impună în analiza fenomenelor sociale contemporane".

Marica Pietreanu realizează așadar un studiu aprofundat al unui „corpus de date lingvistice" din limba română, care realizează *salutul* ca „expresie a comportamentelor psiholingvistice" (p. 7). În cercetarea sa, autoarea se orientează după metode și principii caracteristice sociolingvisticii, dar, în același timp, nu neglijează nici datele oferite de unele discipline lingvistice ca dialectologia, stilistica, semantica etc.

Materialul este excerptat din diferite dicționare, din atlase lingvistice, opere literare, din răspunsurile la „Chestionarul pentru ALR I și II" de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca; de asemenea prin „metoda anchetei rapide și anonime" a fost studiat salutul în vorbirea cotidiană.

Lucrarea recenzată cuprinde mai multe părți: *Introducerea* (p. 5—11), *Salutul, mijloc de integrare sociolingvistică* (p. 13—44), *Salutul gestual* (p. 45—54), *Salutul epistolar* (p. 55—69), *Suportul originar și suportul analog al formelor de salut* (p. 70—83), *Semnificația etnolingvistică și sociolingvistică a formelor de salut românești* (p. 84—104), *Formulele de salut din limba română* (p. 105—151), *Fapte de limbă și stil în formulele de salut românești* (p. 152—199). În ultima parte a lucrării se mai află *Considerații finale, Bibliografie, Anexă, Indice* (de cuvinte și de autori) și *Lista hărților* (p. 200—226).

Fără a analiza fiecare capitol în parte, din cuprinsul lucrării reținem următoarele:

1. Relațiile dintre oameni de-a lungul secolelor se reflectă, la nivelul limbii, prin așa-numitul *limbaj al politeții*, care se exprimă, la diferite popoare, prin forme specializate ale limbii, politețea reprezentînd *buna-cuviință, respect* și *amabilitate*. În acest sens sînt relevate două categorii de politețe: *non-reciprocă* și *solidaritate*.

2. Salutul este o „modalitate de conduită prin care se asigură menținerea relațiilor dintre membrii unui grup" (p. 23) și ca atare studierea actului verbal al acestuia are o mare importanță în sociolingvistică, în primul rînd prin funcția sa fatică. Dar iată și definiția salutului: *„Salutul este comportamentul comunicațional, gestual sau verbal (ori și gestual și verbal), cu o semnificație cunoscută unui micro- sau macrogrup social, prin care se dă un semn de atenție, de respect, de politețe unei persoane sau unui grup"* (p. 29).

3. Formulele de salut nu sînt simple clișee lingvistice, pentru că ele au o valoare de simbol cu o motivare etnoculturală. Ele sînt utilizate după anumite reguli mai mult sau mai puțin stricte, prin care se exprimă anumite atitudini față de alți oameni. Formulele de salut, prin repetare, au devenit tradiționale, cele populare avînd adesea și anumite valori stilistice.

4. În realizarea actului de salut un rol deosebit revine *situației sociale* și *modelului cultural*, în cadrul cărora un individ poate deține în mod simultan mai multe statute în funcție de poziția lui

în sistemul diferitelor relații: de familie, profesionale, culturale etc. Există, așadar, anumite *bariere sociale* care impun restricții de comportament în funcție de *locul* unde ne aflăm, de *timp* (dimineața, seara) și de *partenerul* cu care venim în contact.

5. În cadrul atitudinii participanților în actul de salut, vorbitorul poate să aleagă din multitudinea formelor verbale ale salutului pe cea care o dorește el, dar în același timp, vorbitorul trebuie să respecte niște conveniențe, adică niște norme socioculturale, iar mai concret relațiile dintre ele și receptor, statutul și rolul ambilor participanți la actul de comunicare" (p. 42).

6. O categorie aparte de salut este cel *gestual*, de mai multe feluri: *prosternarea, îngenunchierea, reverența, înclinarea corpului și aplecarea capului, sărutul, săritul, sărutarea picioarelor, sărutarea mîinii, salutul cu mîinile împreunate, dezbrăcarea* și *descălțarea*, manifestări ale diferitelor popoare și în epoci diferite. Printre cele mai uzuale gesturi de salut ca expresie a politeții și respectului, amintim: *strîngerea mîinii drepte, scoaterea pălăriei sau schițarea acestui gest, ducerea mîinii drepte la nivelul capului, înclinarea capului sau a corpului, fluturarea mîinii sau a batistei* (la despărțire), *sărutul* (mai ales între femei) *îmbrățișarea, baterea cu mîna pe spate, pe umăr* etc.

7. O variantă a salutului este *salutul epistolar*, caracterizat de o anumită structură, de regulă, prin care se manifestă funcția emotivă a limbii, predominantă (în comparație cu cea conativă și fatică). Sînt stabilite în lucrare trei tipuri de salut epistolar: *oficial-protocolar, oficial-familiar, familial*. În comparație cu stilul oral, stilul epistolar, cu construcții și formule specifice, este mai sobru și mai puțin supus modificărilor „cu o notă mai accentuată de convenționalism" (p. 69).

8. Formulele de salut au în sistemul relațiilor sociale și culturale așa-numitul *suport social-cultural;* formulele își schimbă sensul și rostul în concordanță cu schimbările care au loc în societate de-a lungul secolelor. Dar nu e mai puțin adevărat că deși formulele de salut reprezintă „sistemul de forme culturale care reflectă în limbă sistemul de relații sociale existente, reale" (p. 82), unele dintre acestea supraviețuiesc sistemului social care le-a produs.

9. Elementele fundamentale, definitorii ale salutului românesc sînt: *omenia, ospitalitatea și urările de bine și de sănătate (bucuroși de oaspeți, om bun, oameni de omenie, bine-ai venit, rămîneți sănătoși* etc. exprimă într-adevăr omenia și ospitalitatea românilor).

10. Formulele de salut propriu-zise din limba română se pot grupa în următoarele categorii: a) saluturi *zilnice* (de dimineața, de zi și seara); b) saluturi *anuale* (legate în deosebi de sărbătorile tradiționale); c) saluturi *ocazionale* (care se referă la anumite evenimente din familie — nuntă, nașteri etc.); d) saluturi adresate celor care efectuează o *anumită muncă*.

După criteriul *temporal*, saluturile au în vedere etapele distincte ale zilei: dimineața, ziua, seara și noaptea, cu invariantele *bună-dimineața, bună-ziua, bună-seara*, și cu o mulțime de variante în diferitele zone ale țării.

După criteriul *situațional* și al *circumstanței*, autoarea evidențiază saluturile *la întîlnire* și *la despărțire*, alcătuind și o schemă generală de realizare a interacțiunii lingvistice din cadrul salutului, ținînd cont de factori precum: persoane cunoscute sau necunoscute, persoana vine sau pleacă etc.; (exemple: *bine v-am găsit, bine-ai venit, să ne vedem cu bine, rămîneți sănătoși, mergi sănătos, drum bun* etc.).

Alte procedee de salut verbal sînt *întrebarea-salut* și *expresia-salut* ca: *v-ați sculat, v-ați sculat?, v-ați apucat de lucru? să însemnez în grindă, nu te-am văzut de un car de ani* etc.

Autoarea reliefează și *aspectul negativ al salutului sau nonsalutul* materializat în expresii ca: *la revedere și să ne vedem cînd mi-oi vedea eu ceafa, călătorie sprîncenată, drum bun, cale bătută, adio* și *n-am cuvinte* etc.

11. În formulele de salut românești pot fi remarcate o serie de fapte de limbă și de stil: *dialogul, modul de adresare, aspecte fonetice și gramaticale.*

12. Formulele de salut în limba română reprezintă „elemente vechi de origine latină, pe care poporul le-a păstrat de-a lungul veacurilor, ele aparținînd fondului principal lexical. În raport cu acestea, formulele împrumutate sînt puține la număr (p. 202).

13. Marica Pietreanu a reușit să elaboreze o lucrare de valoare deosebită, scoțînd în evidență specificul, particularitățile și mediul sociolingvistic și cultural ale românilor exprimate prin salu-

tul atît de mult apreciat în buna-cuviință omului simplu de la noi. „Salutul la români — arată autoarea — are la bază norme care izvorăsc din atitudinile și sentimentele de bună-cuviință, de omenie, de ospitalitate și de prietenie, așa cum le concepe poporul român, precum și din înclinarea lui spre frumos și chiar spre glumă și ironie" (p. 9).

I. T. STAN

Allen W., **The Short Story In English**, Clarendon Press, Oxford, 1981, Pp. 415

The paradox of the short story is that it is at once the oldest narrative modality and the newest form to emerge as a well-defined, autonomous sub-genre. As Walter Allen shows in the opening chapter of his book („The Modern Short Story: Origins, Background, Affinities"), before the modern short story came into being, the tale was essentially a manifestation of the romance and its aim was to surprise and entertain. By contrast, the modern short story deals with, or dramatizes, a single incident and in so doing utterly transforms it, dissolving the anecdote into a thousand of impressions and implications that the reader becomes aware of. As a modern form of narrative, the short story draws its sap from such diverse prose forms as the romantic tale, the informal essay or the *caractère*, as well as from the moments of insight in poetry. Though man has been telling stories ever since he developed the faculty of speech, the short story as a form of fiction was a later development in literature than the novel, being consciously formulated and instated as a literary species more or less simultaneously in the 19-th century by such writers as Scott and Dickens, Poe and Hawthorne, Marimée, Chekhov or E. T. A. Hoffmann. Despite Scott's early start (Allen looks upon his „The Two Drovers" of 1827 as the first modern English example), the short story as we now know it appeared rather late in English literature, as compared with its impetuous flowering in France, Russia and the United States. În 19-th century America, particularly, the short prose narrative was given such a powerful impulse by writers such as E. A. Poe (who endowed it with the rudiments of a poetics), Hawthorne and Melville, that it soon became what may be called, with only slight exaggeration, the national literary form.

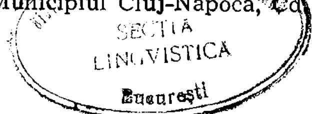
Well-aware of the impossibility of providing a workable definition of the subgenre, Allen is cautiously satisfied to suggest that „the modern short story can span the whole gamut, from the astonishing to that based on an almost mythical notion of the epiphany" (p. 8) (one of his theses is that the modern story teller is a lyric poet in prose). The survey he then undertakes, of the development of the form in the English speaking countries, proves his point well, by showing what an astounding variety of themes and subjects, of moods and motifs have been used by ingenious writers in the four corners of the globe.

A definitive history of the short story will probably never be written, but W. Allen has done his utmost to discuss, catalogue and classify stories written in English everywhere and at all times. Beginning with Scott and ending with Updike, Oates and other „post-moderns", he goes through the work of all the notable writers of Great Britain and the United States, and takes a look at represSentative authors from Canada (Morley Callaghan), Australia (Henry Lawson, Patrick White), New Zeeland (K. Mansfield, Frank Sargeson) or Africa (Doris Lessing, William Plomer). Rather than a simple introduction, the book is a thesaurus of the short story written in English. It discusses all the „classical" (and obvious) examples, providing extensive plot summaires and (often, too) long illustrative quotations. One is indeed tempted to call it, paraphrasing the title of E. Barbu's book, „a polemical and anthological history" of the short story in English.

The reader may puzzle over some unexpected value-judgements, e.g. that Conrad is a cruder writer than Kipling or that V. S. Pritchett is „the most outstanding short story writer since D. H. Lawrence" (p. 268). He may frown at minor inadvertencies — for instance the misquoting of the title of a novel by Fitzgerald as *The Beautiful and the Damned* (correct; *The Beautiful and Damned*) or the strange sintagm „the most advanced (??) short story ever written" (p. 173). But these are only minor flaws in a truly monumental work, a synthesis — the first, as far as we can tell — of the short stories written in the English speaking countries.

V. STANCIU

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 447/1986

Revista științifică a Universității din Cluj-Napoca, **STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI**, apare începînd cu anul 1986 în următoarele condiții:

matematică — trimestrial

fizică — semestrial

chimie — semestrial

geologie-geografie — semestrial pentru geologie și anual pentru geografie

biologie — semestrial

filozofie — semestrial

științe economice — semestrial

științe juridice — semestrial

istorie — semestrial

filologie — semestrial

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI, the scientific journal of the University of Cluj-Napoca, starting with 1986 is issued as follows:

mathematics: quaterly

physics: biannually

chemistry: biannually

geology-geography: biannualy on geology and yearly on geography

biology: biannually

philosophy: biannually

economic sciences: biannually

juridical sciences: biannually

history: biannually

philology: biannually